

Tone Kathrin Bye

Fiendens barn

En analyse av hvordan etterkrigstiden Norge konstruerte sannheten om kommunistene og hvilke muligheter og begrensninger denne sannheten skapte for neste generasjons selvutfoldelse og selvbylde

Image not shown

**Masteroppgave i Sosialt Arbeid
Høgskolen i Oslo, Avdeling for Samfunnsfag
Oslo 2010**

Høgskolen i Oslo, Avdeling for samfunnsfag

Oslo 2010

Sammendrag

Denne masteroppgaven i sosialt arbeid er i sin helhet kvalitativ, og belyses fra to sider. I den første delen har jeg valgt analyse av tekst som studiets metodiske innfallsvinkel. Her har jeg foretatt en kritisk nærlesing av Kråkerøyatalen. Dette er en tale holdt av tidligere statsminister i Norge, Einar Gerhardsen, den 29.februar 1948. Jeg har satt denne talen i sentrum for min historiske studie fordi den satte i gang en ny forståelse av kommunistene, og som etter hvert ble til majoritetens sannhetsforståelse. Den teoretiske rammen for analysen er Foucaults begreper om diskurs og utelukkelse. I studiets andre del har jeg intervjuet 2. generasjons kommunister for å belyse hvordan det er å vokse opp under en slik majoritetsforståelse. I denne andre delen er Bourdieus begreper om habitus og symbolsk makt valgt som analytisk rammeverk. Formålet med analysen er å synliggjøre hvilke muligheter og begrensninger etterkrigstidens samfunnsmessige, historiske og politiske prosess skapte for mine informanternes selvforståelse og selvutfoldelse. Analysen viser at det i etterkrigstiden ble etablert en sannhetsforståelse av kommunistene som samfunnets forrædere, og at denne sannheten i ulik grad har påført mine informanter psykiske og sosiale omkostninger. Informantene har på tross av dette vært aktive i sin søken etter motmaktstrategier for å gjøre den situasjonen de til daglig står i levelig og forståelig for seg selv. Denne motmakten kommer til uttrykk i informantenes fortellinger som: Motfortellinger, åpenhet, en trassig insistering på å ha hatt rett, samt taushet. Gjennom disse strategiene forsøker informantene å omkode, skjule og utelate elementer med kommunistisk betydning i deres liv, til elementer uten kommunistisk betydning. De har i midlertidig bare delvis klart å maskere sin bakgrunn. Dette synliggjøres i fortellingene ved at de hele tiden pendler mellom det å forstå seg selv som inkludert eller ekskludert fra samfunnet. Flertallet av informantenes motmaktstrategier har likevel ført til at de på ulikt vis har kunnet forholde seg til fortiden på en adekvat og forståelig måte. Dette sett i motsetning til mindretallets tause strategi, som har forsterket følelsen av skyld og skam og satt seg i kroppene deres i form av en mindreverdighetsfølelse.

Min analyse viser at informantenes ulike motmaktstrategier henger sammen med familiens tilgang til økonomisk, kulturell og sosial kapital, og dermed også til deres posisjon i det samfunnsmessige hierarkiet.

Abstract

The Children of the Enemy: An analysis of how the post-war period constructed a truth about the Communists, and the restrictions this "truth" created for the next generation of self-expression and self understanding.

This thesis in social work is entirely qualitative, and illuminated from two sides. In the first part, I have chosen an analysis of the text to study the methodological approach. Here I made a critical reading of the speech “Kråkerøyatalen”. This was a speech given by former Prime Minister of Norway, Einar Gerhardsen, on the 29th of February 1948. I've put this speech in the center of my historical study because it launched a new understanding of the Communists, which eventually became the majority's understanding of the truth. The theoretical framework for the analysis is Foucault's concepts of discourse and exclusions. In the study's second part, I have interviewed the 2nd generation of communists to illustrate how it is to grow up under such a majority understanding. In this second part, Bourdieu's concept of habitus and symbolic power is selected as the analytical framework. The purpose of the analysis is to highlight the opportunities and limitations of postwar social, historical and political process created for the interviewed informants and their self-understanding and self-expression.

The analysis shows that there was established a truth of understanding, during the post war period, where the Communists were considered as traitors of the society. This truth has to varying degrees caused my informants psychological and social costs. In spite of this, the informants have been active in their quest for “antagonist power strategy” to make the situation livable and understandable for them. This “antagonist power strategy” is expressed in the informants' stories; rewriting the history, openness, having a stubborn insistence of being right, and being complete silent. Through these strategies the informants are trying to encode, hide, and leave out elements of communistic influence in their lives which indicate their origin as children of Communists to elements without communistic background. However, they only partially managed to mask their origin. This is revealed in their stories where they constantly diverge between an understanding of being included or excluded from the society. The majority of the informants' ”antagonist power strategy” has nevertheless led to various ways of relating to the past in an adequate and apprehensible manner. This is seen in contrast to the minority of the informants' ”silent strategy”, which have reinforced their feelings of guilt and shame. My analysis shows that the informants' various strategies turn out to be related to their families access to economic, cultural and social capital, and hence their position in the social hierarchy.

Forord

En ensom, intens, utfordrende og lærerik prosess på to og et halvt år er nå over. Der er mange som fortjener en stor takk for at jeg endelig har kommet i mål. Først og fremst vil jeg rette en takk til mine informanter; Tusen hjertelig takk for at dere stilte opp. Intervjuene med dere har vært en fantastisk, uforglemmelig og lærerik reise. Uten deres fortellinger ville ikke denne oppgaven ha vært mulig. Jeg vil også rette en takk til historikere og andre som åpnet dørene, og delte sine kunnskaper med meg. Jeg vil også rette en takknemlig tanke til min kjære pappa, Stein, som gjennom sine mange samtaler med meg, har inspirert og engasjert meg til å skrive akkurat denne oppgaven.

Deretter er det på tide å takke mine to veiledere; hovedveileder Dr. Phil. Claudia Lenz: Tusen takk for ditt engasjement og mange gode innspill. Til min biveileder førsteamanuensis Marit Haldar vil jeg si: Tusen takk for at du tok på deg dette arbeidet, i siste liten, og hjalp meg til å dra prosjektet i land.

Jeg vil også takke Mikkel og Linn for at dere har vært så tålmodige med deres studerende mamma, og for at dere uttalige ganger har akseptert å måtte høre: Vent, jeg skal bare skrive ferdig, eller kan dere være litt stille, dere forstyrrer. Jeg vil også rette en stor takk til min snille studiekollega Janne og min kjære bror Sture for deres arbeid med å lese korrektur på oppgave: Jeg er dere evig takknemlig. Til slutt vil jeg rette en stor takk til min kjære Espen for ditt pågangsmot, og urokkelige tro på at dette kom til å gå bra - når jeg ikke har hatt denne troen selv. Uten din støtte ville dette blitt en umulig prosess.

Oslo 15.11.2010

Tone Bye

Innhold

Sammendrag.....	iii
Abstract	iv
Forord.....	v
1.0 Innledning.....	1
1.1 Bakgrunn for valg av tema.....	1
1.2 Oppgavens relevans for sosialt arbeid	1
1.3 Avgrensing og presentasjon av problemstilling.....	2
2.0 Oppgavens analytiske perspektiv	2
2.1 Sosialkonstruktivisme	4
2.2 Diskurs	4
2.3 Foucaults utelukkelsesprosedyrer	6
2.4 Habitus	7
2.5 Symbolsk makt.....	9
2.6 Foucaults og Bourdieus maktforståelse sett i relasjon til hverandre.....	10
2.7 Hvor det er makt, er det motstand.....	11
2.8 Oppgavens analytiske begrep som analyseredskaper	12
2.8.1 Diskurs og habitus	12
2.8.2 Utelukkelsesprosedyrer og symbolsk makt	13
3.0 Metodologi	13
3.1 Metodologisk utgangspunkt.....	13
3.2 Tekstanalyse som metodisk tilnærming.....	14
3.3 Intervju som metodisk tilnærming	14
3.3.1 Utvalgskriterier.....	15
3.3.2 Utfordringer med å få tak i utvalget	15
3.3.3 Det faktiske utvalget.....	16
3.3.4 Transkribering	16
3.3.6 Tre etiske hovedregler	17
3.4 Drøfting av studiets overføringsverdi	18
3.5 Metodisk selvrefleksjon	18
4.0 Analyse av Kråkerøyatalen	20
4.1 Kommunistenes situasjon fra 1940 - 1948.....	20
4.2 Kråkerøyatalens kontekst.....	21
4.3 Fra krigshelter til fiender av Norge.....	22
4.3.1 Oppdeling og forkastelse.....	23
4.3.2 Viljen til sannhet.....	26
4.3.3 En sannhet etableres og fastsettes.....	28

4.4	Hvordan etableres sannheten om kommunistene i den norske befolkningen?	28
4.5	Den røde fare oppstår	29
4.5.1	Talens etterspill	29
4.5.2	Talens konsekvenser	31
4.6	En tausgjøringsprosess starter	32
5.0	Analyse av intervjuene	32
5.1	Presentasjon av informantene	33
5.2	Tausgjøringsprosessen fortsetter	33
5.2.1	Motfortellingen	36
5.2.2	Åpenhet	38
5.2.3	En trassig insistering på å ha hatt rett	41
5.2.4	Taushet	43
5.4	Hva er felles for de ulike overlevelsesfortellingene?	45
5.4.1	Tidens betydning for deres fortellinger	46
5.4.2	Overlevelsesfortellingenes ambivalens	46
5.4.3	En manglende interesse for 2.verdenskrig	48
5.4.4	Det å normalisere det unormale	50
5.4.5	Det å presentere sin historie som en tilfeldighet eller et unntak	52
5.5	Overlevelsesfortellingenes to sider	52
5.5.1	Overlevelsesfortellingene som tilhørighetsmarkør	53
5.5.2	Motmakten – også en strategi for å takle vanskelige følelser	54
5.6	Hvilken funksjon har overlevelsesfortellingen hatt i den enkelte informants liv?	57
5.7	Håp	59
6.0	Hva har påvirket den dannelsen av den enkelte informants fortelling	59
6.1	Alvorlighetsgraden i informantenes fortellinger	59
6.2	Informantenes alder i møte med diskursen	60
6.3	Familien som minneunivers	61
6.3.1	Familiens posisjon - bindeleddet mellom diskursen og den individuelle historien....	61
6.3.2	Den økonomiske kapitalens manglende relevans	62
6.3.3	Den kulturelle kapitalens betydning	63
6.3.4	Den sosial kapitalens relevans	64
6.4	Klasse symboliseres gjennom en mor som ordner opp	65
7.0	Helt utenfor, halvt utenfor eller innenfor?	68
8.0	Litteraturliste	70
9.0	Vedlegg	72
9.1	Kråkerøyatalen	72
9.2	Arbeiderpartiets ståsted under den kalde krigen	73
9.3	Informasjonsskriv og samtykkeerklæring	74

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Norges okkupasjonshistorie er i etterkrigstiden blitt til fortellingen om helter, seierherrer, fellesskapsånd, og om det gode som vant kampen mot det onde (Claudia Lenz, 2007). Denne fortellingen har hatt en viktig funksjon i det språklige, materielle og moralske oppbyggingsprosjekt av landet. I dag er dette bildet av krigshistorien integrert i majoritetens virkelighetsforståelse i form av hvem som tilhører ”oss, vinnerne ”, og hvem som tilhører ”de andre, taperne ”. Det er kun seierherrenes krigshistorie som er fortalt. Etterkrigstidens Norge har ikke rommet de fortellingene som kunne ha skapt andre toner enn seierherrenes svart - hvite bildet, eller historiene til de som i etterkrigstiden ble forstått som krigens tapere (Lenz, 2007). I denne masteroppgaven i sosialt arbeid vil jeg prøve å skape noen nyanser i dette majoritetsskapte bilde av den historiske og politiske prosessen som utspant seg i etterkrigstidens Norge. Dette vil jeg gjøre ved å synliggjøre hvordan etterkrigstidens kontekst konstruerte sannheten om kommunistene. Jeg vil også vise til hvilke muligheter og begrensninger denne sannheten skapte for neste generasjons selvutfoldelse og selvbylde.

1.2 Oppgavens relevans for sosialt arbeid

I dag er verdier som individuell frihet, selvrealisering, og det å være sin egen lykkes smed blitt til kvaliteter vi mennesker mer eller mindre lever våre liv etter. Disse verdiene er også svært så styrende for hvordan vi opplever og forstår verden rundt oss. Min erfaring fra sosialt arbeid er at disse verdiene i stor grad også er styrende for sosialarbeiderens daglige arbeid med klientene. Dette vises spesielt godt i fagets metoder som de siste 20 årene er blitt mer og mer individualistisk rettet. I realiteten medfører dette at klientene blir sett på som den ansvarlige for sine problemer. Disse verdiene blir, slik jeg ser det, forsterket i sosialarbeiderens hverdag som ofte er preget av å være kaotisk, komplisert, og uoversiktlig. Dermed faller fokuset på de overordnede samfunnsmessige historiske og politiske faktorer ut av sosialarbeiderens synsfelt, og blir ikke lenger forstått som en del av klientens problembilde. Klientene reduseres, som en følge av dette, til en lukket enhet mot omgivelsene.

Sosialt arbeid er en av de få profesjonene der utøverne skal utøve samfunnsmessig styring og kontroll, samtidig som de skal utøve solidaritet og gi klienten rett hjelp til rett tid (Irene Levin, 2004). Det å gi klientene rett hjelp til rett tid krever, slik jeg ser det, at sosialarbeideren klarer å se hele klientens problembilde. Dette betyr at den konteksten klienten står i til daglig, hans/hennes bakgrunnskontekst, og de overordnede strukturers betydning for klientens liv, må integreres i det daglige klientrelaterte arbeidet. Mitt formål med denne studien er å bidra til at

den delen av faget sosialt arbeid som samfunnsforklarer klientens problemer gis større fokus. Studiet vil kunne synliggjøre det overordnede perspektivets betydning for det daglige arbeidet med klientene, og for sosialt arbeid som fag. I tillegg vil det kunne gi sosialarbeideren innblikk i hvordan samfunnsmessige, historiske og politiske prosesser innvirker i den enkelte klients liv – også i et generasjonsperspektiv.

1.3 Avgrensning og presentasjon av problemstilling

Jeg har valgt å belyse denne oppgavens problematikk fra to sider. I den første delen av oppgaven vil jeg foreta en kritisk nærlesing av Kråkerøyatalen. Dette er en tale holdt av tidligere statsminister i Norge, Einar Gerhardsen den 29.februar 1948. Jeg vil sette denne talen i sentrum for min historiske studie. Dette gjør jeg med en vitenskapsteoretisk begrunnelse om at språket opptrer virkelighetskonstruerende og er med på å iscenesette handlinger, posisjoner og muligheter for det enkelte individ (Iver Neumann, 2001). Ut i fra denne forståelsen kan en si at statsministerens tale satte i gang en ny forståelse av kommunistene som etter hvert ble til majoritetens forståelse. I oppgavens andre del vil jeg intervju 2. generasjon kommunister for å belyse hvordan det er å vokse opp under en slik majoritetsforståelse. Jeg ønsker også å analysere frem hvilke muligheter og begrensninger etterkrigstidens samfunnsmessige, historiske og politiske prosesser skapte for disse informantenes selvforståelse og selvutfoldelse.

Opgavens problemstillinger er følgende:

Hvordan konstruerte etterkrigstidens Norge sannheten om kommunistene, og hvilke muligheter og begrensninger skapte denne sannheten for neste generasjons selvutfoldelse og selvbylde.

- *Hvordan trer sannheten om kommunistene frem i den valgte tekst, og hvilke konsekvenser skaper denne sannheten for kommunistene i etterkrigstiden?*
- *Hvordan posisjonerer mine informanter seg i forhold til denne sannheten, og hva påvirker deres muligheter til å posisjonere seg?*

2.0 Oppgavens analytiske perspektiv

Michel Foucault (1926 – 1984) og Pierre Bourdieu (1930 – 2002) regnes som to av 1900 tallets viktigste maktteoretikere. I denne oppgaven vil jeg ta i bruk sentrale begreper fra deres maktteorier, som oppgavens analytiske perspektiv. Jeg tar kun i bruk de elementene fra Foucault og Bourdieus teorier som jeg mener egner seg best til å belyse oppgavens formål. De valgte begrepene fra Foucault er diskurs og utelukkelsesprosedyrene, mens habitus og

symbolsk makt tas i bruk fra Bourdieus teorier. Jeg vil kun bruke de valgte begrepene fra Foucault som analytiske perspektiv på den valgte tekst. Disse begrepene vil kunne hjelpe meg å tydeliggjøre hvordan etterkrigstidens sannhet om kommunistene oppsto. De vil også kunne synliggjøre hvordan denne sannheten befestet seg i det norske folks bevissthet, og hva dette førte til for kommunistene som gruppe. I studiets andre del vil både Foucault og Bourdieus begreper bli brukt som ramme for analysen av intervjuene. Bourdieus begreper om habitus og symbolsk makt vil likevel få større plass som analytisk verktøy. Dette grunnes i at disse begrepene vil kunne synliggjøre hvordan denne samfunnsmessige, politiske og historiske prosessen i etterkrigstiden skaper muligheter og begrensninger for den enkelte informants selvutfoldelse og selvfølelse. I tillegg vil de kunne synliggjøre eventuelle forskjeller i informantenes muligheter til å posisjonere seg i etterkrigstidens diskurs om kommunistene, og hva disse forskjellene kommer av. Intervjuene av informantene vil i sin helhet bli behandlet tematisk mens analysen av intervjuene i all hovedsak vil bli foretatt innenfor en diskursiv ramme, hvor jeg ser språket som virkelighetskonstruerende for den enkelte informants muligheter og begrensninger (Neumann, 2001).

Jeg vil nå, kort, presentere noen tankeretninger fra Foucault og Bourdieus maktanalyser. Disse tankeretningene vil være oppklarende for mitt valg av disse to teoretikerne til oppgavens analytiske perspektiv. Foucault ser makten som en uadskillelig del av språket, og er blant annet opptatt av hvordan de språklige kategoriseringene skaper og opprettholder forståelser av enkelte grupper i samfunnet som unormale og andre som normale samt relasjonene mellom disse gruppene (Foucault, 1970/1999). Dette mens Bourdieu er opptatt av hvordan makten dannes og sprer seg, og skaper samfunnets klasseskiller, over, og underordninger (Bourdieu, 2006). Hos Foucault er makten til stede som en usynlig kraft, mens makten hos Bourdieu kan forstås som om noen har makt over noen andre. Foucaults diskurs og maktteori er i dag forstått som et viktig grunnlag for den poststrukturalistiske retningen, mens Bourdieus maktanalyse kan plasseres innenfor sosialkonstruktivismen. Deres ulike perspektiv på makt er det som i særlig grad skiller retningene fra hverandre, men representerer likevel ikke to uadskillelige motsetninger. Den poststrukturalistiske retningen ofte presenteres under den mer overgripende og bredere retningen sosialkonstruktivisme samtidig kan man si at sosialkonstruktivismen har røtter i poststrukturalismen (Marianne Winter Jørgensen og Louise Phillips, 2008). Perspektivene bygger derfor på mange av de samme premissene. Deres ulike syn på makt kan i fellesskap bidra til en mer nyansert og helhetlig analyse av hvordan makten får praktiske konsekvenser for samfunnets grupper og enkeltindivider. Et annet skille mellom retningene er

den poststrukturalistiske retningens forankring i lingvistikken, hvor språket snarere enn mennesket kommer i sentrum. Dette er et skille som får tydelige konsekvenser for min oppgave, hvor fokuset vil være mer på de praktiske og menneskelige konsekvensene av språket, enn språket i seg selv. I tillegg er det et faktum at oppgavens faglige ståsted har tilhørighet innenfor samfunnsvitenskapen. Dette, sett under ett, gjør at jeg velger å presentere sosialkonstruktivismen som oppgavens overordnede perspektiv.

2.1 Sosialkonstruktivisme

Denne oppgaven slutter seg til det filosofiske premiss om at virkeligheten til en hver tid er en sosial konstruksjon. Dette innebærer at virkeligheten ikke er et objektivt fenomen som man kan ta for gitt, og at vår viten om verden ikke kan betraktes som speilbilder av en virkelighet som eksisterer uavhengig av oss. Den fremtrer i stedet som et resultat av hvordan vi gjennom sosiale, kulturelle og kommunikative prosesser kategoriserer verden (Jørgensen og Phillips, 1999). Dette betyr ikke at retningen avviser at det eksisterer fysiske objekter eller subjekter med tanker og bevisstheter, men disse har i seg selv ingen betydning da mening oppstår sosialt gjennom menneskers konstruksjoner. Disse konstruksjonene skapes og opprettholdes sosialt og gir oss mennesker tilgang til den sosiale virkeligheten ved at sosiale fenomener oppfattes på bestemte måter (Jørgensen og Phillips, 2008). Denne forståelsen av verden og virkeligheten rundt oss kan ikke overskrides. Det betyr at enkeltmennesker ikke selv kan velge å nullstille seg overfor samfunnet, eller tre ut av de konstruerte forståelsesmåtene, identiteter og relasjonene samfunnet er bygd opp rundt. Disse sosialt skapte sannhetene får også betydning for vår forståelse av handlinger. Dette kommer av at vi gjennom den sosiale praksisen etablerer felles oppfatninger om hva som er sant og falskt. Noe som får direkte konsekvenser for samfunnets grupper ved at noen handlinger forstås som naturlige, mens andre vil oppfattes som gale (Jørgensen og Phillips 1999). Dette vil for eksempel få betydning for samfunnets forståelse av kommunistene i etterkrigstidens Norge. Det er dog slik at våre forståelser av verden er foranderlige og kan variere med ulike kulturer og gjennom historien (Jørgensen og Phillips, 1999). Dermed vil også vår oppfattelse av hva en kommunist er, variere på tvers av land, kulturer og historisk tidsrom.

2.2 Diskurs

Diskursbegrepet er utgangspunktet for hele Foucaults forfatterskap, og er dermed også sentralt for å forstå hvordan han analyserer og fremstiller makt. Det er ikke lett å definere begrepet da det ut i fra en anti – essensialistisk forståelse stadig vil være i endring. Dette betyr at det vil få ulike betydninger i ulike sammenhenger, til ulike tider - i takt med samfunnets endrede

virkelighetsforståelse. I denne oppgaven velger jeg likevel å ramme inn oppgaven med Jørgensen og Phillips' definisjon av begrepet fra deres bok om Diskursanalyse (2008:22). De tolker og oversetter Foucaults diskursbegrep slik: "Vi vil kalde en gruppe af ytringer for diskurs i det omfang, de udgår fra den samme diskursive formation (... Diskursen) består af et begrænset antal ytringer, som man kan definere mulighetsbetingelsene for." Diskursbegrepet tar her utgangspunkt i en filosofisk antagelse om at vår adgang til virkeligheten alltid går gjennom språket, og at vi derfor kun kan gi den materielle verden betydning på grunnlag av de språklige strukturer som betinger vår tenkning. Begrepet peker altså ikke primært på språket som system, men på språket i den grad det er knyttet til ulike virksomheter for å systematisere og ordne viten (Foucault, 1970/1999). Diskursen kommer til syne i tekster, utsagn og praksiser, som igjen eksisterer innenfor spesifikke institusjonelle kontekster. Det er nettopp ved å identifisere ulike diskurser i språkbruken, praksisen og ulike tekster at det er mulig å se hvilke virkelighetsforståelser det kjempes om, hvilke som blir tatt for gitt og hvilke som må rettferdiggjøres. I dette ligger det en oppfatning om at det er det allerede sagte, sammen med de tilhørende hjelpemidler, praksiser og institusjoner som utgjør individets mulighetsfelt og tenkemåter. Det er gjennom å framstille virkeligheten på én måte, og utelukke andre framstillinger, at diskursen til enhver tid former individets virkelighetsoppfatning (Jørgensen og Phillips, 2008). Språk gir, på denne måten, mening til objekter og sosiale praksiser. Disse bringes til syne og gjøres forståelige for oss innenfor de grensene språket setter. Dermed er språket styrende for hvordan vi kan snakke og tenke. Det skaper på denne måten grenser mellom det som oppfattes som ønskelig og det som ikke er ønskelig, og det som oppfattes som normalt og unormalt. Diskursen gjør ut ifra dette enkelte handlinger, holdninger, tanker og praksiser vesentlige, og andre utenkelige (Neumann, 2001). En diskurs er dermed et uttrykk for makt, og refererer altså til mulighetsbetingelsene for hva som kan bli tenkt, skrevet eller sagt om en spesiell ting, et emne eller et kunnskapsområde i et bestemt historisk tidsrom. En annen måte å si det på er at makten virker gjennom diskursen - i en direkte sammenheng med de språklige uttrykkene. Den finns overalt, den er både disiplinerende og produktiv, usynlig og tvingende - nesten som luften vi puster i (Fredrik Engelstad, 1999). Det er liten kontroll over hvordan den blir tatt opp, videreført, og transformert. Diskursen er underlagt en del reguleringsmekanismer som gjør at alle samfunn og historiske epoker har sine sannhetsregimer med tilhørende regler og prosedyrer. Foucault hevder at disse skiller seg fra tidligere og senere epokers kunnskaps-, - og maktregimer, og han anvender begrepet epistemè som en forklaring på et systematisk skifte i måter å forstå og tenke om verden på (Foucault 1970/1999). Epistemè kan forstås som en, eller flere, dominerende sannhetsdiskurser som er formende for individenes

grunnleggende tankemønstre. Disse dominerende sannhetsdiskursene virker ekskluderende i forhold til annen type viten, og kan ikke sammenlignes på tvers av epoker men kan kun forstås på bakgrunn av den historiske konteksten de opptrer i. Menneskers identitet er dermed en konstruksjon av historiske diskurser (Foucault 1970/1999).

2.3 Foucaults utelukkelsesprosedyrer

I ”Diskursens orden” (1970/1999) problematiserer Foucault de tre utelukkelsesprosedyrene: forbudet, oppdeling og forkastelse, og viljen til sannhet. Det er gjennom disse prosedyrene diskursen om kommunistene tar form, blir virksomme, får makt, og fremstår som en selvfølgelig sannhet. Fra diskursens grenser styrer de hvordan utsagn om kommunistene blir kontrollert, skaper regler om hva som er tillatt eller forbudt, åpner opp for hva som faller innenfor diskursen og hva som lukkes ute, hvordan ting blir delt opp, og hvordan det tales og ikke minst hvem som har talerett (Foucault, 1970/1999). Ved å ta i bruk disse prosedyrene vil jeg kunne synliggjøre hvilken sannhet om kommunistene den valgte tekst er bærer av. De vil også kunne tydeliggjøre hvilke praktiske og sosiale konsekvenser makten som utøves gjennom prosedyrene får for gruppen av kommunister og deres familier i tidsrommet etter andre verdenskrig (Foucault, 1970/1999). Det å ta i bruk disse prosedyrene som tekstens analytiske redskap vil også kunne hjelpe meg å sette fokus på hvilke muligheter og begrensninger informantene møtte, som barn av kommunister, i deres forsøk på å danne seg selv som subjekter. Den første av de eksterne utelukkelsesprosedyrene betegner Foucault som forbudet. Denne utelukkelsesprosedyren handler om at samfunnets forskjellige grupper har ulike muligheter til å bli hørt – deres stemmer ilegges forskjellig betydning. Noe som betyr at ikke alle har adgang til å utale seg om alt, og at hvem som helst ikke kan snakke om hva som helst. Prosedyren vil ut fra dette kunne fortelle noe om hvilke stemmer som hadde talerett, og ikke minst hvilke stemmer kommunistene og deres barn, 2. generasjons kommunister, hadde mulighet å innta i det aktuelle tidsrommet. Skillet mellom fornuft og galskap representerer den andre utelukkelsesprosedyren. Denne prosedyren opprettholdes gjennom samfunnets dominerende sannhetsforståelser, den er av historisk og kulturell art, og tar nye former ettersom historien endrer seg. Skillet mellom fornuft og galskap vil kunne hjelpe meg å analysere frem hvilke forståelser av kommunistene etterkrigstidens Norge var bærere av, hvordan denne sannheten oppsto, og hvilke konsekvenser den fikk for kommunistene som gruppe. Viljen til sannhet er en tredje form for utelukkelsesprosedyre. Dette skillet er skapt, på samme måte som skillet mellom fornuft og galskap, og blir usynlig om man ikke stiller kritiske spørsmål til hva som ligger til grunn for sannhetspåstanden. Skillet virker begrensende fordi

den utelukker andre mulige forståelser og svar. Skillet mellom sant og galt har i dag blitt den mektigste utelukkelsesprosedyren fordi dette skillet er den prosedyren de andre utelukkelsene måles etter. Dette henger sammen med at sannheten eksisterer i en tilstand av hegemoni og dermed utelukker den for andre sannhetsforståelser (Foucault, 1970/1999). Derfor virker skillet mellom sant og galt bekreftende og styrkende på de andre utelukkelsesprosedyrene. Skillet vil av denne grunn få betydning for etterkrigstidens forståelse av kommunistene, og dermed også for 2. generasjonens muligheter til å utfolde seg selv i det aktuelle tidsrommet.

I "Diskursens orden" (1970/1999) beskriver også Foucault tre former for interne prosedyrer. Foucault omtaler den ene av disse tre prosedyrene som kommentaren. Denne prosedyren blir virksom ved at den skaper og opprettholder en nivåforskjell i diskursen mellom den dagligdage talen og de større autoritative talene. Dette skjer ved at den hverdagslige talen stadig kommenterer og fortolker andre tekster eller taler. I neste omgang opphøyes disse som spesielle og gis autoritet. Kråkerøyatalen er et eksempel på en slik tale. Talen har, i etterkrigstiden, fått status som en betydningsfull og sannhetsskapende tale om kommunistene. Den henger sammen med den andre interne prosedyren som Foucault problematiserer som forfatterprinsippet (Foucault 1970/1999). Denne prosedyren fungerer som et grupperingsprinsipp for diskursen, og får Kråkerøyatalen til å virke ensartet, koherent og logisk. Kommentaren og forfatterprinsippet usynliggjør diskursens tilfeldighet slik at den fremstår som sann, gjennom dens gjentakende og individualistiske form (Foucault, 1970/1999). Den tredje, og siste, prosedyren er utynning av det talende subjekt. Den prosedyren kontrollerer diskursen ved at den er med på å bestemme betingelsene for dens iscenesettelse. Den dreier seg om fordeling og utvelgelse av subjekter innenfor diskurser, og i tillegg pålegger den individet regler om hvem som har rett til å delta eller uttale seg. Den tillater dermed ikke alle å få adgang til diskursen (Foucault 1970/1999). Denne prosedyren definerer hvilke adferdsmåter diskursen må ledsages av og hvilke kvalifikasjoner individene må ha for å kunne tale. I dette studiet vil jeg bruke de interne utelukkelsesprinsippene kommentaren, forfatterprinsippet og utynning av det talende til å synliggjøre hvordan talerens posisjon, talens budskap og de ytre forholdene i fellesskap førte til at en sannhet om kommunistene kunne befestes i hele den norske befolkningen.

2.4 Habitus

Oppgavens sentrale analytiske begrep, fra Bourdieu, er habitus, og symbolsk makt. I tillegg ser jeg det som nødvendig å gjøre kort rede for kapital og feltbegrepene. Begrepene er vesentlige å definere for å kunne få en helhetlig forståelse av Bourdieus habitusbegrep. De vil i tillegg gi

meg et begrepsapparat til å analysere fram eventuelle forskjeller i informantenes muligheter til å posisjonere seg i etterkrigstidens diskurs om kommunistene. Kapitalbegrepet vil også kunne synliggjøre hvordan disse forskjellene oppstår, og hvilken betydning de får for den enkelte informant.

Habitus er et begrep for kroppsliggjøring av sosiale strukturer, og Bourdieu og Wacquant (1995) beskriver, i boka "Den kritiske ettertanke" begrepet som "den generative og skapende egenskapen som er innskrevet i systemet av disposisjoner". Habitus kan altså beskrives som kroppens måte å tilegne seg viten om verden. Jeg har valgt habitusbegrepet som et av studiets analytiske redskap fordi det vil kunne sette den enkelte informant i fokus for analysen. Begrepet vil også kunne synliggjøre hvordan informantene, gjennom sosialiseringprosessen, internaliserer etterkrigstidens konstruerte sannhetsbilde av kommunistene, og hvordan denne sannheten etableres i det miljøet som omgir individet. Habitusbegrepet vil også kunne synliggjøre eventuelle forskjeller i hvordan informantene internaliserer denne sannheten, og hva disse forskjellene kommer av.

Subjektets habitus kan forstås som det kognitive og følelsesmessige resultat fra tidligere historiske og sosiale erfaringer. Gjennom sosialiseringprosessen tilegner subjektet seg et system av disposisjoner som gir det en mulighet til å handle og orientere seg i den sosiale verden. Denne innlæringen av disposisjoner skjer gjennom oppveksten på en naturlig og selvfølgelig måte uten noen form for refleksjoner, og den gir dermed heller ikke noen mulighet til å stille spørsmål ved det innlærte. Det de opplever og ser rundt seg kan dermed sies å være det de lærer og oppfatter som sannheten, eller det Bourdieu kaller for doxa (1996). Denne sannhetsforståelsen lagres i kropp og sinn, og kommer til uttrykk gjennom deres tanker, holdninger og handlinger. Subjektets mulighetsbetingelser kan dermed sies å uttrykkes gjennom den kroppsliggjorte habitus, i relasjon til de sosiale strukturene som omgir dem. Det vil si at enkelte tanker, handlinger og holdninger muliggjøres, mens andre utelukkes. Habitus kan likevel ikke sies å være fast eller statisk, men vil representere en endringstregghet i takt med subjektets sosialisering og utvikling (Bourdieu, 1979/1995). Historien skjer innenfor to sfærer samtidig - både i de objektive strukturene og i kroppen. Subjektene eksisterer dermed i en dobbelt situasjon og er både et sosialt produkt og et handlende subjekt. Ut fra dette perspektivet er subjektet hverken determinert eller fullstendige fritt, men både og. Det enkelte subjekts habitus vil gjennom hele den livslange sosialiseringprosessen være påvirket av hvilke ressurser han/hun er i besittelse av. Disse ressursene definerer Bourdieu (1979/1995) som kapital. De mest sentrale kapitalformene er: Økonomisk kapital, sosial kapital, politisk kapital

og kulturell kapital. Økonomisk kapital handler om tilgang til penger, mens politisk kapital forteller om den enkeltes tilgang til politisk makt. Sosial kapital er summen av eksisterende eller potensielle ressurser den enkelte har rådighet over i kraft av sitt nettverk av stabile relasjoner, som vil si summen av den kapital og makt nettverket kan realisere (Bourdieu & Wacquant, 1995). Tilgangen til kulturell kapital erverves i gjennom sosialiseringprosessen, og handler om kjennskap til distinksjoner i symbolske mønstre og beherskelse av den legitime smak. Den kulturelle kapitalens tilstedeværelse kommer til uttrykk i språket vi bruker til å beskrive verden. Det eksisterer ytterligere en kapitalform, som de andre kapitalformene kan fremtre i – den symbolske kapitalen. I det øyeblikket den økonomiske, kulturelle, politiske og sosiale kapitalen tillegges en symbolsk verdi, opptrer den symbolske kapitalen som en særegen kapitalform. Til eksempel kan økonomisk kapital fremstå som et statussymbol gjennom en flott bil og vil dermed fremstå som symbolsk kapital. Det som skaper denne kapitalformen er nettopp det at subjektene oppfatter og tillegger kapitalen noe mer. Kapitalbegrepet kan altså sies å være beskrivende for alle sider ved vår sosiale verden (Bourdieu, 2006).

Et felt kan forstås som et avgrenset område hvor posisjoner, aktører, grupper, og institusjoner strides om innflytelse og myndighet over kulturell og symbolsk kapital. Makt eller dominans erverves enten ved tilegnelse av den gjeldende kapitalform eller ved kamp om hvilken kapitalform som skal gjelde i feltet (Bourdieu, 2006). Dette foregår for eksempel i oppveksten, og skjer ved at den ervervede kapitalen skriver seg inn i kroppens habitus, og på den måten er med på å styre individets tanker, følelser og handlinger.

2.5 Symbolsk makt

Den enkelte informants mulige posisjoneringer i samfunnshierarkiet påvirkes i sterk grad av det Bourdieu (1996) beskriver som symbolsk makt. Denne makten får sin styrke gjennom at den er kroppsliggjort, objektivisert og internalisert gjennom habitus (Bourdieu, 1996). Det å inneha symbolsk makt er å være i posisjon til å definere hvordan verden skal oppfattes, inndeles, forstås, og vurderes. Makten utøves gjennom den symbolske kapitalen ved at samfunnets dominerende grupper underordner andre grupper eller klasser på en måte som tildekker og naturaliserer denne underordningen slik at den fremtrer som tilfeldig. Det er en usynlig form for makt som også utøves med delaktighet av de som utsettes for den (Bourdieu, 1996). I den symbolske maktens karakter ligger makten til å skape det som anses som gitt og som bare er sånn – dens usynlige og selvfølgeliggjørende karakter gjør at den heller ikke er åpen for diskusjon i samfunnet. Makten kommer til uttrykk gjennom våre språklige muligheter til å definere og utelukke det enkelte subjekt. Begrepet symbolsk makt er relevant for min

oppgave fordi det vil hjelpe meg å sette fokus på hvilke spor ettertidens diskurs om kommunistene satte i den enkelte informants habitus.

2.6 Foucaults og Bourdieus maktforståelse sett i relasjon til hverandre

Foucaults diskursbegrep tydeliggjør hvilke dyptgripende konsekvenser språket får, eller kan få, mens Bourdieu betrakter språket som et symbol den økonomiske, kulturelle og sosiale kapitalen uttrykkes gjennom. Språket hos Bourdieu ses på som en praksis, på lik linje med andre praksiser. Makten kan for eksempel uttrykkes gjennom statussymboler som fører til samfunnets maktforhold. Dette mens makten hos Foucault er desentrert og kan sies å ligge i diskursen, mellom individene - den sirkulerer og tilhører ingen, og ingen får tak i den (Neumann, 2000). Makten hos Bourdieu er mer håndgripelig, og dette tydeliggjøres i hans fokus på samfunnets inndeling i mektige og underordnede grupper. Hans maktforståelse vil i min oppgave kunne synliggjøre hvilke mulige posisjoner den enkelte informant hadde mulighet til å ta i relasjon til etterkrigstidens diskurs om kommunistene, hva som påvirket deres mulighet til å posisjonere seg, og hvilke virkninger denne posisjonen fikk for den enkelte informant. Videre vil hans maktforståelse kunne tydeliggjøre hvordan språk og symboler overføres gjennom sosialiseringprosessen, og på denne måten opprettholde den enkelte informants gitte plassering i samfunnets struktur (Bourdieu, 2006). Makt og viten, hos Foucault, møtes i relasjon til diskursen og skaper sannhetsforståelser som er gyldige og hegemoniske i akkurat det tidsaspektet. Disse historiske og kulturelt skapte sannhetsforståelsene oppstår gjennom diskursens produsering av ekskluderende og avgrensede prosedyrer. Disse virker som reguleringsmekanismer og tvangsforhold, og vil være konstituerende for informantenes virkelighetsforståelse (Foucault, 1970/1999). Denne diskursive sannhetsforståelsen kan sies å representere både de indre og ytre strukturene i Bourdieus begrep om habitus, og forholdet mellom dem. Foucaults makt er konstituerende for subjektet, mens Bourdieus makt er en kroppsliggjort erfaring av virkeligheten som blir en del av subjektets habitus. Makten ligger i de mulighetsbetingelser habitus er gitt. Med andre ord kan det sies at dobbeltheten i konstitueringen av subjektet finnes både i Foucaults diskursperspektiv, og i Bourdieus forståelse av at subjektets bevissthet er formet både av de objektive strukturene og kroppene (Bourdieu, 2006). Diskursens makt er i likhet med makten i habitus skrevet inn i kroppen gjennom den skapte sannheten, og styrer dermed subjektets tanker, følelser, og handlinger. Likheten i perspektivene tydeliggjøres når jeg trekker kapitalbegrepet inn i habitus. Den ervervede kapitalen lukker individet inne og ute fra feltet, ut fra om individet har tilegnet seg den nødvendige kapitalen som kreves i akkurat dette feltet.

Habitus gjenspeiler dermed også individets plass i den sosiale strukturen. Makten kommer til uttrykk gjennom habitus stadige objektivisering av virkeligheten. Den synliggjør at subjektet kroppsliggjør samfunnets maktstrukturer, og opplever dem som virkelige og naturlige. I habitusbegrepet ligger det dermed en generativ form for makt som fungerer uavhengig av kontrollen til subjektet (Bourdieu, 2006). Bourdieu (1996) mener likevel at det enkelte individs indre bevissthet, habitus, er formet både av de objektive strukturene og kroppene. Han kaller det for habitus objektive brudd. Dette objektiviserende bruddet hos Bourdieu er, slik jeg ser det, det punktet hvor disse to teoretikerne maktforståelse klarest skiller seg fra hverandre. En av grunnene er at dette bruddet medfører at Bourdieu, gjennom habitus, i større grad enn Foucault har fokus på det enkelte subjektets aktive rolle til selv å tilegne seg viten, og subjektets mulighet til selv å kunne overskride de betingelsene som legger føringer for dets tanker, følelser og handlinger. Det vil likevel være mulig å bygge bro mellom perspektivene, og bruke habitus objektiviserende brudd til å styrke maktperspektivet i min masteroppgave. Dette kan jeg gjøre ved å bruke Foucaults maktperspektiv til å vise hvordan makten virker på samfunnets strukturer og hvordan disse strukturene tar plass i og påvirker den enkelte informants habitus. Det objektive bruddet vil ut fra dette kunne synliggjøre den enkelte informants muligheter og begrensninger som en aktiv handlende aktør i, relasjon til diskursen. Det må også sies at både Foucaults og Bourdieus makt er disiplinerende og skjult, og kun kan avdekkes gjennom en analyse av praksis.

I dette studiet vil jeg utnytte forskjelligheten i Foucault og Bourdieus perspektiver til å skape en helhetlig analyse i oppgaven.

2.7 Hvor det er makt, er det motstand

Diskursens utelukkende karakter dreier seg om å bestemme betingelsene for hvordan sannheten skal iscenesettes, hvilke regler som skal pålegges subjektene, hvem som skal publisere sannheter, og hvilke områder som er strengt forbudte, og hvem som tillates å tale. Makten spiller seg ut i hverdagslivet og i sosiale praksiser, og bestemmer på denne måten hva aktørene kan prate om og tenke på, men også hva de ikke kan prate om og tenke på. Dette innebærer at subjektene må underkaste seg diskursens orden for å være i det sanne (Foucault, 1970/1999). Dette deterministiske synet på makt endret Foucault noe på i sine senere arbeider. I seksualitetens historie (2001) viser han at den nye innrammingen av seksualitet skapte en helt ny sosial situasjon, og som et resultat av den nye seksualitetsdiskursen oppsto det også en rekke nye praksisformer (Foucault, 2001). Han åpnet dermed opp for at det i større grad var

mulig å gjøre motstand mot makten i diskursen. Dette tydeliggjør han med uttalelsen som: ”at der makt finnes, finnes også motstand, og (...) likevel, eller nettopp derfor, står motstanden aldri i et uavhengig eller utvendig forhold til makten.” (Foucault, 2001, bind 1, 141 -142). I dette ligger også en forståelse av at makten og motstanden er gjensidig avhengig og skapende av hverandre. Motstanden er med andre ord noe makten trenger for å fungere. Foucault sier videre: “å hevde at man aldri kan være utenfor makten betyr ikke at man under alle omstendigheter er fanget og dømt til nederlag” (Foucault, 2001, bind 1, 141-142). I dette sitatet synliggjør han at makten i diskursen ikke utelukkende kan forstås som undertrykkende men at den også kan være en produktiv og skapende kraft. Makten som skaper av vår sosiale omverden gir oss dermed handlingsmuligheter innenfor de diskursene vi opererer i. Foucault er kritisert (Mona Sandbæk, 2001) for sin mangel på teoretiske betraktninger til motstand. Denne mangelen gjør det utfordrende å bruke hans teoretiske perspektiver i empiriske studier. Derfor vil de valgte begreper fra Bourdieu (1996) hjelpe meg å nyansere og utvide forståelsen av en eventuell motstandstrategi i informantenes fortellinger, og hvor denne eventuelt kan komme fra, hvordan den er mulig, og hvordan den ytrer seg.

2.8 Oppgavens analytiske begrep som analyseredskaper

2.8.1 Diskurs og habitus

Foucault har sitt hovedfokus på at subjektet fremstilles som underlagt den diskursen det til en hver tid inngår i. Subjektets bevissthet er skapt av diskursen, og den er derfor formende for individenes liv og selvoppfattning. Ut fra Foucaults diskursanalyse er det diskursen som står i fokus for undersøkelsen. Dermed er det i mindre grad fokus på subjektet som et selvstendig undersøkelsesobjekt. Foucaults manglende fokus på subjektet som aktør vanskeliggjør det å fokusere på det indre, og de varierende erfaringer mellom subjektene. Det å supplere diskursanalysen med Bourdieus habitusbegrep vil kunne skape en bredere og mer helhetlig ramme om oppgaven ved at det gir meg mulighet til også å sette både samfunnet, gruppen og subjektet i sentrum for min undersøkelse. Habitus stadige inderliggjøring av virkeligheten tydeliggjør at subjektet forkroppsliggjør samfunnets maktstrukturer og opplever dem som virkelige og naturlige. Habitus kan dermed sies å være de kognitive og følelsesmessige resultat fra tidligere og nåtidige diskursers påvirkning. Denne sammenhengen mellom det indre mentale og de ytre sosiale strukturer tydeliggjør at habitus i sin helhet er konstituert av diskursen, men det objektiverende bruddet mellom de indre og ytre strukturer kan sies å representere habitus fleksible karakter. Det er i midlertidig ikke mulig å vite hvordan diskursen konstituerer seg i det indre, og deretter uttrykkes. Det henger sammen med at habitus fleksible

karakter kan sies å være et resultat av tidligere diskursers påvirkning. Habitus fleksibilitet gir derfor ikke subjektet et fritt bevisst valg, men dette valget kan, i likhet med alle andre valg, ses på som et uttrykk for et ubevisst resultat av at makten får en bestemt virkelighetsforståelse til å framstå som objektiv og sann, uten at dette er synlig for subjektet. Makten vil altså fortsatt være både produserende og disiplinerende for subjektet og vil derfor også virke inn på plasseringene av det enkelte individet i den sosiale strukturen. Den fleksible karakteren til habitus vil midlertidig kunne hjelpe meg å tydeliggjøre informantene som aktivt aktør innenfor de mulighetene diskursen setter. Det vil også kunne synliggjøre om det finnes og i så fall hvorfor det forekomme variasjoner mellom informantene, innenfor en og samme gruppe, og hvordan disse forskjellene slår ut for den enkelte.

2.8.2 Utelukkelsesprosedyrer og symbolsk makt

Foucaults utelukkelsesprosedyrer kan brukes som et analytisk fokus til å synliggjøre den makten som ligger i de selvfølgelige sannhetene diskursen produserer. Det vil hjelpe meg å spore makten som handlings-, - og identitetsstrukturerende for kommunistene som gruppe. Disse prosedyrene alene vil ikke kunne vise hvordan utelukkelsene får direkte konsekvenser for den enkelte informant. En utvidelse av dette analytiske perspektivet med Bourdieus begrep om symbolsk makt vil kunne synliggjøre hvordan utelukkelsene nedfeller seg som en disiplinerende form for makt i habitus til den enkelte informant, og hvordan de i fellesskap bidrar til å forme informantenes selvforståelse.

3.0 Metodologi

3.1 Metodologisk utgangspunkt

Mitt forskningsspørsmål har vært klargjørende for at kvalitativ metodikk har vært riktig i det vitenskapelige arbeidet med oppgaven. Dette er en naturlig konsekvens av at mitt prosjekt ikke har til hensikt å si noe om utbredelse eller omfang, men i stedet har et ønske om å forsøke å oppnå en forståelse av menneskers liv og sosiale prosesser (Steinar Kvale, 2007). Kvalitativ metode er i tillegg en metode som egner seg spesielt godt for innhenting av opplysninger hvor jeg i stedet for å undersøke flest mulig egenskaper vil konsentrere meg om noen få, og undersøker disse grundig. Det finnes mange måter å skape kunnskap på innen kvalitativ metode. Det kan være ulike former for feltobservasjon, intervjuer eller tekstanalyse (Knut Halvorsen, 2002). I denne masteroppgaven i sosialt arbeid har jeg valgt å benytte meg av to ulike metodiske tilnærminger: Analyse av tekst og intervju. Et viktig poeng med å ta i bruk både tekstanalyse og intervjuer som oppgavens analytiske innfallsvinkler har vært et ønske å synliggjøre hvordan historiske, samfunnsmessige og politiske skapte sannheter kan innvirke på

det enkelte individs muligheter og begrensninger til selvutfoldelse. Det er også et ufravikelig faktum at sosialt arbeid som fag krever at den enkelte sosialarbeider kjenner til samfunnets historiske, sosiale og politiske prosessers innvirkninger på det enkelte subjekts muligheter, i relasjon til det samfunnet de lever i. Dette for å kunne hjelpe den enkelte klient til å skape varige endringer i sitt liv.

3.2 Tekstanalyse som metodisk tilnærming

I den delen av oppgaven hvor jeg bruker tekstanalyse som metodisk innfallsvinkel vil jeg analysere Einar Gerhardsens Kråkerøyatale av 29.februar 1948. Jeg vil ta i bruk oppgavens teoretiske begrep fra Foucault som analysestrategi for tekstanalysen. Dette gjør jeg ut fra forståelsen om at teori og analysestrategi er nært sammenknyttet. Ut i fra dette vil teorien gi et bestemt blikk på det som undersøkes (Jørgensen og Phillips, 2008). Jeg vil søke i diskursens forutsetning for å forstå hvordan etterkrigstidens forståelse av kommunistene blir etablert gjennom språkets skapende kraft.

3.3 Intervju som metodisk tilnærming

I denne delen av oppgaven har en kvalitativ metode gjennom dybdeintervjuer vist seg å være mest hensiktsmessig i forhold til min problemstilling. Den kvalitative intervjuformens styrke er at den er innholdssøkende, og ute etter å forstå informantens situasjon og mening. Den legger til rette for innblikk i en mangfoldig menneskelig verden, og den vil dermed også kunne fange opp variasjoner i intervjupersonenes oppfatninger om et tema (Kvale, 2007). Denne metoden som tilnærming egner seg derfor særlig godt for meg som forsker til å innhente kunnskap om informantenes sosiale verden. Det vil utvilsomt kunne gi meg godt blikk inn i deres fortellinger – noe som vil gi et godt grunnlag til å stille spørsmål om hvordan de gjennom språket presenterer og forstår seg selv og sine liv (Lars Hydén, 1997). I følge det kunnskapssyn som kvalitativ forskning representerer ses ikke den sosiale verden på som statisk, men som konstruert og kontinuerlig i endring. Dette innebærer at hele forløpet, fra forberedelsene av intervjuesituasjonen, til hvordan intervjuene fremstilles i oppgaven, vil bli forstått som sosiale konstruksjoner (Kvale, 1997). Det konstruktivistiske perspektivet vil dermed også få konsekvenser for transkriberingen av intervjuene og skriveingen, da dette også vil konstruere et bestemt syn på virkeligheten. Prosessen med transkriberingen vil føre til at min forståelseshorisont som forsker interagerer med informantenes, og at informantenes historier som skapes i intervjuet blir et felles produkt (Kvale, 1997). Dette betyr at jeg som forsker hele tiden må prøve å tilnærme meg, og prøve å forstå materialet, på mange forskjellige måter og ut fra forskjellige tolkningsnivå.

For å få svar på mine forskningsspørsmål har det vært nødvendig at jeg som forsker har kunnet bruke en samtaleform som var mest mulig utvungen, og som har gitt mulighet til fleksibilitet. Jeg har derfor valgt å benytte meg av en åpen og ustrukturert intervjuform, hvor intervjuene har fungert mer som en form for konversasjon. I sin struktur har denne intervjuform mange likhetspunkter med den hverdagslige samtalen, men avviker likevel fra denne ved at jeg har en bevisst hensikt med samtalen, og ønsker å undersøke og oppnå noe spesifikt (Kvale, 1997). Denne intervjuformen inngir mer tillitt, og skaper enn mer avslappet, uformell og roligere atmosfære enn en mer strukturert intervjuform. Den gir meg i tillegg anledning til å oppklare uklarheter, og muligheter til å følge opp informantens svar med nye spørsmål. Intervjuformen tilsier at jeg på forhånd kun hadde de ulike hovedtemaene klare. De resterende spørsmålene ble tilpasset den enkelte intervjusituasjon, og ble dermed en naturlig del av den pågående samtalen mellom meg og informanten.

3.3.1 Utvalgs-kriterier

Innenfor den kvalitative utvalgsmetodikken vil informantene være typiske representanter for en gitt sammenheng. I mitt tilfelle vil det si at informantene er andre generasjons tidsvitner, eller voksne barn av kommunistiske kvinner og menn som var politisk aktive (tidsvitner) under 2. verdenskrig. Jeg ønsket, av anonymitetshensyn, å få et utvalg med variasjonsmangfold i forhold til kjønn, alder og geografisk spredning. Dette vil også kunne gi meg mulighet til å få frem mangfold og nyanser i deres fortellinger. Det var av denne grunnen også viktig for meg å kunne snakke med minst to søsken i en søskenflokk – i minimum to familier. Dette grunn gir jeg i at opplevde forskjeller av samme historie, i en og samme familie, for eksempel vil kunne fortelle meg om alderen har hatt noen betydning for informantenes forståelse av egen fortid.

3.3.2 Utfordringer med å få tak i utvalget

Når det gjelder rekruttering av utvalget benyttet jeg snøballmetoden (Levin, 1994). Jeg søkte etter informanter blant historikere, journalister, politiske aktive, venner og bekjente. Jeg tok i bruk bibliotekets arkiv, e - postsystemet og sosiale medium på nettet, og andre som kunne hjelpe meg å finne noen som kunne tilfredsstille de definerte utvalgs-kriteriene. Snøballmetoden fungerte, og jeg fikk raskt tak i navn på personer som kunne være interessante for mitt forskningsprosjekt. Jeg sendte deretter ut informasjon om mastergradsprosjektet, i brev form. I de neste rundene brukte jeg telefonen for å kontakte disse mulige informantene. Dette var en tidkrevende, langsom og ikke minst tung prosess som foregikk hele høsten 2009 uten synlige resultater. De jeg ringte, var hyggelige og hjelpsomme, og flere av dem formidlet sågar

interessante fortellinger på telefonen. Det viste seg å være svært vanskelig å få dem til å delta som informanter i prosjektet. De ga klart uttrykk for at de ikke hadde noe å fortelle, at deres historier ikke var av interesse for offentligheten, og at de ikke ville ripe opp i gamle og glemte historier. Flere av dem advarte meg mot å skrive om tema, og gav uttrykk for at det kunne skape problemer for meg og mitt liv. En hyggelig gammel dame forklarte til og med at grunnen til at hun ikke ville delta var at jeg kunne være en slags spion som ikke ville dem vel. Mangelen på informanter førte at jeg i en periode ble motløs, og vurderte å legge hele prosjektet på is. Tidlig i januar 2010 begynte det imidlertid å løsne. Dette skyldtes nok i stor grad at jeg endret taktikk, og begynte å selge meg inn hos informantene, ved å fortelle om min egen personlige erfaring og kjennskap til temaet (Se Kap 3.5: Metodisk selvrefleksjon). Dette gav tillit, og ble uten tvil, min inngangsport for å få informantene til å dele sin historie med meg. Etter at jeg hadde foretatt mitt første intervju rullet snøballen raskt i vei, og jeg fikk et bredt nok utvalg til å starte intervjuene med informantene. I løpet av denne prosessen innså jeg også at det at noen ikke turte eller ville la seg intervjuer var en viktig og interessant observasjon som kunne brukes i oppgaven.

3.3.3 Det faktiske utvalget

Mitt valg av tilnærming egner seg til å innhente kunnskaper fra et mindre antall personer, men mitt datamateriale må også romme tilstrekkelig mange stemmer (Dorte Marie Søndergård, 2000) slik at jeg får belyst mine forskningsspørsmål. Det vil si at et visst antall intervjupersoner har fått tilstrekkelige gode betingelser for å komme til orde, slik at jeg får et nyansert og komplekst materiale å arbeide analytisk med (Kvale, 2007). Etter å ha kontaktet og snakket med aktuelle kandidater, foretok jeg fem intervjuer med seks informanter, av ulike kjønn, alder og bosted, fra fire ulike familier. Utvalget er strategisk valgt ut på bakgrunn av mine vitenskapelige hensikter, men vanskene med å få tak i informanter førte til at jeg fikk tak i kun en kvinnelig informant. Jeg har derfor valgt å ikke legge vekt på kjønn i analysens fortsettelse. Utvalget er også foretatt med et formål om å sikre informantene fullstendig anonymitet.

3.3.4 Transkribering

Det å transkribere intervjuene om til skriftlig tale er en viktig del av analyseprosessen (Kvale 2007). Dette etterkom jeg ved å lytte til de enkelte intervjuene gjentatte ganger. Dette satte i gang tankeprosesser som utledet nye ideer og førte til stadig nye assosiasjoner som jeg benyttet meg av i de neste stegene i analyseprosessen. En transkriberingsprosess bør ses som en kunstig konstruksjon av muntlig tale til skriftlig form (Kvale 2007). Jeg transkriberte derfor de

muntlige intervjuene så nøyaktig og ordrett som mulig om til skriftlig tekst. Dette gjorde jeg for å få et mest mulig åpent og transparent materiale, for den senere analysen. Deretter omformulerte jeg det muntlige språket til en mer skriftlig form, da jeg så at dette var mer hensiktsmessig for å få frem hvordan informantene posisjonerte seg i historiene. En annen og viktig årsak er at det muntlige språket i tekstform ofte kan oppleves som usammenhengende og forvirrende. Jeg fjernet derfor forstyrrende småord og lyder før teksten ble tatt i bruk. I neste omgang oppsummerte og identifiserte jeg sentrale tema til videre bruk. Disse ble nedskrevet som små resymé av hvert enkelt intervju. I denne delen av prosessen markerte jeg også sentrale utsagn, kategorier, gjentakelser, og språkets rytme, skifte i sinnsstemninger og stemmebruk. Jeg brukte et refleksjonsnotat hvor jeg skrev jeg ned mine tanker, tolkninger, pauser, følelser, og andre ting som kunne være relevant for helheten. Fortellingene ble deretter sammenlignet, for felles tema, særegenheter, og de individuelle perspektivene. Denne måten å jobbe på sørget for at analysekategoriene trådte ut av materialet. Analysekategoriene ble deretter ført inn i et skjema etter hva som var felles og ulikt hos informantene. Etter hvert utspant forholdet mellom de ulike temaene seg på en tydelig og forståelig måte. I og med at jeg har vært mer opptatt av hvordan informantene forteller enn hva de forteller, har de analytiske spørsmålene jeg deretter stilte teksten vært svært sentrale i mitt analysearbeid.

3.3.5 Tre etiske hovedregler

Det er tre etiske hovedregler i forskning på mennesker; informert samtykke, konfidensialitet, og at konsekvensene ved undersøkelsen er overveid (Kvale, 1997). Det er viktig at jeg som intervjuer ikke bidrar til at informanten deltar på noe han/hun senere vil angre på. Derfor ble konsekvensene av studiet mitt gjennom hele prosessen vurdert opp mot den skaden det kan påføre intervjupersonen, så vel som de fordelene personen har ved å delta. Ved at det settes ord på vanskelige tema kan intervjusituasjonen vekke til minne vonde hendelser, som kan få følger for informantens videre liv. Dette stilte et høyt krav til min følsomhet i tillegg til min evne til å lytte til informantens ord, kroppsspråk og følelsesmessige reaksjoner. Det var også viktig for meg å vise informantene en genuin respekt, og gi dem den anerkjennelsen de fortjente. Det vil i tillegg kunne gi informanten en god intervjuopplevelse, og dataene vil dermed ha større mulighet til å bli gode. For å oppnå dette var mitt første skritt å utforme en samtykkeerklæring som inneholdt informasjon om undersøkelsens overordnede mål, samt hovedtrekkene i en prosjektplan, og mulige fordeler eller ulemper ved å delta. Det har også vært etisk viktig for meg at jeg allerede, i prosessen med transkriberingen gjorde enkelte grep for å skjule informantens identitet. Jeg ga informantene fiktive navn, alder er ikke spesifisert nøyaktig, og

jeg har utelatt å nevne stedsnavn og andre kjennetegn som vil kunne synliggjøre deres identiteter. Den enkelte informants tilhørighet og identiteter er også ukjent for de andre informantene. Underveis i prosessen med å analysere intervjuene skapte anonymiseringshensynet et stort dilemma for meg som forsker. Det viste seg at noen av de mest interessante og fortellende forskningskategoriene lå i de delene av informantenes fortellinger som ville kunne synliggjøre deres identitet. Jeg hadde ikke noe annet valg enn å utelate disse delene fra intervjuene da jeg er klar på at andre hensyn i oppgaven alltid ville måtte vike for anonymiseringshensyn. Etter å ha rådført meg med Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD), har jeg ikke måttet søke om noen form for godkjenning for studien. Dette begrunnes i at jeg ikke gjengir kondenserte livshistorier - kun bruddstykker av deres fortellinger. I tillegg har jeg ikke brukt identifiserbare persondata. Jeg har heller ikke lagt inn lydfiler på pc, og opptakene slettes underveis i prosessen med oppgaven. Jeg har i tillegg vært bevisst på, underveis i prosessen, å oppbevare lydbåndene og transkripsjonene innelåst (Kvale, 2007).

3.4 Drøfting av studiets overføringsverdi

Generaliserbarhet viser til studiens overføringsverdi - i begrepets ytterste betydning handler det om at funn eller konklusjoner skal kunne gjøres allmenngyldige (A Johannessen, PA Tuft og L Kristoffersen, 2006). Studiets mål er i midlertidig ikke å komme frem til allmenngyldighet. Dets hensikt er i stedet å skape en forståelse av et fenomen der flest mulig av de forholdene som kan være av betydning, synliggjøres og relateres til hverandre (Kvale, 1997). Studiets kvalitative utgangspunkt tilsier at det derfor ikke kan kontrolleres på samme måte som et kvantitativt orientert studie. Dette stiller meg som forsker overfor spørsmålet om min oppgaves validitet. Et tradisjonelt syn på validitet dreier seg om spørsmålet: Er det sant? Kvale (1997) snakker i stedet om validitet som en sosial konstruksjon – noe som er denne oppgaves utgangspunkt. Dette betyr at studiet ikke formidler sannheten om et fenomen, men en del av virkeligheten slik den er tolket og forstått, først og fremst av mine informanter, men også av meg selv. Denne forståelsen vil i tillegg være i kontinuerlig bevegelse. Studiet vil derfor ikke kunne være tilgjengelige for gjentatte, identiske observasjoner, og oppgaven vil derfor ikke være generaliserbar ut over tid og kontekst.

3.5 Metodisk selvrefleksjon

Foucault er klar på at det er så godt som umulig å frigjøre seg fra de kulturelle og historisk betingende grunnfjellet vi tenker og handler ut fra (Foucault, 1970/1999). Det vil alltid være et

relativt stabilt sett med grunnantakelser om bl.a. hva det vil si å være et subjekt, hva som er godt, sant eller vakkert, hva som er normalt. Dette synet vil få konsekvenser for min forskningssituasjon, oppgavens innhold og form. Dette grunnes i at jeg selv har samme bakgrunn som mine informanter. Min bakgrunn fra forskningsfeltet fordrer likevel at jeg er i stand til å reflektere over meg selv i forskningssituasjonen, og prøve å trenge gjennom og forholde meg analytisk til mine selvfølgelige sannhetskonstruksjoner. Det vil si at jeg må vende blikket innad på hvordan min personlige tilknytning og nærhet til stoffet kan påvirke de etiske implikasjoner av mitt masterprosjekt. Jeg er selv barnebarn av en aktiv og relativt kjent kommunist, som under 2. verdenskrig ble sendt i konsentrasjonsleir i Tyskland. Jeg er fra Narvik, en by hvor e-tjenesten (politiets overvåkning) hadde eget kontor under den kalde krigen, og hvor hele 117 familier ble overvåket (Lars Borgersrud, 1997). Det å bli overvåket på telefonen, var i likhet med mine informanters hverdag, en selvfølgelig del av min oppvekst. Min felles bakgrunn med informantene har ført til at jeg gjennom prosessen med denne masteroppgaven har møtt utfordringer knyttet til min nærhet til forskningsfeltet. Utfordringer jeg ikke ville ha møtt med en annen bakgrunn. Dette har til tider vært vanskelig, og det har også skapt utfordringer med hensyn til det å ivareta en kritisk distanse til informantenes fortellinger. Da har jeg vært nødt til å ta en pause fra stoffet, og isteden brukt tiden til å reflektere over hvilke betydninger mitt ståsted har for oppgavens videre forløp. Disse forhold sett under ett førte nok også til at jeg måtte bruke 6 mnd ekstra for å kunne levere et produkt jeg selv kan gå god for. Jeg har, for å klare å skape den nødvendige forskningsmessige distansen, gjennom hele prosessen vært nødt til å stille meg selv klargjørende spørsmål som for eksempel; Hva er det som skjer med informantenes fortellinger når de rekonstrueres gjennom intervjuet, transkriberingen og i skriveprosessen? Hvilke kriterier ligger bak når jeg velger ut hendelser som jeg anser som viktige, foran andre hendelser? Jeg har hele tiden prøvd å innta en mistenksom holdning til mine egne antakelser og til hvordan min egen bakgrunn fremtrer i oppgaven. Det er likevel en kjensgjerning at min nærhet til stoffet gjør at jeg ikke kan frigjøre meg helt og fullstendig fra mitt eget ståsted. Dette får konsekvenser for det jeg ser, for hvilke kategorier jeg analyserer, og ikke minst oppgavens ferdige resultat. Min bakgrunn kan også sies å representere en dobbelhet. Dette da min nærhet til stoffet betyr at jeg også vil kunne inneha inngående kjennskap til feltet, noe som vil kunne medføre en innsikt og en forståelse for forhold som en utenforstående ikke kunne ha fått. Jeg ville heller ikke ha klart å skape god tillit og kontakt med informantene uten min og deres felles bakgrunn. Jeg har lagt vekt på å gjøre min egen posisjon tilgjengelig slik at leseren, gjennom hele presentasjonen, kan ta del i mine valg og mer

eller mindre reflekterte forforståelser. Dette for å kunne gjøre en vurdering av hvordan min nærhet til stoffet har påvirket studiens kunnskapsforslag.

4.0 Analyse av Kråkerøyatalen

I denne delen av oppgaven vil jeg vende blikket mot etterkrigstidens samfunnsmessige, historiske og politiske bilde. Dette for å synliggjøre hvordan den tids kontekst etablerte og vedlikeholdte etterkrigstidens diskurs om kommunistene. Tidligere statsminister Einar Gerhardsens Kråkerøyatale fra 29.02. 1948, er i ettertiden blitt ansett for å være et monument i etterkrigstidens diskurs om kommunistene. Dette kapitlet er derfor bygd opp rundt en analyse av denne talen. Analysen av Kråkerøyatalen vil synliggjøre talens betydning som kulimineringspunkt for etterkrigstidens diskurs om kommunistene. Dette krever at jeg ser talen i dens kontekst. Jeg vil før jeg starter med å analysere Kråkerøyatalen, gjøre kort rede for kommunistenes situasjon fra 1940 - 1948. I tillegg vil jeg fremstille etterkrigstidens kontekst. Etter å ha foretatt analysen vil jeg vise til hvilke konsekvenser talen, i dens kontekst, medførte for kommunistene og deres familier i etterkrigstidens Norge. Analytisk verktøy vil være Foucaults begreper om diskurs og utelukkelse.

4.1 Kommunistenes situasjon fra 1940 - 1948

Det Norske kommunistiske parti (heretter omtalt som NKP) sto svært sentralt i det norske politiske landskapet i mellomkrigstiden, og var en sentral utfordrer til arbeiderpartiets hegemoni i arbeiderbevegelsen. Under 2. verdenskrig hadde kommunistene også en sentral og viktig rolle i den illegale motstandskampen mot okkupasjonsmakten. Tidligere veteraner fra krigen mot Francos fascistiske regime i Spania utgjorde en stor del av den kommunistiske motstandsbevegelsen og de dannet tidlig motstandsgrupper rundt byene Oslo, Bergen, Narvik, Trondheim og Stavanger. Etter hvert vokste disse gruppene seg større, og forgreinet seg til mange andre steder i landet. Grunnstammen i denne delen av motstandsbevegelsen utgjorde ca 250 aktive virksomme menn. De drev med sabotasje mot jernbane, skip fly, og andre virksomheter som leverte utstyr, varer og tjenester til den tyske okkupasjonsmakten. De tok mange sjanser, og et betydelig antall kommunister mistet livet, ble arrestert eller sendt til tyske konsentrasjonsleire, hvor enda flere av dem måtte bøde med livet (Borgersrud, 1997). I årene rett etter 2.verdenskrig økte tilliten til kommunistene i den norske befolkningen. Krigens motstandskamp var uten tvil en sentral årsak til dette. En annen viktig årsak til den voksende tilliten kan være at NKP la om til en mer samarbeidsorientert politikk, og at de etter krigen sto frem som et ikke-revolusjonært parti. Kommunistpartiets nye posisjon beskrives godt av Trond

Bergh og Knut Einar Erikssen i verket ”Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914-1997” (1998). I deres presentasjon av kommunistpartiet synes det som om NKP la om sin utenrikspolitikk og sin konfronterende linje i politikken. I stedet satset de på å komme inn i regjeringen, og var villige til å samarbeide med både Arbeiderpartiet, Venstre og Kristelig folkeparti. Den aller viktigste grunnen til etterkrigstidens voksende tillit til NKP må likevel ses i sammenheng med den tids politiske grunnstrømninger, som følge av krigens erfaringer, var sterkere enn før orientert mot arbeiderbevegelsens politiske ideer og prinsipper, mot planøkonomi og regulering, mot utjevning, økt likhet og utvidet demokrati. Disse forholdene sett under ett medførte at NKP, i 1945, var et parti i vekst, og at de ved valget den samme høsten fikk hele 11,9 prosent av stemmene. De vant dermed 11 stortingsrepresentanter, og for NKP anno 1945, så fremtiden lys ut.¹

4.2 Kråkerøyatalens kontekst

Utviklingen av etterkrigstidens Norge foregikk ikke isolert men må ses i sammenheng med hva som skjedde i resten av verden, hvor USA og Sovjetunionen etter hvert tok plass som verdens to ledende stormakter. USAs nøytrale rolle under 2. verdenskrig førte til at deres økonomi etter krigen, var sterk og dominerende. Dette gjorde at de kunne være med på å gjenoppbygge store deler av Europa, deriblant Norge, med en økonomisk støtteordning, kalt Marshallhjelpen². Denne støtteordningen var ikke fri for krav. I likhet med de andre vesteuropeiske land som mottok Marshallhjelpen, var fordringa at Norge måtte bryte med tidligere opprettede militære allianser og handelsringer, og søke forening. Dermed knyttet USA nye sterke økonomiske og militære bånd til et betydelig antall europeiske land, og kunne starte sin offensiv mot å bli en av verdens to ledende nasjoner. Denne nye foreningen truet imidlertid Sovjets posisjon som verdens eneste gjenlevende stormakt, og var uten tvil en viktig årsak til delingen av Europa mellom to rivaliserende samfunnssystemer, maktblokker og supermakter: Med USA og dets forende på den ene siden (Vest - Europa), og Sovjet med sine allierte (Øst - Europa) på den andre (Trond Bergh og Knut Einar Erikssen, 1998). Det utviklet seg, som følge av dette, raskt til en aggressiv politisk tilstand, kalt den kalde krigen, mellom disse to gruppene av land. Under denne maktkampen ble Sovjet og kommunismen raskt sett på som en direkte trussel mot USAs kamp om å bli en ledende stormakt, den vestlige verdens

---

¹ (http://www.nkpmn.no/joomla/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1).

² Norge vedtok, i 1947, å motta nærmere tre milliarder kroner i økonomisk hjelp fra USA, i perioden 1948-51. Marshallhjelpen kan sies å være grunnlaget for dannelsen av OECD, EU, og NATO. (http://www.nkpmn.no/joomla/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1).

oppbyggingsprosjekt, og ikke minst kapitalismens utvikling og vekst. Det utviklet seg deretter raskt til et trusselbilde hvor Sovjet og kommunismen ble den vestlige verdens fiende nummer en. Dette trusselbildet ble sterkt understøttet av kommunismens ekspansjon i Kina, og Sovjets vennskapspakt med Norges naboland Finland, og ikke minst det faktum at Tsjekkoslovakia, i februar 1948, gikk inn som det siste østeuropeiske land i den sovjetiske leir (For ytterligere forklaring på disse forhold: Se vedlegg nr 9.2).

4.3 Fra krigshelter til fiender av Norge

I etterkrigstidens kontekst fremsto Øst mot Vest i en uforsonlig kamp mellom demokrati og diktatur. Det stod om Europa, og Norges fremtid. Med denne konteksten og det nylige kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia, i februar 1948 som bakgrunn, holdt daværende statsminister Einar Gerhardsen to dager senere det som i ettertiden er karakterisert som Kråkerøyatalen (vedlegg nr 9.1). I utgangspunktet var Kråkerøyatalen en tale til arbeiderpartiets lokallag i Fredrikstad den 29. februar 1948, og ble opprinnelig holdt under overskriften ”Friheten og demokratiet i fare”. Talen vakte oppsikt langt utenfor landets grenser (Anders Johansen og Jens E Kjeldsen, 2005), og er blitt stående som et monument i etterkrigstidens diskurs om kommunistene. Den, er fra den ble holdt, og frem til i dag, blitt opphøyd og gitt autoritet ved at den hverdagslige talen, offentlige dokumenter, bøker, og politiske tekster stadig har kommentert, fortolket og reproduisert innholdet i talen (Foucault, 1970/1999). Talens sterke posisjon i etterkrigstidens forståelse av kommunistene må ses i lys av den tids kontekst, talerens autoritative posisjon som statsminister, og hans historiske posisjon som landsfaderen – mannen som bygde landet etter 2. verdenskrig. I den delen av oppgaven vil jeg foreta en analyse av denne talen. Analysens siktemål vil være å synliggjøre hvilke bestemte forståelser av kommunistene talen er bærer av, og hvordan disse forståelsene, i den kalde krigens logikk, skaper og etablerer en ny diskurs om kommunistene. Mitt analytiske verktøy bygger, i denne delen av analysen på Foucaults (1970/1999) diskursbegrep og hans prosedyrer om utelukkelse. Disse eksterne og interne utelukkelsene begrenser og stadfester diskursen (Foucault, 1970/1999), og vil hjelpe meg å tydeliggjøre talen som diskursskapende premiss. Jeg har hovedtyngden på prosedyren om oppdeling og forkastelse. Dette da jeg i denne talen, ser denne prosedyren som et viktig utgangspunkt for de andre prosedyrenes utelukkelse. Jeg vil presisere at jeg i analysen kun vil velge ut og analysere et nøye utvalg sitater som tilskriver kommunistene bestemte betydninger. Videre i oppgaven vil jeg vise at talen og dens avsender inngår i en større samfunnsmessig kontekst, og hvordan dette fører til at

diskursen produseres og vedlikeholdes. Til sist vil jeg vise hvilke konsekvenser dette medførte for kommunistene.

4.3.1 Oppdeling og forkastelse

Foucault ser diskursproduksjonen som kontrollert, sortert, organisert og fordelt av en rekke ulike prosedyrer som skal få diskursene til å fremstå som universelle og naturlige (Foucault 1970/1999). Disse prosedyrene gjør at det ikke er mulig å stille spørsmål ved diskursen, og den blir dermed virksom, og makten kan virke gjennom den. En av diskursens eksterne prosedyrer er utelukkelsesprosedyren som innebærer oppdeling og forkastelse. Skillet mellom normal og unormal er et slikt skille. Jeg vil ved å analysere utvalgte sitater lete etter iscenesettelser av et slikt skille i Kråkerøyatalen, og på den måten tydeliggjøre hvordan talen, i dens historiske kontekst prøver å etablere en bestemt forståelse av kommunistene.

”Hendingene i Tsjekkoslovakia har hos de fleste nordmenn har ikke bare vakt sorg og harme – men også angst og uhyggestemning. Det som truer det norske folks frihet og demokrati - er den fare det norske kommunistiske parti (NKP) til en hver tid representerer... ”. Allerede ved talens start fremstår den første utelukkelse av kommunistene. Dette skjer ved at Gerhardsen, som talens avsender, utskiller de norske kommunistene fra den resterende befolkningen ved å kategorisere dem som de andre. Denne utelukkelsen følges gjennom hele talen ved at den på en naturlig, selvfølgelig og avgjørende måte gjentar skille mellom oss normale og kommunistene unormale. Skillet mellom de andre kommunistene og oss blir på denne måten etablert uten at det stilles spørsmål ved dette skillet. Karakteriseringen av de norske kommunistene som de andre understøttes ved å forbinde de med det kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia. De norske kommunistene blir satt i direkte forbindelse med hendelsen i Tsjekkoslovakia ved at talen trekker på den allerede foreliggende okkupasjonsdiskursen med ordene: *”Det som truer det norske folks frihet og demokrati... ”.* Okkupasjonsdiskursen bærer allerede på følelser som frykt og angst, og i denne talen gjenskapes bilder av krigstrussel, undertrykkelse, tap av selvråderett, frihet og mangel på demokrati med nettopp denne følelsen. Krigens lidelser (2. verdenskrig) var, i 1948, ennå tett inn på livene til folk, og ved å spille på denne diskursen, i den kalde krigens kontekst, manes det frem ett sort – hvitt, forenklet, bilde av virkeligheten som forsterker redselen for en ny okkupasjon. I denne sammenhengen representerer det sorte fienden - de vonde kommunistene som må bekjempes med alle midler, og det hvite utgjør oss andre - de gode. Dermed blir både hendelsen i Tsjekkoslovakia og den kommunistiske trusselen innad i Norge forstått ut fra okkupasjonsdiskursens logikk. Denne logikken trekker i neste omgang på en forståelse av de norske kommunistene som lik nazistene. Den tiden talen

ble holdt, kjempet to diskurser om å betydningsfastsette kategorien kommunist. Det sto mellom forståelsen av kommunistene som motstandere av nazismen eller diskursen om kommunistene som nazistenes medløpere. Talens udiskutable utgangspunkt i diskursen om kommunisten som lik nazistene, medfører at sannhetsforståelsen av kommunistene som motstandere av nazismen forsvinner i talens budskap. Talen blir dermed bærer av kun en sannhetsforståelse av kommunistene som like nazistene. Denne betydningsfastsettelsen av kommunistene forsterkes med sterke følelsesuttrykk som: *sorg, harme, angst, og uhyggestemming*. Dette får de norske kommunistene til å fremstå som onde, og en trussel mot rikets sikkerhet. Gerhardsen som holder av talen retter dermed en alvorlig trussel direkte mot Norge, og stadfester i tillegg at denne trusselen ikke ligger utenfor landets grenser, men innenfor – hos de norske kommunistene. Kommunismen hadde vist seg å være en trussel for det tsjekkiske demokrati og frihet, og spørsmålet om det samme kunne skje oss i Norge blir sentralt. Her spilles det tydelig på nasjonalstatsdiskursen. Ved å vise til *slektskap* skapes en samhørighet mellom nasjonene – mot okkupantene, kommunistene. Det skapes altså et skille mellom oss og dem på tvers av nasjonens grenser. Vi, de to nasjonene, representerer de gode og kommunistene, de andre, representerer en trussel for landets frihet. Det å sette okkupasjonsdiskursen i sammenheng med nasjonalstatsdiskursen gjør at Norge blir fremstilt som det gode demokrati hvor ytringsfrihet og menneskerettigheter, likhet, samhold, solidaritet og kollektivitet råder. I motsetning til det disse undertrykkerne og overfallsmennene står for. Disse to diskursene trekker ut fra dette i samme retning, og støtter dermed opp under og forsterker utelukkelsen av de norske kommunistene fra det nasjonale fellesskapet. Utelukkelsen av kommunistene kan dermed også forstås som et ledd i et forsøk på å konstruere nasjonalstaten som en statisk avgrenset autonom enhet, uten indre forskjeller. Noe som vil kunne føre til et fellesskap i resten av befolkningen, oss mot de andre. Dette fellesskapet vil kunne hindre splittelse i befolkningen, og kreftene vil dermed kunne samles mot et felles prosjekt – å bygge opp landet etter krigen.

Sitatet, ”*Vi må ikke skape noen hetsstemning mot dem. Vi skal ikke bekjempe dem med de samme metodene deres tsjekkiske partifeller bekjemper sine motstandere...*”, kan ved første øyekast virke som en anmodning til det norske folk om å bruke redelige og demokratiske virkemidler i bruk mot kommunistene. Ordbruken og språkføringen dekker i midlertidig for flere andre og mer dyptgripende betydninger som får sitatet, på en skjult måte, til å stadfeste den allerede foretatte analysen. Skillet mellom oss og dem blir gjentatt, og stadfestet, som en selvfølgelighet gjennom forståelse av at de norske kommunistene er lik de tsjekkiske kommunistene – og dermed ulik oss andre. Vi, de normale, er fellesskapet som står sammen og

bekjemper trusselen de unormale. Begrepet "*bekjempe*" skaper et bilde av kommunistene som en alvorlig trussel det må handles umiddelbart mot. Dette virker som en direkte selvmotsigelse mot første setning i sitatet: "*Vi må ikke skape noen hetsstemning mot dem*". Denne selvmotsigelsen blir ekstra tydelig hvis jeg i tillegg trekker linjer til det første analyserte tekstutdraget i dette kapitlet hvor kommunistene blir karakterisert som en fare for rikets sikkerhet. Tekstutdraget forkaster helt tydelig de norske kommunistene som aksepterte norske statsborgere, og dermed også ut i fra det norske nasjonale fellesskapet. De utelukkes og plasseres i en posisjon utenfor den norske nasjonalstaten – og settes i en kategori med de andre kommunistene, internasjonalt. Teksten utskillelse av kommunistene fra resten av befolkningen tydeliggjør at det norske demokratiet, som det tales så varmt for, ikke gjelder alle. Demokratiet gjelder bare de som oppfyller de rette kravene som normale norske statsborgere. Noe de norske kommunistene åpenbart ikke gjør. Dermed er det både nødvendig og legalt å bruke udemokratiske virkemidler for å kunne ufarliggjøre de norske kommunistene. Det at de norske kommunistene ikke skal bekjempes med de samme midlene de tsjekkiske kommunistene brukte for å komme til makta blir ut i fra dette bare tomme ord uten innhold. Ved å fremstille de norske kommunistene lik andre kommunister forstås de som en lik gruppe uten variasjon og indre forskjeller (Phillips og Jørgensen, 2008). Talen danner på en selvfølgelig og skjult måte en kategori av et fenomen som på den tiden talen ble holdt representerte to vesensforskjellige tilfeller, den Sovjetiske kommunisme og den mest radikale retningen i den norske arbeiderbevegelsen. Det skapes, på en naturlig og selvfølgelig måte en konsensus om disse to fenomenene som en felles kategori, uten at det skapes plass til å tematiseres dette, eller stille spørsmål ved denne kategoriseringen (Johansen og Kjeldsen, 2005). Disse to analyserte avsnittene tyder også på at forkastelsen og oppdelingen av kommunistene virker gjensidig forsterkende på hverandre. Noe som også kommer tydelig frem i talens neste sitat, hvor Gerhardsen, som taleholder, i realiteten ikke levner kommunistene en sjanse: "*Som sine kampfeller i andre land er de i sine hjerter tilhengere av terror og diktatur. Ingen vakre deklamasjoner må lenger hindre folk å se denne brutale sannheten i øynene – selv om det for mange blir en uhyggelig oppdagelse. Det eneste bevis på at denne strenge dom er uriktig, er de norske kommunistene selv. De kan gjøre det ved klart å ta avstand i fra den framgangsmåten deres tsjekkiske partifeller har nyttet, og ved åpent å bryte med de internasjonale organisasjoner...*". Ved bruk av et kraftig ord som *kampfeller* skaper Gerhardsen en sterk følelse av utrygghet og frykt for en ny okkupasjon. Denne frykten forsterkes videre gjennom bruk av: "*i sine hjerter er tilhengere av terror og diktatur...*" Dette tilsier at kommunistene er født vonde og ikke har noen muligheter til å endre seg. De fremstilles som potensielle farlige

terrorister som med sine kommunistiske virkemidler vil kunne tvinge oss alle ut av vårt demokratiske levesett og inn i diktatur og grusomheter. Den skapte frykten er altså berettiget. Gerhardsen, som talens avsender, fremstiller i tillegg dette som en opplagt sannhet, som han ser som sin plikt til å formidle til det norske folk. Dermed har ingen lenger rett til å tvile på kommunistenes onde hensikter. Dette er helt tydelig en advarsel, men også et direktiv til det norske folk om å ta direkte avstand til, og ikke under noen omstendigheter støtte kommunistene. Avsnittet virker på denne måten som en direkte inngripen i kommunistenes ytringsfrihet. Deres mulighet til å ytre sin historie og forsvare seg mot truslene og de negative beskrivelsene av dem som mennesker undermineres tydelig. Dette kan også ses på som ett forsøk på og isolere kommunistene som gruppe, og enkeltindivider. Uttalelsene i avsnittet tydeliggjør en kraftig inngripen i et individs liv, og en rangering av menneskeverdet. Det bringer frem bilder av de norske kommunistene som noe underordnet, uverdigg, skittent og nasjonalt urent (Anne Eriksen, 2003). Det er med dette ikke lenger mulig å ha tillit til kommunistene. I dette ligger det ikke bare en fordømmelse av partiet og politikken men også det enkelte kommunistiske subjekt. Hver og enkelt av kommunistene blir personlig til ansvar for hele gruppens gjerninger, og stemples i tillegg som en trussel for nasjonen Norges selvstendighet, frihet og demokrati.

4.3.2 Viljen til sannhet

I denne delen av analysen vil jeg vise hvordan det i talen prøves å etablere en selvfølgelig sannhet om kommunistene. Etableringen av skillet mellom sant og falskt må ses i relasjon til etterkrigstidens kontekst og Gerhardsens posisjon som statsminister. Forhold som helt klart er med på å usynliggjøre skillet vilkårlighet (Foucault, 1970/1999).

”Fordi jeg tror at problemet for tiden er et innenrikspolitisk problem, synes jeg en har rett til å si at det foreløpig ikke er noen fare for Norge. Det sier jeg i tillit til at det frie norske folket selv sørger for å redusere kommunistpartiet til den beskjedne sekt det var før krigen. Og med det er faren for tsjekkosllovakiske tilstander i Norge redusert tilsvarende...”. Tekstutdraget kan ved første øyekast virke som et forsøk på å roe ned situasjonen, ufarliggjøre den og vise at den er under kontroll. En kritisk lesning av teksten får i midlertidig frem en gjentakende stadfesting av at de norske kommunistene representerer en fare for rikets sikkerhet, og at Norge som nasjon, og dets folk, står overfor en alvorlig situasjon det umiddelbart må tas tak i. Denne sannheten ligger implisitt i teksten som en så selvfølgelig og naturliggjort kjensgjerning at det ikke lenger er nødvendig å gjøre den eksplisitt. Dette avsnittet, sett i lys av den tidligere oppdelingen og forkastelsen av kommunistene, tilsier at det i teksten blir forsøkt å etablere en

forståelse av kommunistene i befolkningen som det kan bli vanskelig å sette seg utenfor. Denne sannheten prøver Gerhardsen, som talens avsender, å fastsette gjennom å vise det norske folk at han har tillit til at de tar hånd om situasjonen. Han viser at han stoler på at folket er sitt ansvar bevisst, og at de i fellesskap gjør noe med den kommunistiske trusselen. Ved å gi denne tilliten til det norske folk skaper han tillit til seg selv, sitt ord, men også til Arbeiderpartiets politikk. Denne dobbeltheten i teksten sørger for at handlingsansvaret og definisjonsmakten overfor kommunistene overføres til majoriteten av den norske befolkningen. Den kommunistiske trusselen er dermed ikke lenger kun et politisk ansvar, men hele nasjonens ansvar. Talen overfører i tillegg dette ansvaret gjennom sine tydelige krav til den norske offentlighet og dets institusjoner, om å ta offentlig avstand til det kommunismen står for, til partiet, og de personene det gjelder. Dette ansvaret befestes ved å vise til hva som kan skje om det norske folk ikke er bevisst sin plikt, og tar den nødvendige avstanden til kommunistene. Dette tydelige forsøket på å skape samhold og fellesskap om den etablerte virkelighetsforståelsen kan også sees på som en direkte trussel, innpakket i et slør av tillit, ansvar og fellesskap. Denne i utgangspunktet velmenende advarselen, vil kunne virke som en kraftig inngripen i den norske ytringsfriheten, innpakket i en positiv retorikk som forsterker det hele. Denne reduksjon i ytringsfriheten gjelder i utgangspunktet hele samfunnet, men er spesielt rettet mot kommunistene. Dette er et direkte forsøk på å bruke det norske folk til å kneble dem i det offentlige rom. Budskapet i talen forsterkes gjennom dens bærer av ordet *sekt*, for å beskrive den kommunistiske gruppen. Her trekker talen på en religiøs diskurs for å skape et bilde av kommunistene som en slags misforstått religion, som kun tilhører en liten og patetisk gruppe, helt uten betydning. Dette er en direkte nedlating og minimalisering av kommunisten som gruppe, deres politiske ståsted, deres betydning i samfunnet, og det enkelte kommunistiske subjekt. Gerhardsen, som talens avsender latterliggjør med dette, kommunistene som en politisk utfordrer og maktfaktor. Dette klare forsøket på å ubetydeliggjøre kommunistene, sett i lys av talens tidligere fremstilling av dem som potensielle terrorister, viser at talerens avsender bruker alle tilgjengelige diskurser og virkemidler for å kunne klare å befeste talens sannhet om kommunistene som den eneste rette sannheten i den norske befolkningen. Hans tydelige forsøk på å begrense ytringsfriheten forsterker den tidligere oppdelingen og forkastelsen, og vil kunne skape en total offentlig taushet rundt kommunistenes situasjon, deres politiske budskap og ikke minst deres individuelle historier. Kommunistenes innflytelse i det offentlige rom vil ikke kunne unngå å bli nedkjempet.

4.3.3 En sannhet etableres og fastsettes

Gjennom oppdeling og forkastelse og viljen til sannhet etablerer Gerhardsen diskursen om kommunistene. Dette skjer blant annet ved at kommunistene betydningstilskrives som: *farlig, upålitelig, undertrykkere, kampfeller, overfallsmenn, født onde av natur, i sine hjerter tilhengere av terror og diktatur, internasjonalt fellesskap av kommunister, uten mulighet til å endre seg, og en gruppe uten indre forskjeller*. Disse betydningstilskrivelsene av kategorien kommunist trekker alle i samme retning, er gjensidig bekreftende, og supplerer og underbygger tekstens betydningstilskrivelse av kommunistene som landets forrædere. Denne kategoriseringen fremkommer som et repetitivt mønster gjennom hele talen. Forhold som igjen skaper en form for semantisk tetthet av kategorien. Det vil si at den gjentakende kategoriseringen fører til at betydningstilskrivelse av kommunistene som gruppe blir fremtredende, og skaper stereotyper. Identiteten til kommunistene konstrueres ut fra disse overdrevne generaliseringene (Jørgensen og Phillips, 2008). Denne betydningstilskrivelsen av kategorien kommunist reduserer flertydigheten i begrepet, og utelukker dermed også for andre betydningstilskrivelse. Denne ligger der som en naturalisert og udiskutabel selvfølgelighet, og virker gjennom sin tause makt. Dermed får forståelsen av kommunistene som samfunnets forrædere en hegemonisk posisjon i talen (Jørgensen og Phillips, 2008).

4.4 Hvordan etableres sannheten om kommunistene i den norske befolkningen?

Gerhardsen som avsender av talen er selv satt av den konteksten han holdt Kråkerøyatalen i, og har relativt få muligheter til å sette seg utenfor og stille spørsmål ved den etablerte sannheten som eksisterte i akkurat det tidsrommet. Han er altså konstituert av konteksten samtidig som han ved å trekke på de allerede foreliggende diskursene, danner nye oppfatninger av den tids virkelighetsforståelse. Denne dobbeltheten må ses i sammenheng med at Gerhardsens som talens avsender representerte myndighetene, som et instrument i utøvende politikk, og at han således var i en posisjon hvor han kunne gi offentlige uttalelser (uttynning av det talende subjekt). I sin posisjon som statsminister besatte han makt til å gi betydning til noe som allerede var modent og lå i konteksten. Avsenderens mulighet til å tale offentlig og hans posisjon som statsminister fungerte som en autoritet som i neste omgang begrenset diskursens tilfeldighet (Foucault, 1970/1999). I "Diskursens orden" (1970/1999) omtaler Foucault, forfatterprinsippet, en av de andre interne kontrollprosedyrene (Foucault, 1970/ 1999). Dette prinsippet blir iverksatt i det Kråkerøyatalen holdes. Dette skjer ved at talerens posisjon, talens budskap og de ytre forholdene virket gjensidig forsterkende på hverandre, og styrket forståelsen av kommunistene som potensielle forrædere, og en trussel mot det norske

demokratiet, de norske verdiene, friheten og fellesskapet. Dette prinsippet fungerer dermed samlende for diskursen, og det dannes et bilde av at det er nødvendig å bekjempe kommunistene. I "Diskursens orden" (1970/1999) beskriver Foucault en tredje form for intern prosedyre. Denne fungerer i likhet med avsenderen og forfatterprinsippet ved at diskursen utøver kontroll over seg selv. Denne prosedyren er omtalt som kommentaren, og er en prosedyre som bidrar til å skape og opprettholde en nivåforskjell i diskurser mellom den dagligdage talen, og de større autoritative talene. Dette skjer ved den hverdagslige talen stadig kommenterer og fortolker andre tekster eller taler, opphøyes disse som spesielle og gis autoritet. Kråkerøyatalen er et eksempel på en slik tale. Umiddelbart etter at Gerhardsen hadde holdt talen, ble dens budskap sendt til alle landets aviser. Innholdet i talen ble raskt kjent i medier og tidsskrifter verden over. Den var like snart på folkemunne, og den ble deretter fortolket og reproduert gjennom den hverdagslige talen, offentlige dokumenter, bøker, og politiske tekster (Foucault, 1970/1999). Dette førte til at nivåforskjellen mellom talen og den dagligdage talen ble reproduert og befestet diskursen om kommunistene i den norske befolkningen. Både kommentaren og forfatterprinsippet usynliggjør diskursens tilfeldighetskarakter slik at den fremstår som sann - noe som igjen tilsier at den kan eksistere i en tilstand av hegemoni (Foucault, 1970/ 1999). Talen sett i den kalde krigens logikk hvor kommunistfrykten gikk hånd i hånd med redselen for en ny krig, statsministerens posisjon, og talens fremstilling av kommunistene påvirket hverandre gjensidig. Dette medfører i neste omgang til at talen, i den norske befolkningen, blir oppfattet som logisk og enhetlig. Den kan dermed forstås som en diskursiv praksis. Det vil si at den var med på å forme samfunnets oppfatning av kommunistene. Talens betydning for kommunistenes skjebne tydeliggjøres også ut i fra sosialkonstruktivismens grunnleggende premiss som tilsier at verden kun er tilgjengelig for oss gjennom våre kategorier av den. Gjennom kategoriseringen av kommunistene fastsatte talen en sannhet om kommunistene som også utformet deres videre skjebne i det aktuelle tidsrommet.

4.5 Den røde fare oppstår

4.5.1 Talens etterspill

Kråkerøyatalen brennmerket de norske kommunistene, og reaksjoner på talen lot heller ikke vente på seg. Allerede dagen etter at Kråkerøyatalen ble holdt, gikk det et stort fakkeltog

gjennom Oslo by. Bortimot 15 000 mennesker demonstrerte mot kommunistene. Demonstrantene bar paroler som "NS laget 9. April, NKP forbereder et nytt..."³. Det ble holdt pipekonsserter under NKPs møter, og en antikommunistisk holdning spredte seg snart i befolkningen. Det ble til et propagandafelttog som mistenkeliggjorde og diskrediterte kommunistene for å være potensielle terrorister og en fare for rikets sikkerhet. Det utviklet seg raskt til en strategi for å nedkjempe kommunistenes innflytelse både i det politiske liv, i masseorganisasjonene og blant befolkningen. Denne strategien utartet seg blant annet i form av antikommunistiske kampanjer, massiv overvåking og politisk forfølgelse av registrerte kommunister, deres familier og andre med venstreradikale synspunkter (Bergh og Erikssen, 1998). Ut over 1948 fortsatte denne kampanjen med å utelukke kommunistene i fra FN delegasjonene, og ved å opprette en spesialkommite for særlige utenrikspolitiske spørsmål og beredskapssaker, ble også kommunistene raskt utelukket i fra de mest sentrale verv i politikken⁴. Den antikommunistiske kampanjen førte videre til opprettelse av et femtekolonneutvalg som besto av folk fra overvåkingspolitiet, etterretningstjenesten og forsvarsdepartementet. Dette utvalget la frem en innstilling som resulterte i en ny beredskapslov i 1950. Denne medførte at regjeringen fikk utvidede fullmakter i tillegg til at det ble innført en forræderidomstol hvor dødsstraff, internering av mistenkte, og pressesensur ble vedtatt. I 1951 ble innholdet utvidet ved å inkludere infiltrasjon og propaganda i loven. Den utvidede definisjonen av femtekolonnevirksomhet til også å omfatte infiltrasjon og propaganda, bidro til at helt vanlig politisk virksomhet kunne bli stemplet som forræderisk og kriminalisert. Overvåkingen ble, etter dette, intensivert. Spaning, brevforbud, telefon og rom avlytting, ble hverdagslivet til flere hundre kommunister og deres familier i flere tiår fremover. Den kalde krigen og antikommunismen i politikken og befolkningen, preget etter hvert de kommunistiske organisasjonene og den kommunistiske bevegelsen. De mistet oppslutning, medlemmer og sentrale verv i politikken. I tillegg ble de så preget av indre motsetninger at partiet allerede i 1949 var så svekket at det falt ut av stortinget. Den kalde krigens logikk preget partiet i den grad at det endte med at flere sentrale medlemmer ble kastet ut av partiet. Deriblant partilederen under krigen, Peder Furubotn, og hans tilhengere (Bergh og Erikssen, 1998).

---

³ (http://www.nkpmn.no/joomla/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1).

⁴ (http://www.nkpmn.no/joomla/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1).

Forholdene i samfunnet i årene 1948 -1949 og utover 50- tallet førte til ulike rykter om kommunistene. Ett av dem var at kommunistene samlet våpen og drev praktiske våpenøvelser med tanke på en voldelig omstyrtelse av det politiske systemet i Norge. En annen av mistankene som ble reist mot kommunistene var at de spionerte for Sovjet. I Norge ble flere kommunister eller kommunist sympatisører kriminalisert på grunn av dette og mange arrestert som mistenkt for spionasje. Regjeringen og politikerne deltok aktivt i denne kampanjen, og i 1950 tok sågar statsminister Gerhardsen, fra Stortingets talerstol, til orde for en nasjonal holdningskampanje mot kommunistene, og ba om at enkeltpersoner fra de ulike samfunnsgrupper og politiske retninger måtte gå sammen om arbeidet. Han oppfordret også pressen, skolen, kirken, kultur- og ungdomsorganisasjonene til å finne sin plass i en slik holdningskampanje. Arbeiderpartiet la dermed til rette for en folkelig og politisk atmosfære i sin jakt på å nå den samfunnsutviklingen de ønsket (Bergh og Erikssen, 1998). Håkon Lie spilte uten tvil en nøkkelrolle i forfølgelsen og overvåkingen av kommunistene. Hans viktigste rolle var å holde øye med, kontrollere og forfølge kommunistene. Dette hadde høy prioritet i partiet, og partiet inngikk tidlig et intimt samarbeid med statens overvåkingsorgan i denne kartleggingen. Antikommunismen var på dette tidspunkt kommet så langt i befolkningen at det var tilstrekkelig å diskreditere en organisasjon ved å vise til at det var kommunister i deres ledelse. Hvis man mente noe som også kommunister mente, var man, bevisst eller ubevisst, en del av kommunistenes konspirasjon (Bergh og Erikssen, 1998).

4.5.2 Talens konsekvenser

Analysen av Kråkerøyatalen viser at talen, holdt av statsministeren i dens kontekst, ga autoritet som sannhetsbærer av diskursen om kommunistene. Dens konstituering av kommunistene genererte derfor sannhetseffekter om kommunistene som gruppe til hele det norske folk. Diskursen om kommunistene ble således noe flertallet aksepterte og praktiserte - rett og slett fordi den rådende oppfatning ansees som den. Den ble etter hvert så universelt at den ble en del av samfunnets doxa, og dermed sett på som et uttrykk for kommunistenes natur. Den ble derfor også sikret en form for kollektiv usynlighet (Flora Gosh, 2007). En usynlighet som førte til at det ikke er mulig å erfare hvordan denne rådende oppfatningen av kommunistene, som avvikere, blir brukt undertrykkende. Det at kommunistene, i den tids historiske og politiske kontekst, ble kategorisert som forrædere førte i neste omgang til at de ble påført et personlig

stigma⁵. Dette ble påført dem ved at majoriteten av nordmenn stilte opp en slags stigmatologi for å forklare kommunistenes underlegenhet. Med denne stigmatologien overbeviste de både seg selv og de fleste av kommunistene om at kommunistene var en fare for samfunnet (Ervin Goffman, 1990). I følge Goffmann utøves stigmatisering i et maktfelt. Stigmatiseringsgraden avhenger av hvor betydningsfulle de forskjellene som skiller ut og merkes er, hvor mange stereotyper som utvikles, styrken i koplingene til negative egenskaper, graden av skillet mellom oss og dem samt graden av statusap og diskriminering. Kommunistene ble kategorisert som forrædere, ble deklassert, fratatt politisk makt, og offentlig trakassert. De ble også stemplet som statsfiender og oppfattet som en trussel for landets sikkerhet. Forhold som førte til at de gjennom alle samfunnets institusjoner, ble utsatt for et omfattende repertoar av undertrykkelse. Det hefter derfor ingen tvil om at de norske kommunistene ble tilført et betydningsfullt og avgjørende stigma, og at derfor ble ansett som uønsket i samfunnet.

4.6 En tausgjøringsprosess starter

Gjennom Foucaults (1970/1999) eksterne prosedyrer har jeg vist hvordan Kråkerøyatalen, i den kalde krigens logikk, befestet en diskurs om kommunistene som landsforrædere, og potensielle terrorister. Diskursens interne prosedyrer viste i tillegg hvordan diskursens tilfeldighet ble begrenset, og hvordan disse faktorerens gjensidige påvirkninger på hverandre styrket diskursens sannhetsgehalt. Disse prosedyrene kan dermed sies å ha vært en påvirkningskraft for at andre, og motstridende sannheter, ikke hadde muligheten til og tre frem i offentligheten. Diskursen om kommunisten fikk dermed herske i en tilstand av hegemoni. En konsekvens av dette var at kommunistene ble presset ut fra alle offentlige verv. De mistet sin stemme, som gruppe, og dermed også sin kraft som politisk utfordrer til den etablerte makten - med det resultat at de ble gjort tause, og forsvant fra offentligheten.

5.0 Analyse av intervjuene

I denne delen av oppgaven vil jeg bruke informantenes fortellinger til å analysere frem hvilke betydninger etterkrigstidens konstruerte sannhetsforståelse av kommunistene som samfunnets forrædere, har fått for deres selvfølelse og muligheter til selvtutfoldelse.

---

⁵Goffmann var opptatt av hvordan vi konstruerer de andre, i betydningen de ikke normale. I ethvert samfunn inndeler vi mennesker i ulike kategorier, og kategoriseringen baserer seg gjerne på noen egenskaper som regnes som normale for de som tilhører kategoriene. Et stigma er en uønsket, ufordelaktig, nedverdiggende, og mindreverdiggende, egenskap som avviker fra det vi forventer som normalt hos en person eller en kollektiv gruppe. Et stigma er sosialt konstruert, dvs. egenskapen blir stigmatiserende fordi det sosiale miljøet anser egenskapen som stigmatiserende, og dette varierer over tid i mellom de ulike kulturer og sosiale miljøer. Dette er utgangspunktet for at vi tillater å diskriminere, bevisst eller ubevisst, og begrense de stigmatisertes utfoldelsesmuligheter (Goffmann, 2000).

5.1 Presentasjon av informantene

Knut og Olav: De to første informantene jeg intervjuer er to brødre. Henholdsvis den yngste og nest eldste i en søskenflokk på fire. Knut er i 40 - årene, høyskoleutdannet, gift og har barn. Olav er i 50 - årene, fagutdannet, selvstendignæringsdrivende og enslig. De møter meg etter eget ønske til et felles intervju på en kafé i Knuts hjemby. Deres far var en aktiv og engasjert kommunist i mange tiår etter 2. verdenskrig.

Helge: Informant nummer tre er i begynnelsen av 60 - årene, og er den yngste i en stor søskenflokk. Han er fagutdannet, har en høy og relativt ettertraktet stilling innenfor sitt yrke. Intervjuet foregår hjemme hos informanten. Begge foreldrene var aktive kommunister under 2.verdenskrig, og i etterkrigstiden.

Ingrid: Det tredje intervjuet jeg foretok var med en kvinne i begynnelsen av 70 - årene. Hun er enke, har flere barn og er høyskoleutdannet. I dag er Ingrid pensjonert fra sitt yrke, men er enda like engasjert i samfunnsspørsmål og ulike foreninger som i yrkesaktiv alder. Hun er den yngste i en stor søskenflokk. Begge foreldrene var aktive kommunister både før og etter 2.verdenskrig. Faren satt i Tysk fangenskap under krigen.

Lars: Informant nummer fem er i 50 - årene, bor alene, og er i dag utenfor arbeidslivet grunnet sin helse. Lars er den yngste av fire brødre. Han er broren til informant nummer fem. Jeg har imidlertid intervjuet brødrene hver for seg da de bor på ulike plasser, og har liten kontakt med hverandre. Intervjuet med Lars foregikk på en kafé i hans hjemby. Hans far var aktiv kommunist før og under 2.verdenskrig. han ble sendt i konsentrasjonsleir, og overlevde.

Per: Den siste informanten er den eldste av fire brødre. Han er i slutten av 60 - årene, gift og har flere barn. Per er uten utdanning og har på grunn av sin helse vært ute av yrkeslivet i flere tiår. Han er i dag pensjonist. Intervjuet med Per foregikk i hans hjem.

5.2 Tausgjøringsprosessen fortsetter

Etterkrigstidens sannhetsforståelse om kommunistene fikk næring gjennom den kalde krigens logikk, uten å bli møtt med offentlig motstand. Dette skjedde ved at majoriteten tok i bruk de prosedyrene diskursen allerede hadde etablert, og reproduerte den symbolske volden (Foucault, 1970/1999). Dette førte i neste omgang til at sannheten om kommunistene stadig ble stadfestet og produsert på nytt (Bourdieu, 2006). På denne måten har diskursen om kommunistene fått leve i tilnærmet hegemoni, langt inn i den moderne tid. Analysen av Kråkerøyatalen viser hvordan den tids samfunnsmessige, historiske og politiske prosess ga

næring til en dyp motvilje og et ubevisst hat mot kommunistene som mennesker. Hatet førte til at folkemeningen dømte dem og deres familier som samfunnets avvikere. Det konstruerte sannhetsbildet fikk utvilsomt følger for kommunistenes barn. Forholdene for mine informanter må derfor søkes i de samme rammene etterkrigstiden skapte for deres foreldre. De ble sett ut fra en forståelse av at de kunne være like farlige som sine foreldre,⁶ og de ble derfor påsatt et stempel som tilsa at de var potensielle fiender av samfunnet. Normene var sterke, og som barn av fienden ble heller ikke stemmen din tilskrevet samme gyldighet som de andre stemmene i samfunnet. Stemmene til fiendens barn hadde derfor ikke samme mulighet til å sirkulere i samfunnet på samme premisser som majoritetens stemmer (Foucault, 1970/1996). De ble av den grunn avskåret fra å gjøre åpen motstand mot samfunnets behandling av dem. De som likevel forsøkte seg på å ytre seg offentlig, eller ta til motmæle mot det skapte sannhetsbildet, oppnådde kun å forsterke samfunnets fordømmelse av kommunistene, og seg selv som menneske. De fikk raskt stempel som forrædere. Helge billedgjør dette godt i hans beskrivelse av brorens forsøk på å ytre seg offentlig: *”Min bror prøvde å få frem, i offentligheten, de historiene som ikke ble fortalt. Dette var på 70- tallet. Han ble kraftig motarbeidet. Av hele systemet. Det her var jo livsfarlig det han gikk inn i. Han ble truet fra alle kanter. Mine foreldre var jo selvfølgelig jublende glad. Min oppfatning er at han tok på seg å føre arven videre. Uten at mine foreldre skjønnte det, eller uten at han selv skjønnte det. Konsekvensene var vel at den førstefødte måtte ta dette valget så lenge han ikke gikk i opposisjon mot foreldrene. Men det er jo klart at det var mot vindmøllen på den tiden, og alt ble jo prøvd sabotert på alle mulige måter. Til og med av ML – bevegelsen. Sånn var det, og han fikk bank fra alle kanter. Det var tøft og det kostet virkelig”*.

Konsekvensene av den symbolske voldens inntreden i deres liv var at kommunistene og deres barn var fratatt muligheten til å bearbeide sine erfaringer i offentligheten. De mistet anledningen til å agere som gruppe, og dermed også sjansen til å bearbeide det de opplevde i dialog med likesinnede. De kunne ikke gjøre seg til kjenne, og det at de ikke hadde noen offentlige stemme førte i neste omgang til at de som sine foreldre ble tause og borte fra offentligheten. En annen måte å si dette på er at den symbolske voldens sterke tilstedeværelse, i samfunnet, etter hvert ble så dominerende at kommunistene og deres familier ble tildelt en posisjon uten talerett (Kjersti Ericsson og Eva Simonsen, 2005). Deres eneste mulighet til å

---

⁶ I Kråkerøyatalen ble kommunistene fremstilt som vonde og uten muligheter til å endre seg. Dette synet på foreldrene hadde også betydning for blikket på barna. De var som barn av kommunister medlemmer av en forhatt gruppe, og dermed ikke noe bedre enn sine foreldre. Dette bidro til å stemple også dem som forrædere (Ericsson og Simonsen, 2005)

bearbeide krigens opplevelser og etterkrigstidens erfaringer ble i det private rom, helt usynlig for andre enn dem selv og de nærmeste (Lenz, 2007). Disse forholdene sett under ett gjør det lett å trekke den konklusjonen at kommunistene og deres familier underla seg samfunnets fordømmelse, som passive offer, uten evne eller muligheter til å gjøre motstand mot det diskursen gjorde dem til (Foucault 1970/1999). Mitt materiale viser imidlertid at mine informanter ikke har reagert som passive ofre for etterkrigstidens behandling av dem som barn av samfunnets fiender. Informantenes stemmer har i stedet funnet sine egne veier for å holde ut den undertrykkende kraften fra diskursen med så små omkostninger som mulig (Mona Sandbæk, 2001). De viser alle en tydelig motstand mot samfunnets kategorisering av dem som forrædere. Denne motstanden var i midlertidig ikke synlig for meg som forsker ved første øyekast. Det var, for å få øye på den, nødvendig og leste inn en grunnleggende spenning mellom diskursens tvingende makt, og kommunistenes og deres familiers, muligheter for å gjøre motstand mot denne makten. Jeg, som forsker, måtte stille meg spørsmålet om hvilke muligheter de hadde til å gjøre motstand, hvor den muligheten lå, og hvordan den synliggjorde seg i mitt materiale. Svaret lå i diskursens virkemåte. Dette skyldtes at motmakten må ha sitt opphav og sin begrunnelse nettopp innen den allerede foreliggende diskursen (Neuman, 2001). Motmakten var ved første øyekast usynlig, kanskje nettopp av den grunn at den ikke har tatt form som synlige protester. Det var for å få øye på motstanden, nødvendig å knytte den opp mot den delen av makten hvor informantene i utgangspunktet virket passive og kraftløse - totalt underlagt diskursen. I det jeg gjorde dette, så jeg da også tydelig at deres motstrategier har funnet sine egne veier i diskursen. Motstanden fantes i deres fortellinger om fortiden – i måten de fremstilte og forsto sin egen fortid på, i den formen fortellingen tok, og ikke minst i hvordan de fremstilte samfunnet rundt seg, sine foreldre, og seg selv i fortellingene. Deres motmakt fremsto nettopp som en avvisning mot å bli kategorisert som forrædere, og det å bli forstått som passive offer for diskursens skapende kraft (Sandbæk, 2001). Motmaktens tydelige tilknytning til maktens virkemåte gjorde at den ikke kan forstås som et reelt frigjøringsprosjekt. Den må i stedet ses på som et forsøk på å skape orden, kontinuitet, trygghet, tilhørighet og stabilitet i egne liv (Sandbæk, 2001). Denne formen for motmakt kom ut av det informantene fortalte, som en slags overlevelsesfortelling. Denne overlevelsesfortellingen er overbrakt informantene fra deres foreldre. Utgangspunktet for denne fortellingen er deres foreldres, tidsvitnenes, opplevelser og erfaringer fra 2. verdenskrig og etterkrigstiden. Foreldrenes fortelling utgjør i dag kjernen i informantenes overlevelsesfortellinger. Denne kjernen forteller noe om hvordan fortellingen er overlevert dem, og hvilket budskap deres foreldre hadde med fortellingen. I dag bærer informantene med seg fortellingens kjerne, eller budskap, i deres

habitus. Den ligger der som en del av en ubevisst og innlært strategi, internalisert i barndommen og oppveksten gjennom foreldrenes overlevering av fortellingen til dem. Kjernen ligger der og er fast og uangripelig, og alltid til stede som et gjentakende mønster for motmaktens virke. Den ligger der som en ubevisst, men vedtatt og akseptert sannhet om deres forhistorie og liv – en sannhet informantene ikke har noen mulighet til å stille spørsmål ved. Historiene er gjennom livsløpet vevd inn i informantenes selvforståelse, ved at fortiden har møtt nåtiden. Dermed er denne historien, i dag, blitt til deres måte å håndtere en sentral og viktig del av egen fortid på. De ser virkeligheten gjennom denne historien, og den er også med på å definere hvem den enkelte informant er som menneske. Overlevelsesfortellingen utarter seg i deres hverdag, som en del av deres liv, og kan ses på som et slags fremtidsberedskap som forteller om hvilke ressurser den enkelte informant og deres foreldre har hatt, og har, til å hjelpe seg selv i møte med den ukjente fremtiden (Bourdieu, 2006). Den enkelte informants individuelle overlevelsesfortellinger har en kjerne som er helt ulik de andre informantenes fortellingskjerne. Det tyder på helt ulike strategier for å håndtere egen fortid. Disse kjernene ligger der, nærmest som et fast og uangripelig samlingspunkt, for hva den enkeltes minner handler om. Disse samlingspunktene deler informantenes overlevelsesfortellinger inn i fire ulike mønster eller kategorier. Disse mønstrene tilkjenner, i deres fortellinger, som: Motfortellingen, åpenhet, en trassig insistering på å ha hatt rett og taushet.

I den resterende delen av dette kapitlet vil jeg fremstille enkelte utdrag av informantenes overlevelsesfortellinger. Dette for å tydeliggjøre den enkelte fortellings kjerne, og på den måten synliggjøre de ulike mønstrene som fremtrer i den enkelte informants historie. Etter hvert utdrag vil jeg foreta en analyse av den enkelte informantens overlevelsesfortelling. Denne analysen vil tydeliggjøre overlevelsesfortellingenes budskap.

5.2.1 Motfortellingen

Knut og Olavs overlevelsesfortelling trer frem som små motfortellinger: *”Pappa hadde mange morsomme historier hvor han drev på og harselerte med ”dem”. Blant annet så var det en historie fra en pub. Den er fra den tiden da telefonovervåkingen sto på som verst. Altså, han visste jo at vi ble overvåket. Derfor avtalte han med en kamerat i partiet som selvfølgelig også var overvåket at han skulle ringe til han for å gjøre ap med overvåkingstjenesten. De hadde klargjort fortellingen på forhånd, og på telefonen avtalte de at de skulle treffes på en pub for å treffe en russer som skulle komme i blå boblejakke. Og at han så sånn og sånn ut. Også der satt de da og drakk øl. Etter en stund sendte de ut en stakkars mann i en blå boblejakke, og med passende signalement. Også hørte de ...uiuiuiuiuiuiuiuiuiui (symboliserer politisirene).*

Politiet dukket opp, på flekken, og laget bråk. Så var det en historie om hvis politiet skulle få tillatelse til å overvåke måtte det godkjennes av en dommer. Han som var ordfører på den tiden hadde gitt politiet den beskjeden da de kom for å fornye grunnlaget for å overvåke familien vår. Vår familie var overvåket så lenge at de måtte dokumentere at det var grunnlag for videre overvåking. Ja, da kom politiet tilbake til dommeren med et bilde i størrelse 6x12. Et uklart bilde. av faren vår og en mann til på vei inn i en Øst - Europeisk ambassade. De fikk beskjed om å forstørre bildet, og de kom etter hvert tilbake til dommeren med et bilde i størrelse 30x40. Dommeren spurte om de hadde identifisert den andre mannen. Det hadde politiet ikke gjort. Jeg kan fortelle deg hvem det er, sa dommeren: Det er meg. De hadde vært på et møte med en representant for vennskapsbyen vår. Da ble det slutt på at politiet overvåket oss. Men, du vet, da tok bare den militære etterretningen over”.

I Knut og Olavs tilfelle kommer de ulike fremstillingene av farens fortid til uttrykk som motfortellinger mot samfunnets sannhetsforståelse av kommunistene. Disse motfortellingene kommer til uttrykk som små enkeltfortellinger. De har alle samme kjerne, presenteres på samme måte, og har det samme budskap. Det bærende elementet for disse motfortellingene er humor og sarkasme. Humor og sarkasme var deres fars virkemiddel for å forsøke å sette seg selv og sin familie utenfor etterkrigstidens diskurs om kommunistene. I dag er dette virkemidlet sentralt i Knut og Olavs overlevelsesfortelling. De ulike motfortellingenes kjerner, eller budskap, kommer til uttrykk gjennom fortellingens moral som alltid er den samme: Faren deres er den store helten, som alltid er overlegen den mindre begavede fienden. Faren presenteres som morsom, smart, klok, og veltalende. Dette mens motparten karakteriseres som det motsatte. Dette gjentas i de ulike fortellingene og fremføres i en innpakning hvor faren fremstilles med lun humor, mens motparten ses i et sarkastisk lys. Disse språklige virkemidlene selvfølgeliggjør budskapet i fortellingene på en slik måte at det ikke finnes noen som helst grunn til å stille spørsmål ved måten den fremstilles på, eller ved dens sannhetsgehalt. Det stilles dermed heller ikke spørsmål ved farens politiske rolle, og fortellingene gir heller ingen grunn til å mistro hans agenda i det de forteller. Han var kun en anstendig, hederlig, og ikke minst uskyldig mann med gode hensikter. Dette sett i sammenheng med deres ansvarliggjøring av motparten, ugyldiggjør de elementene som vil kunne plassere farens fortid innenfor det som vil være majoritetens forståelse av å ha en bakgrunn som kommunist. Motfortellingene har som formål å manøvrere dem over på den rette siden ved å ugyldiggjøre forståelsen av faren og dermed også av dem selv som samfunnets forrædere. Humor som strategi gir faren deres anerkjennelse, verdighet og oppreisning. Sannheten om kommunistene angår derfor ikke dem

eller deres familie. I den grad de kan skjule sin kommunistbakgrunn men må tilkjenne den, fremtrer faren i deres forståelse som et uskyldig offer som ble utsatt for urettmessige overgrep fra samfunnets makthavere. Denne forståelsen av faren som et uskyldig offer for samfunnets urettmessige og harde politikk har vi, blant annet, kunne se igjen i de senere års beskrivelse av kommunistene i pressen, i dokumentarfilmer, og i bøker som omhandler deres oppreisningskamp. Det ligger, uten tvil, en slags oppreisning og verdighet i det å bli kategorisert som offer istedenfor forræder, og det er nok denne forståelsen som har skapt Knut og Olavs vei ut av forræderforståelsen av seg selv og sin bakgrunn. De ser sannheten om farens fortid i lys av en offerkategori, og det som ikke har passet inn i dette sannhetsbilde har enten blitt omkodet, eller ugyldiggjort som minner. I dag er det en ikkeeksisterende del av deres fortid. Denne sannhetsforståelsen styrkes ved at de forstår sin egen bakgrunn som unik, ulik alle andre kommunistbarns bakgrunn. De kjenner seg derfor ikke igjen i samfunnets beskrivelse av kommunistene. Et annet moment er at de ugyldiggjør farens kommunistiske fortid som en del av egen fortid. De ser heller ikke denne delen av deres liv som viktig og interessant for det livet de lever i dag. Dette tyder på at de har klart å skape et klart skille mellom farens historie og egen bakgrunn. Det er ikke deres forhistorie, men farens, og den griper dermed ikke inn i deres liv på noen avgjørende måte. Det kommer likevel til syne en tydelig dobbelhet i det at de ilegger egen bakgrunn så liten betydning for det livet de lever i dag, og deres følelser for egen bakgrunn. Dobeltheten synliggjøres i hvordan de fremfører fortellingen, hva de legger vekt på, i presentasjon av deres far og ikke minst i den posisjonen de selv får i fortellingen. Den kommer til syne i deres behov for å forklare, forsvare, ugyldiggjøre, tilfeldiggjøre, og minimere farens rolle som kommunist. Den kommer også frem i deres behov for å normalisere unormale hendelser i deres fortid som overvåking, forfølgelse og trakassering.

5.2.2 Åpenhet

Helges motmakt fremtrer som åpenhet. Fortellingen kom stykkevis og delt, gjennom hele oppveksten, og var bare naturlig til stede som en del av hans barndom. Han ble som oftest kjent med foreldrenes krigshistorie som passiv tilskuer til de voksnes samtaler: *”Mine foreldres fortellinger har aldri inneholdt noen hemmelige eller skjulte elementer. De har vært helt åpne om sin krigsfortid. Vi var født og oppvokst med at foreldrene våre fortalte historier til andre. Alle disse menneskene som var aktive under krigen har opplevd noe fælt, ikke sant, det må vi regne med. En historie som jeg sikkert har hørt mange ganger er den om at min far skjøt en tysker. Det var ikke i aktiv kamp, men de fikk en fremmed tysker inn i en av forlegningene til*

kommunistpartiet - en tysk desertør. Dette var et kjempeproblem. Bare det at han hadde greid å komme inn skapte stor usikkerhet. Vil det komme flere. De kunne ikke stole på om han var desertør eller spion. Om det var reelt. Etter en rådslagning bestemte de at han skal drepes. De kunne ikke ta sjansen på om det er sant at han er desertør. Da tok far han ned i skogen og drepte han. Dette teaterstykket vokste jeg opp i. Jeg kunne for eksempel sitte som stille tilhører under kjøkkenbordet mens de fortalte. Det var helt vanlig at de delte historier og satt og diskuterte krigens erfaringer hjemme hos oss. De tok jo opp reelle historier om at folk var drept med kniv og sånt. Det var ekstreme ting som de bearbeidet gjennom dette her. De var sterke personer foreldrene mine, så de håndterer dette brukbart. Det er noe av det jeg er vokst opp med. Mine foreldres åpenhet har i midletid gitt meg en mulighet til å leve med fortiden slik den er. Jeg har jo tross alt hatt et normalt liv utenom mine foreldres spesielle historie”.

Helges forhistorie er åpen og godt kjent. Noe som betyr at han ikke har samme mulighet til å skape en diskurs i diskursen slik som Knut og Olav. Helge tilkjenner i stedet at han har en åpen og aksepterende holdning i forhold til sin bakgrunn. Han presiserer flere ganger at han har hatt et godt liv, og at han ikke har ønsket det annerledes - på tross av sin ”noe spesielle” bakgrunn som kommunistbarn. Intervjuet med Helge er i stor grad preget av at han også forteller ulike historier fra andre deler av sitt liv. Disse historiene kan ikke realiteres til hans bakgrunn som barn av fienden, men bygger likevel opp om og forsterker budskapet i hans fortelling; At han har klart seg godt i livet. Helge fremstår som vellykket, samtidig som det fremkommer en dobbelthet mellom den han ønsker å fremstå som, og hans egne følelser for sin fortid. Hans følelser signaliserer at han også har hatt det tøft med sin bakgrunn. Denne dobbeltheten kommer for eksempel frem i de tydelige kontrastene mellom hans stadige presisering av sin fortid som uproblematisk, og hans uttalelse i en telefonsamtale med meg, om at hans møte med samfunnets syn på kommunistene har påført han stor smerte, og at han ”*har levd et liv med bøyd nakke...*”. Kontrastene mellom den Helge vil fremstå som, og hans vanskelige følelser for sin egen bakgrunn kommer også til syne mellom linjene i hans fortelling - i form av sterke følelser for det han beretter, og ikke minst i de motsetningene som finnes i det han forteller. Det kommer for eksempel frem i hans veksling mellom det å forstå negative hendelser og trakassering i oppveksten som et resultat av hans bakgrunn, og hans i neste omgang klare avstandtaking i fra at disse opplevelsene kan relateres til arven i fra foreldrenes krigshistorier. Avstandtakingen til at sanksjonene han møtte i oppveksten har noe med hans bakgrunn som kommunistbarn å gjøre, kan ses på som et forsøk på å usynliggjøre og omtolke denne sammenhengen i hans liv. Dette virker styrkende på den delen av historien som fremstiller han som en som har klart seg godt, på tross av sin bakgrunn. Helge prøver med

dette å usynliggjøre og omtolke de kommunistiske elementenes i hans forhistorie, og fremheve de elementene i hans liv som ikke har kommunistiske betydning.

Helges tydelige ambivalente følelser for sin egen fortid kan ha en sammenheng med at hans fortelling kom til han i barndommen gjennom hans usynlige tilstedeværelse som tilhører til foreldrenes fortellinger. Det at fortellingen kun var implisitt, og aldri ble fortalt direkte til Helge har medført at han måtte bearbeide fortellingene alene ut fra et barns perspektiv, uten noen form for korrigeringer (Ericsson og Simonsen, 2005). Dette kan ha skapt vanskeligheter i hans bearbeidelse av det opplevde. Måten fortellingen ble tildelt, uro i barndommen, og hans møte med diskursen ute i samfunnet har nok i fellesskap ført til at Helge også ser og forstår seg selv ut i fra samfunnets blikk - som en utstøtt. Han ønsker å fremstille seg selv som en som tilhører fellesskapet. Dette mens følelsene signaliserer at han også forstår seg selv som en som ikke tilhører fellesskapet. Helges fortelling kan ut fra dette forstås som en kamp mellom det å forstå seg selv som et verdig eller uverdig subjekt. Fortellingen tyder også på at han har tatt inn over seg etterkrigstidens sannhetsbilder av kommunistene, og gjort dem til sine egne. Disse bildene har forplantet seg i Helges habitus og ligger der og lager spor i livet hans den dag i dag. Helge forklarer dette selv med at han har vært nødt til å sette opp et ”*skjold*” slik at han klarer å bære på fortiden sin. Dette skjoldet har fungert som et tveegget sverd som har ført til at Helge har klart å leve et godt liv med barndommens arv, men det har også gjort det slik at Helge ”lukker inne” enkelte hendelser og følelser som er vonde å bære på. Disse kommer til uttrykk i hans fortelling, i form av hans vekslende forståelse av seg selv som et verdig eller uverdig subjekt. Et betimelig spørsmål å stille er hvor hardt Helges ”*skjold*” må ha blitt for at han skulle klare å bære på den kommunistiske arven, og hvilke sår denne hardheten har skapt opp gjennom hans livsløp? (Bourdieu, 2006). Helges bakgrunn har på den ene siden ført til omkostninger i hans liv, men på den andre siden har åpenheten gitt Helge muligheten til å verbalisere hendelser, og diskutere det med andre. Han er med åpenheten gitt en mulighet å reflektere rundt hva arven han har med seg i livet har medført for han. Dette har gitt han mulighet, gjennom livsløpet, til å bearbeide, nyansere og sette nye ord på det opplevde. Åpenheten har stadig vekk gitt han en mulighet til å se fortiden og det livet han lever i dag med nye bilder – i et nytt lys. Den har også gitt Helge muligheten til å forstå at denne bakgrunnen ikke har vært hans ansvar, eller noe han selv har hatt mulighet å velge, eller for den saks skyld velge seg bort fra. Dette har skapt en plattform for helbreding, og Helge fremstår derfor i dag som en vellykket og ressurssterk mann som har mestret sin skjebne. Han blir nok både av samfunnet rundt han og seg selv sett på som en som har klart seg godt i livet. Dette kommer

frem i hele hans fremferd, i hans måte å prate på, og i hans kroppsspråk. Helge viser med dette at det er også viktig for han å bli sett og forstått i et annet lys enn ut i fra sin kommunistbakgrunn. Helges ønsker om å bli sett i et annet lys enn som barn av fienden, og hans mulighet til å være åpen om sin fortid kan ikke ses isolert, men må ses i relasjon til andre deler av hans bakgrunn og oppvekst. Han har ikke hatt en oppvekst kun som kommunistbarn. Han har også en bakgrunn og oppvekst fra en av samfunnets øvre klasser. Denne bakgrunnen, er gjennom generasjoner, skrevet inn i kroppen til Helge gjennom hans sosialisering, og har gitt han en form for tilhørighet i samfunnet som i neste omgang har gitt han en mulighet til å bli sett, og ikke minst se seg selv, ut fra andre og mer betydningsfulle diskurser i samfunnet. Det er denne bakgrunnen som har gitt Helge den tilhørigheten han har trengt for å klare å bære den kommunistiske arven med seg i livet. Den har nok også dempet den symbolske voldens inntreden i hans habitus (Bourdieu, 1996).

5.2.3 En trassig insistering på å ha hatt rett

Ingrids motmakt handler om å vise at kommunistene hadde rett, og at historien tok feil: ” *Jeg har hatt en urokkelig tro på marxismen, og det har vært min styrke og vilje til å klare å stå på, og aldri gi meg. Jeg har kjempet mine saker både i fagforeninger, jobb, i politikken og ikke minst i offentligheten. Jeg har vært stolt av min fortid, og det at jeg er kommunist. Jeg ser det slik at den viktigste karriere er å stå for sine idealer. Jeg har godtatt meg selv som en avviker, og har hatt det godt. Det har jo vist seg i ettertid at vi hadde rett, og mitt livssyn som marxist er jo nettopp det å vite. Det å velge å tro er å velge å ikke vite. Det vi var opptatt av på den tiden var jo kun å lese, forstå og leve etter den vitenskapelige marxismen. Vi hadde studiesirkler hvor det var kunnskapen som var det viktige. Vi diskuterer ikke følelsesmessig, men på reint tanke og vitenskapelig grunnlag. Det er dessverre slik at historien er skrevet av seierherrene - det kongelige norske arbeiderparti. Og deres viktigste oppgave har vært å holde den delen av historien borte fra folks bevissthet. Men du vet at vi som var på den utstøttes side har jo fulgt med i alt mulig som skjedde. Vi har jo hele tiden fått bekreftet alle fornektelsene og alle løgnene. Vi vet jo for eksempel at Håkon Lie var CIA agent, og at Einar Gerhardsen slapp ut fra konsentrasjonsleier fordi en rik skipsreder la penger på bordet for å få han ut. Det er ikke rart at de ikke vil være sannferdige eller at de ikke ville ha noen som kunne bekrefte deres jævelskaper. Det at de er medskyldige forsvant når de brant alle dokumentene. Det er jo for svarten ikke lov å brenne viktige historiske dokumenter”.* Ingrids overlevelsesfortelling viser en sterk dame som lever etter sine idealer – noe hele hennes historie er preget av. Hun utviser en sterk motstrategi hvor ansvarliggjøring, politisk bevissthet og et utrettelig engasjement er

viktigere for henne enn hennes egne minner etter 2. verdenskrig. Dette store engasjementet tydeliggjøres i Ingrids kroppsspråk, blikk, og stemmeleie, og er tydelig til stede gjennom hele intervjuet. Hun uttrykker seg sterkt og klart og ofte i form av sinne. Det er likevel Ingrids øyne som preger stemningen i intervjusituasjonen. De er rettet direkte og utfordrende mot meg, og uttrykket veksler mellom en enorm styrke, sinne og bitterhet. Tårene som kommer frem, når hun prater om noe vanskelig, vitner om at alt likevel ikke har vært like lett som det hun uttrykker med ord. Det kan virke som om Ingrids tydelige styrke har vært en nødvendig bærende plattform for henne gjennom livsløpet. Styrken tydeliggjøres i hennes trassige insistering på hele tiden å ha hatt rett, og hennes behov for å rettfærdiggjøre, forklare, normalisere og intellektualisere sin bakgrunn. Gjennom styrken forsøker Ingrid å vise at bakgrunnen hennes ikke har hatt noen betydning i hennes liv. Dette altoppslukende forsvaret av sin kommunistiske bakgrunn tyder likevel på at hun har tatt inn over seg samfunnets holdninger overfor kommunistene, og dermed henne selv. Ingrids historie er sterkt preget av en ambivalens som kommer til uttrykk i den delen av historien hvor hun usynliggjør, normaliserer, rettfærdiggjør og intellektualisering, og hennes egne non – verbale utrykte følelser rundt dette. Den trassigheten hun viser har nok beskyttet henne fra samfunnets stigmatisering og trakassering, og det utadrettede sinnet og tydelige engasjementet har nok hatt sin misjon som motmakt da det har gitt Ingrid en følelse av å være moralsk overordnet den vedtatte sannheten i samfunnet. Ingrid har prøvd å skape en moralsk diskurs inne i diskursen om kommunistene. Denne moraliseringen har også handlet mye om et utadrettet behov for å fordele skyld og ansvar – og sett i relasjon til diskursens hegemoniske kraft har nok dette ført til at hun ofte har måtte tåle å stå alene mot resten av samfunnet. Ingrids overlevelseshistorie viser at hennes trassige insistering på å ha hatt rett også har skapt en dobbelthet i hennes liv; Samtidig som dette har skapt en indre styrke hos henne har det nok også medført, at hun ute i samfunnet, stadig vekk har måtte stå til rette for diskursens stigmatiserende kraft. Hennes fortelling viser at hun har blitt sett og forstått ut fra en posisjon som forræder. Hennes kraftige insistering på å ha hatt rett og forræderposisjonen har deretter virket gjensidig forsterkende på hverandre slik at Ingrid av samfunnet har blitt plassert i en posisjon hun på ingen måter har hatt muligheten til å trå ut av. Denne posisjonen har fulgt henne gjennom livet og ført til at hun alltid har måtte forsvare seg selv, sine holdninger og handlinger, slik hun også gjør gjennom hele intervjuet. Diskursens hegemoniske kraft har ført til at Ingrid har blitt sett på som en utstøtt, samtidig som hun gjennom hele livsløpet har forsøkt å manøvrere seg over på den rette siden ved å skape en diskurs inne i diskursen. Dette er en livslang kamp som preger hele hennes fortelling om fortiden, og dermed også hennes liv. Hennes sannhetsforståelse har likevel gitt Ingrid den

styrken og verdigheten hun har trengt for å klare å bære med seg byrden av å leve som en som ikke er hundre prosent inkludert i fellesskapet.

5.2.4 Taushet

Per og Lars har erfart farens krigsopplevelser gjennom taushet: ”*Alt jeg vet er at min far hadde mareritt, men det er sånn som min mor har fortalt. Han pratet aldri om noe personlig. Han snakket kun om historiske fakta. Sik som at det og det skjedde da og da. Min mor sa at det var vanskelig for han å prate om det. Det var for tøft. Han dro aldri inn følelsene i det han snakket om. Det jeg har lest i ettertid er jo at det var et reint helvete i de der konsentrasjonsleirene. De ble jo fratatt all verdighet, og på en sånn grusom måte. Jeg kunne jo heller ikke spørre han om noe – fordi jeg ikke viste hva jeg skulle spørre om..*”. Per husker dette som vanskelig for faren, og lot derfor være å snakke om det: ”*Jeg fornemmet ubehaget når temaet nærmet seg. Det oppsto en ubehagelig stemning i familien. Pappa ble sint. Tilsynelatende uten grunn. Jeg lærte raskt at jeg ikke burde spørre om noe eller prate om dette ubehagelige - verken i familien eller til andre..*”.

Felles for Knut, Olav, Helge og Ingrid er at de alle fremstår som mennesker med ressurser som på ulikt vis har tatt på seg å bære byrden av sin egen arv. Ingen av dem ønsker å fremstå som svake og har på forskjellig vis et stort behov for å vise at sannheten om kommunistene ikke gjelder dem. Deres overlevelsesfortellinger har til dels klart å oppnå det den funksjonen de i utgangspunktet var til for - å minske smerten fra makten i diskursen. Motmakten har gitt dem den formen for verdighet og anerkjennelse de har trengt for å finne styrken til å bære smerten av arven videre. Deres bruk av motmakt har også til felles at de har en substans, kan verbaliseres og deles med andre. Dette gir rom for en viss form for refleksjon. Dette står i sterk kontrast til Lars og Per overlevelsesfortelling. Deres far tok i bruk taushet som strategi for å unngå å møte samfunnets vrede. Ericsson og Simonsen (2005) forklarer, i sin bok ”Krigsbarn i fredstid”, at taushet som strategi er en løsning som tas i bruk når det ikke finnes andre muligheter. Den er håndterbar der og da. I mangel av å se andre utveier blir tausheten den tryggeste måten å forholde seg til den smertefulle fortiden på. Taushet som strategi gir en følelse av å kunne starte på nytt, med blanke ark, og tas i bruk ut i fra et ønske om å stryke ut den vanskelige fortiden. Ut fra dette kan en forstå det slik at tausheten var et forsøk, fra deres fars side, på å beholde en viss sosial anseelse, og redusere smerten over den delen av livet han ikke kunne gjøre noe med. Hvis han unnlot å snakke om det som hadde hendt han, ble det heller ikke til en sosial realitet i hans liv (Levin, 2004). Taushet som strategi kan sies å være et forsøk på å navigere seg over på den riktige siden. Denne strategien ble det virkemidlet faren

til Per og Lars hadde mulighet til å ta i bruk for å beskytte seg selv og familien mot samfunnets stigma, stemping, og trakassering. Taushet som motstrategi ble starten på en prosess som har fortsatt i Lars og Pers liv. Dermed har de også prøvd å skape mening ved å forholde seg til farens historie gjennom taushet. De har ikke hatt annet valg. Det er imidlertid slik at de to brødrene tolker, forstår og bringer farens taushet videre i sine liv på helt ulikt vis. Dette skyldes at de har helt ulike erfaringer av deres felles fortid - de er forskjellig merket av fortiden, og har derfor utviklet forskjellige strategier for å takle og viderebringe farens taushet. Lars viser liten interessert for farens krigshistorie. Utover i intervjuet blir spørsmålene rundt farens fortid møtt med en mur av taushet. Dette gjør Lars ved at han vrir samtalen over på ufarlige temaer som politikk, samfunnet, hobbyer og andre ting han er opptatt av i dag. Jeg tolker dette dit hen at Lars ikke vet om noen andre måter å forholde seg til sin egen fortid enn gjennom taushet. Det er det han har lært, og det er dermed den eneste måten han kan forholde seg til temaet på. Tausheten har i tillegg ført til en manglende mulighet til å ordne og systematiserer sin egen bakgrunn slik at den blir kommuniserbar, og begripelig. Den har ikke språk og kan dermed ikke verbaliseres. Den kan derfor heller ikke gjenskapes ved bruk av minner. Dermed skaper tausheten lukkede rom i hans liv. Lars sin viderebringning av tausheten gjennom hele intervjuet, står i stor kontrast til den eldre brorens sterke historie.”*Min barndom var preget av mobbing fra andre barn og voksne, utestengelse, overvåking og trakassering, skilsmisse, og en far som sleit med store ettervirkninger av krigens opplevelse. Hjemmet var preget av en vond stillhet - mens jeg ute stadig ble konfrontert med min bakgrunn med ord som: kommunistjævel, idiot og du fortjener å dø. Likevel vil jeg si at det å aldri høre til var det verste. Skammen av å bli erklært offentlig dum, mobbet, og trakassert var så stor at jeg har fortrent det dypt inni meg. Jeg oppsøker aldri de jeg vokste opp med. Og for noen år siden var det skolejubileum. Hadde nok lyst å gå for å konfrontere dem med det de gjorde. Men det ville vel bare gjøre vondt verre. Jeg vil ikke rippe opp i gamle sår..”*. Pers møte med farens fortid har ikke bare vært gjennom farens taushet, men også gjennom samfunnets fordømmelse av seg selv og sin familie. Det er hans møte med samfunnets fordømmelse han tilkjenner i intervjuet. Per ble i oppveksten stemplet som unormal og uverdigg, og gjennom dette stemplet ble han til en hver tid blitt minnet på de ubehagelige og vanskelige aspektene ved farens kommunistiske fortid. Han møtte tausheten ute i form av trakassering og hjemme i form av en taus avvisning. Tausheten hjemme skapte et tomrom for Pers muligheter til å kunne reflektere og forstå hva det han møtte ute i samfunnet handlet om. Han fikk dermed en dobbel byrde på sine skuldre. Taushetens har satt spor i Per, og smerten tydeliggjøres i han når han prater. Han blir aggressiv, høyrøstet og sint i stemmen, rød i ansiktet og fortellingen stopper opp. ”*Jeg skjønner hvorfor det ble sånn, men*

disse opplevelsene har likevel ført til at jeg har opplevd meg selv som en syndebukk". Pers opplevelser, sett under ett, har uten tvil påvirket hans selvfølelse, og man kan også undres over hvordan dette har påvirket hans helse og valgmuligheter i livet? Pers fortid taler gjennom fortellingens øredøvende talende og intens taushet. Den sitter der som en slags "angst", og uttrykkes i form av sinne, bitterhet og fortvilelse. Tausheten har på ulikt vis satt seg i både Lars og Pers habitus, og blitt til en følelse av mindreverd som kan skimtes i deres oppfattelse av seg selv – i deres selvforståelse. Den er kroppsliggjort, språkløs og har satt seg i livet deres i form av skam og tabu - den griper inn i deres virkelighetssyn, i deres evne til å se og forstå seg selv, og i deres muligheter til å handle. Intervjuene med Per og Lars kan tyde på at hvis man tier om sine traumer så går de i arv. Tausheten vil selv sørge for fordømmelse, begrensninger, og følelsen av skam gjennom sin anerkjennelse til diskursen. Pers har ikke hatt noen som helst mulighet til å navigere seg bort i fra det å tilhøre tapersiden, eller å kvitte seg med stemplet som sviker. I en artikkel i fra norsk psykologiforening med navnet "Fra tabuisert traume til anerkjennelse og erkjennelse" (1990) sier Haldis Leira at når en traume blir tabuisert og gjort taus, fratras muligheten til å bearbeide følelsene traumet fremkaller, og vil etter hvert selvattribuere. Kan dette være tilfelle hos Per? Tausheten har hatt en høy pris ved at han på en stilltiende måte har akseptert diskursens sannhet om seg selv, og gjort den til sin egen sannhet om seg selv og sin fortid. Han ser seg selv i et lys av å være uverdigg, forræder og den andre. Intervjuet med Lars og Per tydeliggjør det faktum at det som en gang er blitt lært ved hjelp av taushet, trakassering, mobbing, og utestengelse mister sin evne til motmakt og setter seg i kroppen som avmakt. I hans tilfelle kommer den symbolske makten, tydeligere enn hos de andre, til uttrykk som symbolsk vold.⁷ Samfunnets sannhetsforståelse av kommunistene har i større grad enn hos de andre informantene satt seg i hans liv og tatt vold over persepsjonskategoriene. Forhold som har gjort at han ikke har hatt mulighet til å håndtere oppvekstens opplevelser på en adekvat og forløsende måte. Krigens smerte har fortsatt å prege livet hans i mange tiår etter at den var slutt.

5.4. Hva er felles for de ulike overlevelsesfortellingene?

Informantenes overlevelsesfortellinger kan sies å representere til dels ubevisste men svært så ulike strategier for å takle fortiden. De forskjellige strategiene er et resultat av ulikheter i deres

---

⁷ Symbolsk vold foreligger når undertrykte grupper og klasser selv overtar, og ser seg selv gjennom, de dominerende grupperes forståelser. Dette er klassifiseringsskjemaer som får dem til å fremstå som sosialt devaluerte og stigmatiserte. Den symbolske volden er umerkelig og usynlig og utøves gjennom kommunikasjon og kunnskap. Den kan bare utøves med delaktighet av de som ikke vet at de ligger under for den, eller utøver den (Bourdieu 1996).

erfaringer rundt det å være barn av kommunister. Jeg vil, før jeg ser på hva ulikhetene i motstandsstrategiene kommer av og betyr for den enkelte informant, trekke frem noen elementer som trer frem som felles for informantenes overlevelsesfortellinger. Videre vil jeg se på hvilke betydninger disse felleselementene har for deres fortellinger.

5.4.1 Tidens betydning for deres fortellinger

Kjernen i informantenes historier uttrykkes gjennom deres motmakt, og er alltid til stede som en bærende plattform for deres overlevelsesfortellinger. Historien slik den ble overlevert til dem fra foreldrene finnes midlertidig ikke mer. Informantenes møter med diskursen ute i samfunnet er uadskillelig integrert inn i historien slik den enkelte informant ser og tolker den i dag. Dette er en prosess hvor foreldrenes opprinnelige fortelling har møtt diskursen og skapt en ny fortelling som i sine stadige møter med nye erfaringer trer inn og former deres livsløp, og dermed også deres forestillinger og fortolkninger av egen fortid. Disse to prosessene har påvirket hverandre gjensidig, og er i dag integrert inn i den enkelte informants habitus som deres sanne og til dels ubevisste forståelse av egen fortid. Dette er en kontinuerlig og livslang prosess som aldri stopper - virkeligheten informantene befinner seg i blir stadig omformet, og slik blir også deres virkelighetssyn og evne til å handle også omformet. Deres måte å se sin egen fortid på forstås i dag ut fra det livet de har levd. Dermed er historien deres slik de ser den i dag uadskillelig vevd inn i deres habitus som et produkt av den dynamiske interaksjonen mellom den ervervede historien og deres livsløp. Informantenes habitus endrer seg ustanselig i forhold til disse nye erfaringer (Bourdieu, 1999), men aldri radikalt, fordi de nye erfaringene gripes ut fra premissene som ligger i de foregående erfaringene. Dette fører til at når informantene i dag ser tilbake på historien slik den ble fortalt dem så er den historien farget av det livet de har levd. Historien deres er vevd inn i deres selvforståelse ved at fortiden møter nåtiden, og skaper fremtiden (Lenz, 2007).

5.4.2 Overlevelsesfortellingenes ambivalens

Felles for Ingrid, Helge, Knut og Olay, er at de alle starter intervjuene med å klargjøre at deres foreldres bakgrunn som kommunister ikke har preget deres liv i noen nevneverdig grad. De presiserer også at de har hatt et godt liv og at de ikke kjenner seg igjen i de lidelseshistoriene som ofte blir presentert som sannheten om det å ha en kommunistbakgrunn. Informanten gir med dette til syne at de alle kjenner til betydningen av den kommunistiske arven, og at det å ha kommunistbakgrunn har vært problematisk i etterkrigstidens Norge. Deres sterke behov for å markere avstand til denne virkeligheten sier midlertidig også noe om at de også har tatt inn over seg og er påvirket av samfunnets sannhetsbilder av kommunisten. Den samfunnsmessige

utstøttingsprosessen av kommunistene og deres familier, som foregikk gjennom hele etterkrigstiden, kommer til syne i denne avstandstagingen. I deres fortellinger fremkommer det en tydelig ambivalens mellom deres presentasjon av seg selv som tilhørende fellesskapet og deres følelser av å tilhøre de andre – forræderne. Denne ambivalensen trer tydeligst frem i de delene av fortellingen hvor de tilsynegjør at de også har møtt diskursens stigmatiserende kraft i oppveksten. Knut kan for eksempel fortelle ” *at selvsagt var det jo stadig vekk folk som slang med leppa. Disse menneskene hadde det ofte vanskelig selv, og lot det gå ut over andre, eller de visste rett og slett ikke bedre. De fleste som plaget oss var folk som hadde det ille, og var fulle og slik. Jeg husker jo også en jente som ikke fikk leke med meg fordi faren var politi. Men hun var jo ikke en del av min vennekrets, så det betydde ikke noe..*”. Olav supplerer Knuts historie med en episode hvor også han måtte stå til rette for farens bakgrunn som kommunist. ”*Jeg flyttet jo fra hjembyen. Det var fordi jeg ikke fikk jobb. Jeg var jo lovd jobb på en av byens store arbeidsplasser etter et intervju. Men da jeg ikke hadde hørt noe på tre uker ringte moren min for å høre hva som skjedde. Hun kjente lusa på gangen og spurte direkte om det var faren min som var årsak til at jeg ikke hørte noe om jobben. De innrømmet at det var det. Selv om jeg var overkvalifisert fikk jeg ikke jobben. Hadde det ikke skjedd hadde jeg nok blitt på hjemplassen. Men dette førte til at jeg flyttet og livet mitt tok altså en ny retning*”. Knut og Olav understreker likevel at disse opplevelsene var et unntak i deres oppvekst, og at disse hendelsene handlet mer om at de som utsatte dem for dette hadde sitt eget å stri med, og at de derfor lot det gå ut over andre. De har derfor vært uten betydning i deres liv. Dette synet støtter Ingrid i sin fortelling. Hun er klar på at hun sjelden og aldri møtte sanksjoner i forhold til det at hun var barn av kommunister, eller det faktum av at hun selv tilkjennega seg som kommunist i gjennom hele sitt voksne liv. Hun kan fortelle at ”*Jeg lot meg aldri dupere. Men fikk høre at jeg ikke måtte tro jeg var noe. Og selv om jeg ikke ble trakassert ble jeg jo sett på som litt sær. Du hadde en rolle som ikke resten av befolkningen hadde. Du var definert...*”. I Helges fortelling kommer det tydeligere frem enn i Ingrid, Knut og Olavs fortelling, at etterkrigstidens hegemoniske diskurs om kommunistene også rammet livet til neste generasjon: ”*Foreldrene dine som ofret livet for landet, og blir straffet for det etter krigen. Ved å bli straffet fra samfunnet og ekskludert ifra partiet. Og så begynner de å bli straffet når barna dine begynner å vokse til. Den smerten dette påførte meg og min familie, kjenner jeg på, noen ganger. Men en sånn familiebakgrunn har jo også gjort meg sterk, da. Det er jo mye jeg ikke kan la gå inn på meg fordi at det vil jo bare gjøre meg svak. Så jeg må jo og skape meg et skjold, i mange situasjoner. For å beskytte meg selv...*”. Helges sterke og såre betydningstilskrivelse av hva hans bakgrunn har betydd for han, står i sterk kontrast til Ingrid, Knut og Olavs fortolkning av

egen forhistorie. Dette skyldes nok i stor grad at åpenheten i større grad enn motfortellingen og den trassige insisteringen på å ha hatt rett har bevisstgjort han i det at fortiden har kastet skygger over hans liv. Helge legger heller ikke skjul på at han er merket av sin bakgrunn, men likevel beveger hans fortelling seg, i likhet med Ingrid, Knut og Olavs historier, mellom to ytterligheter: Han pendler mellom det å vise onde følelser for sin fortid, og det å fremstille seg som om hans bakgrunn er uten betydning for det livet han lever i dag. Informantene ønsker å fremstå og forstå seg selv ut fra at deres at bakgrunn ikke har påvirket deres liv. Deres ambivalente følelser for fortiden viser likevel at deres bakgrunn ikke er betydningsløs i forhold til det livet de lever, og hvordan de opplever seg selv. Fortiden har på ulikt vis vært med på å konstruere mening for dem gjennom hele livsløpet. Den ligger der som et bakteppe, og påvirker det livet informantene lever, eller som Bourdieu (1996) selv sier: ”Ved å være en del av den, ja bare ved å være en del av det diskursive spill underlegger man seg selv spillets regler, samtidig som dette bekrefter disse” (Bourdieu, 1996). Dobbelheten i deres fortellinger viser også at diskursens makt har hatt en normerende virkning i informantenes muligheter, tanker og handlinger (Foucault, 1970/1999). I Helges tekstutdrag fremtrer det en forklaring på hvorfor informantene hele tiden ytrer to så motstridende forståelser av sin bakgrunn: Helge har skapt seg et ”*skjold*” for å være sterk nok til å bære byrden av den kommunistiske arven med seg i livet. Dette er det som kommer frem i deres fremstilling av seg selv og sin historie. ”*Skjoldet*” beskytter, men har likevel ikke vært sterkt nok til at informantene har klart unngå de vonde følelsene for sin fortid. Lars og Pers fortelling er ulik de andres fortelling, da den ikke inneholder noen ambivalens mellom det å tilhøre og ikke tilhøre fellesskapet. Deres fortellinger symboliserer i stedet hva det betyr å være blant de utstøtte, og hvilke omkostninger dette har ført til i deres liv. Per betydningsfastsetter konsekvensene av dette med sin beskrivelse av barndommens lidelse og smerte: ”*Jeg ble ikke dømt av noen domstol, men av samfunnet og folkemeningen. Naboer og andre. Ingen ville leke med meg. Lærere og andre plaget meg, og de barna som mobbet og trakasserte ble hyllet i stedet for å bli satt på plass..*”.

5.4.3 En manglende interesse for 2.verdenskrig

I utgangspunktet var det svært interessant for studiet å vise hvilke historier informantene kunne formidle om deres foreldres erfaringer fra 2. verdenskrig, og hva disse erfaringene har betydd i deres liv. Lars og Per hadde ingenting å fortelle, og Helge var mer interessert i å fortelle andre historier om sitt liv. Ingrid, Knut og Olav ga uttrykk for at de ikke var interessert i 2. verdenskrig, og at den delen av deres historie ikke hadde noen betydning for det livet de lever i dag. Ingrid forklarer det slik: ”*Dette er ikke et tema som er, eller har vært, interessant for min*

familie. Ingen har noen gang pratet noe om dette. Den har heller ikke betydd noe for mitt liv, og den jeg er i dag. Jeg er heller ikke spesielt opptatt av denne delen av min historie. Selvsagt vet jeg at faren min satt i tysk fangeskap, og at vi måtte rømme over fjellet under krigen. Men dette pratet han aldri om. I den grad han pratet om 2. verdenskrig var det om historiske fakta. Vi pratet ikke om følelser og slikt. Vi var mer opptatt av det vi kunne gjøre noe med. Vi var opptatt av det å lese og lære..”. I Ingrid's familie har de flyttet fokus fra de private krigsopplevelsene til den offentlige delen av krigen. Dermed klarer de å ta avstand til tema, og delvis tauslegge det. Denne strategien ser jeg også igjen i Knut og Olavs familie. Krigen var aldri tema i deres familie. Ingen av foreldrene pratet om dette, og de har derfor ikke kjennskap til farens krigsopplevelser. Knut mener sågar at ”*krigen som tema er helt uinteressant og ubetydelig for oss, og vårt liv...*”. Han gjengir en episode faren en gang har fortalt: ”*Pappa snakket en gang om en kommunistisk motstandsorganisasjon som under 2. verdenskrig gjorde anslag mot tyske krigsinnstallasjoner. Det vart likevel sånn at de også, før krigen brøt ut, gjorde anslag mot en tysk båt som fraktet krigsutstyr. Pappa hadde kontakt med en del personer som var med på denne sabotasjen. Disse personene har levd i anger og vært delvis alkoholisert, og kunne ikke fortelle noe til noen. Ikke engang til noen i familien. Fordi dette ikke var en del av krigen”..* Den delen av krigshistorien som Knut og Olav kjenner til er på trygg av stand fra familiens private opplevelser. Denne faktagjøringen av 2. verdenskrig som tema, avstandtakingen og den delvise tausleggingen henger sammen med foreldrenes behov for å skape en overlevelsesfortelling. Tidsvitnene har flyttet fokus på egen deltagelse i krigen til de historiene de fremfører. Dette har nok vært en ubevisst reaksjon på at de har manglet en trygg og selvsagt plass i det norske fellesskapet. De har derfor prøvd å skjule, omtolke og underminere hele eller deler av historien som kan tilkjennegi deres krigsbakgrunn. Dermed har hele eller noe av deres fortelling fra krigen blitt ikke – eksisterende i informantenes bevissthet. Tidsvitnenes måte å fremstille krigsopplevelsene sier mye om hvordan de ønsker at deres bakgrunn skal oppfattes. Den sier også noe om hvilken virkning de ønsker at deres bruk av motmakt skal få. Virkningen av tidsvitnenes strategier bærer informantene med seg, i dag, som fortellings budskap. Det tydeliggjøres i Lars og Pers totale taushet, i Helges forsøk på å bli sett ut i fra en annen diskurs, i Ingrid's forsøk på å skape en moralsk diskurs og i Knut og Olavs forsøk på å skape motdiskurser i diskursen om kommunistene.

Et annet moment som er viktig i denne sammenhengen er at det i etterkrigstiden ikke var like vanlig å prate åpent om vanskelige og følelsesmessige tema slik det er i dag. Det var heller ikke like vanlig å involvere barn i den voksne sfære. Våre dagers målestokk på at åpenhet er bra var

ikke den tids målestokk for hva man pratet om. Dette har ført til at store deler av tidsvitnenes krigshistorier har gått tapt for informantene (Ericsson og Simonsen, 2005). Dette gjelder nok også Helge, selv om hans historie er åpen. Det at det ikke var en naturlig del av datidens barneoppdragelse å involvere barna i de voksnes fortellinger har ført til at store deler av Helges historie bare er tilstede i livet hans som en implisitt og naturlig del av barndommen og oppveksten.

Informantenes manglende interesse for 2. verdenskrig kan også relateres til at de ikke hatt noen offentlige fortellinger som de har kjent seg igjen i. Den offentlige tausgjøringen av kommunistene har ført til at de ikke har hatt noe å henge egne minner på. Dette, og det faktum av at de ikke har hatt en offentlig posisjon å tale ut fra, har virket gjensidig forstekende på hverandre, og har dermed også vært medvirkende til at store deler av deres historier bare har blitt borte fra deres minner.

5.4.4 *Det å normalisere det unormale*

Alle informantene har opplevd at familien eller de selv har vært overvåket. Dette gjorde de ikke eksplisitt i sine fortellinger før jeg spurte dem direkte om temaet. De kunne da, alle som en, fortelle flere historier fra overvåkingstiden. Per lot meg til og med få lese mappen hans fra denne tiden. Den viste at overvåkingen av han hadde foregått fra han var 12 år til langt ut over 70 – tallet. Per kan fortelle at han også har lest farens mappe og at det der var notert navn på venner og naboer som angivere. Han forklarer dette med at ”*Det var tidens tann – slik det var. Man kunne ikke stole på noen*”. Knut og Olavs overvåkingshistorie vil eksemplifisere hvordan informantene opplevde overvåkingen i deres liv: ”*Det var en naturlig del av vår hverdag at vi ble overvåket. Telefonen vår var avlyttet, brev ble åpnet og når pappa gikk ut var det alltid en representant i fra politiet forsvaret, eller e-tjenesten i helene på han. Faren vår fortalte at en gang han reiste rundt i Norge så byttet de om å forfølge han. De var i midlertidig ikke så flink å skjule at de forfulgte han, så faren vår kjente dem alltid igjen. En dag ble han så lei av å ha politiet i helene at han gikk bort til han og sa: Når du likevel er i lag med meg dag og natt så kan du vel hjelpe meg med å levere ut det her materialet? I ettertid har vi jo også hørt at papirer ble levert til Stay Behind Gruppen (AP) om hvem som kunne være sånne mulige 5. kolonister. Det er jo egentlig helt vannvittig, men de har jo erkjent, etter hvert, at det har vært ulovlig overvåking.. Da var jo slik ennå da han levde at han kunne få krevd mappen utlevert. Han sa at han ikke ville det fordi det som er offentliggjort av politiets overvåkningstjeneste ikke gav et fullt bilde av sannheten. Dette fordi at han også var overvåket av militære. Det å få innsikt i en liten bit av det hele var uinteressant for han. Det han egentlig ønsket var å få*

bearbeidet de her papirene, og få konkludert om han var en fare for rikets sikkerhet. Han aksepterte jo at det var lov å gjøre en etterforskning, og at en avlytting fantes sted. Han ville vite hva de egentlig konkluderte med, og når de eventuelt stoppet etterforskningen. Eventuelt om de fortsatte. Det ville stilt saken i et annet lys. Men det får vi jo aldri svar på da forsvarers papirer ble brent..”.

Overvåkingen av informantene og deres familier har vært en naturlig og implisitt del av deres liv i flere tiår. Den er derfor en implisitt og naturlig del av deres barndom og oppvekst, som de ikke stiller spørsmål ved. Den er ubevisst til stede i deres habitus, samtidig som den også forteller at det har heftet noe ved deres liv. Informantene møtte ikke bare overvåkingen i den private sfære. De møtte den også som tema i filmer, bøker, og i den daglige pressen. Her ble viktigheten av overvåkingen understreket med at det var fienden som ble holdt under oppsikt, og at dette var en absolutt nødvendighet for rikets sikkerhet. Informantene hadde, som barn, en forståelse av at dette var noe en ikke skulle prate med andre om. Denne taushetsholdningen av overvåkingen og deres møte med diskursen ute i samfunnet medførte at de i sitt indre også fikk internalisert at det heftet noe farlig ved dem selv og deres familie. I møte med samfunnets holdninger påførte taushet rundt tema dem et stigma som gjennom deres oppvekst har øvd innflytelse på alle deler av deres liv – over atferd, holdninger og tanker. Tausheten har representert det å ikke vite samtidig som den har representert det å vite (Ericsson og Simonsen, 2005). Det at de ikke har snakket om overvåkingen, samtidig som de møtte samfunnets syn på dem gjennom overvåking som tema på folkemunne, i filmer, bøker og i den daglige pressen har ført til at tausheten som tema, gjennom samfunnets holdninger, har fått utøve symbolsk vold mot dem. De har blitt påført et stempel som har gitt dem en følelse av skam og skyld (Bourdieu, 1996). De ser seg selv med samfunnets blikk. Den symbolske voldens inntreden i deres habitus, har skapt en ytterligere ambivalens i deres forståelse av seg selv. De lar heller være å prate om overvåkingen, og på den måten opprettholder de den trygge tausheten rundt temaet. Denne reaksjonen kan nok også ses i sammenheng med deres manglende mulighet til å protestere offentlig mot samfunnets behandling av dem. I det at informantene ikke lenger har muligheten til å skjule at de er overvåket, forsøker de å synliggjøre at dette er et resultat av at de er utsatt for urettmessige overgrep fra statens side. De søker å gjenopprette tilhørigheten til samfunnet ved å gå inn i en slags aktiv offerposisjon. Dette er en ubevisst strategi som støtter opp om det opprinnelige budskapet i overlevelsesfortellingen deres.

De senere års presentasjon av kommunistene som offer for en urettmessig overvåking og forfølgelse, har gitt dem mulighet til å justere noe av det stigma disse erfaringene har påført

dem – de søker oppreisning ved å gå inn i en slags aktiv offerposisjon innenfor de mulighetene diskursen om kommunistene skaper for dem.

5.4.5 Det å presentere sin historie som en tilfeldighet eller et unntak

Både Ingrid, Knut og Olav og Helge presenterte sin bakgrunn som en tilfeldighet og/eller et unntak. I dette ligger det at i den grad de ikke har mulighet til å usynliggjøre sin bakgrunn som forrædere, så prøver de å omkode de elementene som plasserer dem blant de utstøtte til elementer som passer inn i en forståelse av dem som tilhørende fellesskapet - slik som i Olavs og Knuts historie: ” *Det var også slik at om han ble kommunist, eller hva skal jeg si, ble med i arbeiderpartiet – det var mer tilfeldig. Det handlet vel egentlig mer om hvem som var de mest populære guttene i gata. Hvorfor han ble kommunist var vel mer ”hip som happ”. Om han havnet her eller der var ubetydelig. Han hadde sympatier med venstresiden i politikken. Det var mer tilfeldig, og jeg forstår det sånn at det handlet om hvem som var de populære guttene i gata - de store guttene. Det var litt tilfeldig at det ble sånn...* ”. Det å presentere at faren deres ble kommunist som en tilfeldighet ugyldiggjør farens bakgrunn som viktig og relevant, men det kan også ses på som et forsøk på å normalisere det å være kommunist. Knut og Olav presentasjon av at det var helt normalt å være kommunist i den konteksten faren vokste opp i, var nok også en realitet. Analysen av Kråkerøyatalen har vist at sannheten om kommunistene var en annen før talen ble holdt. Denne normaliseringen støtter slik sett opp om det opprinnelige budskapet i fortellingen deres: At deres far og dermed også de selv var det gode unntaket blant de onde. Dette kan derfor ses på som nok et forsøk på å manøvrere seg over på den rette siden.

5.5 Overlevelsesfortellingenes to sider

Internaliseringen av dagens overlevelsesfortelling er en prosess som startet i informantenes barndom og har fortsatt inn i deres voksne liv. Denne prosessen har medført en dobbelthet som gjør at dagens fortelling kan skilles ut og forstås som to fortellinger. Der den ene fortellingen er den opprinnelige fortellingen med det budskapet tidsvitnene, deres foreldre, overleverte dem fra starten av. Dette mens den andre delen er de elementene som er kommet til i løpet av informantenes sosialiseringssprosess. Disse elementene har først og fremst til hensikt å støtte opp om og bekrefte den opprinnelige fortellingen, eller fortellingens budskap. På denne fremstår fortellingen som helhetlig, logisk, og konsistent (Foucault, 1970/1999).

I deres normalisering av det unormale, i deres manglende interesse for 2. verdenskrig, i deres presentasjon av egen fortelling som unntaket, er det mulig å lese inn hvilken betydning

overlevelsesfortellingen har hatt for den enkelte informants mulighet til selvtutfoldelse, og ikke minst hvilke konsekvenser den har fått for deres selvforståelse. I tillegg forteller informantenes ambivalente holdning til egen bakgrunn noe om hvordan den enkelte informants møte med diskursen har foregått, og hvilken betydning dette møtet har fått i deres liv. I den resterende del av dette kapittel vil jeg se på hva disse elementene uttrykker i den enkelte informants fortelling.

5.5.1 Overlevelsesfortellingene som tilhørighetsmarkør

Etterkrigstidens kategorisering av kommunistene som samfunnets forrædere var en opplagt og vedtatt sannhet i den norske befolkningen. I denne kategoriseringen ligger det nedfelt en naturliggjort underordning av kommunistene som også har fått følger for mine informanter. Underordningen er skrevet inn i deres habitus gjennom sosialiseringprosessen, og kommer til uttrykk i deres overlevelsesfortellinger. Overlevelsesfortellingene informantene bærer med seg er utviklet fra barndommen, og kan ses på som en respons på erfaringer gjort i forhold til egen bakgrunn. Disse erfaringene kommer til syne i felleselementene og i deres ambivalente følelser for egen historie. Dette er høyst sannsynlig usynlig for informantenes bevissthet, da disse elementene er internalisert inn i deres habitus som en implisitt og naturlig del av deres i oppveksten (Bourdieu, 1996).

Ambivalensen og felleselementene tydeliggjør at det hefter en merkelapp ved dem som tilsier; Som sine foreldre, så barna (Ericsson og Simonsen, 2005). Denne merkelappen kommer til syne i hvordan hver og enkelt av dem har tatt inn over seg samfunnets underordning, og hvordan de gjennom motmakten prøver å manøvrere seg unna dette stemplet. Motmakt signaliserer ikke minst at informantene har fått føle på kroppen hva det betyr å ikke tilhøre det gode fellesskapet. Sanksjonene de har møtt har virket som symbolsk vold ved at forræderstemplet har bidratt til å forme deres selvforståelse og mulighet til selvtutfoldelse (Bourdieu, 1996). Den symbolske voldens undertrykkende kraft uttrykkes i hvordan de fremfører fortellingen og i hvordan de fremstiller samfunnet, foreldrene og seg selv. Den uttrykkes i felleselementene som støtter opp om fortellingens budskap, som formidler et behov for å vise tilhørighet til fellesskapet. Overlevelsesfortellingen kan dermed ses på som et redskap i deres kamp om virkelighetsforståelsen av dem selv som utstøtt eller inkludert. Dens hensikt er å fungere som en tilhørighetsmarkør for den enkelte informant. Fortellingens funksjon som tilhørighetsmarkør tydeliggjøres i hvordan den enkelte informanten anvender fortellingen til å synliggjøre og sette fokus på de delene i fortellingene som kan gi dem verdighet, anerkjennelse og normalitet. De delene som synliggjør deres tilknytning til kategorien som forræder stenges ute, skjules, utelates, overses eller omkodes.

Overlevelsesfortellingen handler i det store og hele om hvilke deler av historien som informantene vil bli sett i lys av, og hva som kan skaffe troverdighet og autoritet. De delene av deres historier som ikke bygger opp om dette blir gjort tause, og forsvinner ut i intet (Lenz, 2007). Ingrid, Knut, Olav og Helges kraftige insistering på og ikke å være merket av foreldrenes fortid som kommunister, kan dermed ses på som en del av deres ønske om å markere tilhørighet. Det kan ses på som en del av overlevelsesfortellingens virke. Det å benekte at fortiden preger dem er på et vis informantenes siste skanse i deres forsøk på å markere tilhørighet til fellesskapet. De starter med å usynliggjøre deler av fortellingen. Det som ikke er mulig å usynliggjøre, normaliseres eller omkodes i deres indre. De elementene som blir igjen og kan synliggjøre deres bakgrunn som forrædere blir ugyldiggjort. Dette er informantenes siste skanse i sitt forsøk på å manøvrere seg over på den riktige siden. Disse tilhørighetsstrategiene skaper ikke bare tilhørighet til fellesskapet, men skaper også psykologiske og sosiale grenser i deres indre mellom dem selv som tilhørende fellesskapet og de andre som ikke hører til oss.

5.5.2 Motmakten – også en strategi for å takle vanskelige følelser

Felleselementene kan ses på som en direkte respons på informantenes erfaringer fra fortiden, og har til hensikt å støtte opp om overlevelsesfortellingens opprinnelige budskap. I disse elementene kan en også lese inn hvordan følelsen av frykt, svik, skyld og skam ennå sitter i informantenes kropp og påvirker deres muligheter til selvtutfoldelse og selvforståelse. Dermed kan ikke overlevelsesfortellingen utelukkende tolkes som tilhørighetsmarkør, men må også ses som et redskap for å takle den enkelte informants indre følelser.

5.5.2.1 Frykt

Informantenes overlevelsesfortellinger er i dag blitt til deres reaksjon på deres foreldres erfaringer. Denne reaksjonen ligger integrert i informantenes møte med etterkrigstidens diskurs om kommunistene. Disse erfaringene er del av motmakten, og kommer til uttrykk i deres manøvrering for å unngå diskursens stigmatiserende effekt. I denne manøvreringen ligger det også en latent frykt for likevel å bli avslørt som en av samfunnets svikere. I frykten fremtrer det en tydelig dobbelhet i informantenes holdning overfor egen bakgrunn. Er deres foreldre virkelig den de er? Hva er det de ikke har fått vite, og har samfunnet hatt rett i deres fordømmelse av dem som mennesker? Er det likevel slik at det hefter noe ondt ved dem? Disse ubesvarte spørsmålene og muligens mange andre har i møtet med samfunnets blikk på dem tatt plass i deres bevissthet og skapt en usikkerhet i forhold til deres foreldre, deres oppvekst og i deres dannelse av seg selv som subjekt. Den skapte ambivalensen kommer til uttrykk som en

frykt for at det likevel kan hefte noe vondt med dem og deres foreldre. Kanskje de tok feil, og samfunnet hadde rett? Denne frykten har satt seg i kroppene til informantene, og kommer spesielt godt til syne i deres doble følelser overfor det å ha blitt overvåket og forfulgt. Det at de i utgangspunktet ikke snakker om overvåkingen, samtidig som de normaliserer det, og presenterer det som overgrep fra staten og Arbeiderpartiet, tyder på at de kan være redde for hva en synliggjøring av denne siden i deres liv vil bety. Frykten viderebringes i overlevelsesfortellingen deres, gjennom tausheten, og gjennom deres forsøk på å skrive seg ut av diskursen eller å skape motdiskurser inne i diskursen. Det at denne frykten enda den dag i dag er virksom i informantenes liv, så mange år etter at den kalde krigen er over forteller noe om hvordan det er å leve med frykt for forfølgelse, og det å bli stemplet som de andre. Frykten var det jeg møtte i mine forsøk på å skaffe informanter til oppgaven høsten 2009, hos den koselige gamle damen som uttalte at *”du vet ikke hva du gjør når du skriver om dette. Det kan følge deg resten av livet..”*, og hos den damen som ikke turde å prate med meg fordi jeg kunne være en slags spion som ikke ville dem vel. Jeg vil bruke Ingrids klare beretning om dette til å billedgjøre fryktens betydning i informantenes liv: *” Det hele begynte i 1948, med Kråkerøyatalen til Einar Gerhardsen. Det var da det virkelig begynte å gå nedover. Da startet bandittene vendettaen. Det ble ekstremt vanskelig for mange familier - det var nok forferdelige vanskelig med denne trakasseringen fra alle kanter i samfunnet. Alle disse menneskene med vett og ressurser som måtte oppleve så mye vanskelig.. Det er ikke tvil om at veldig mange led. Tenk, at under krigen var mange av dem klare til å ofre livene sine for landet, og etter krigen gikk de fra å være helter til å bli utstøtte, og sett på som terrorister. Uttestengingen på arbeidsmarkedet, trakassering, overvåking og forfølgelse har vart langt inn i vår moderne tid. Kanskje helt frem til i dag”*. Ingrids historie forteller noe om hvorfor det er så vanskelig og problematisk for barn av kommunister å prate om ens egen eller familiens tilknytning og sympatier til kommunismen under okkupasjonen og i etterkrigstidens Norge. Det at frykten er virksom i deres liv, også i dag, forteller også noe om at etterkrigstidens sannhetsbilder av kommunistene ennå i dag er til stede i det Norske samfunn, og i det enkelte menneskets bevissthet.

5.5.2.2 Svik

I alle informantenes fortellinger kom det frem at de på ulike vis har følt svik på kroppen. Ingrid billedgjør dette godt i hennes beskrivelse av hvordan hun har opplevd å føle seg sviktet: *” Det er, uten den minste tvil, det kongelig norske Arbeiderparti som må ta hovedansvaret for dette, og den forferdelige behandlingen av kommunistene i etterkrigstiden. Deres*

fagforeningssekretærer var agenter, alle mann, og de sto for det meste av trakasseringen, forfølgelsen og overvåkingen. Tyskerne dømte mange kommunister for noe de hadde gjort. Arbeiderpartiet dømte kommunistene for noe de ikke hadde gjort. Gerhardsen og hans menn satte et stempel på mange mennesker. Det at kommunistene og deres familier ble utsatt for omfattende trakassering førte til NKPs fall. Folk ble skremt til taushet. AP fikk sin oppskrift via USA, gjennom Håkon Lie. Kråkerøyatalen var et reint bestillingsverk i fra USA. AP, politiet og forsvarret sto sammen og misbrukte makten sin. De brukte pressen til å hetse og trakassere. Sannheten som eksisterte på den tiden førte til problemer for vanlige folk også. På min hjemmeplass var det slik at om du ikke sto i AP, så fikk du ikke tomt. Vi måtte stille oss bakerst i tomte – køen. Det gikk på partibok og ansettelse i kommunene. Det var det reneste kameraderiopplegget fra AP. De hadde jo all makt, og deres agenda var å presse kommunistene bort fra alt i samfunnet. I dag skjuler de fortiden ved å lyge om historien. Det har jo vist seg smart, for dem, å lyge om fortiden”.

Helges beskrivelse av politikernes svik mot familien hans støtter opp om Ingrids forståelse av at Arbeiderpartiet har måtte ta på seg mye av skylden for kommunistenes situasjon i etterkrigstiden. *”Det jeg synes er det jævligste i dag er at det er så mange som har vært med på overgrepene og ikke tørr å tilkjenne det. Gud bedre, hvorfor er det ikke noen som utfordrer de som har vært med på dett, i stedet for å distansere seg fra det og si at det var sånn det var. Sønnen til Rolf Gerhardsen brant papirene som kunne ha gitt oppreisning til mange av kommunistene, og på den måten har de tatt fra oss muligheten til å få vite. Det som sto der var for farlig for den norske historien. Jeg kan ikke kjempe den kampen, men jeg var på nippet til å gå til avisene da han brant papirene. Jeg ville ha sagt at, der tok du min personlige arv. Hva vet jeg om hva som står der. Det kan være personlige brev. Han har fratatt meg retten til å få vite. Her sitter vi og ser at han har gjort et overgrep mot oss. Jeg ble personlig rystet. Men jeg kan jo ikke bevise noe”.*

Ingrid og Helges sterke beskrivelse av det sviket de har følt overfor samfunnets behandling av kommunistene viser at den hegemoniske diskursen kom til syne på alle nivå i samfunnet, og at dette sviket i stor grad er integrert inn i deres overlevelsesfortelling. De har som barn av kommunister fått føle samfunnets svik i alle ledd fra naboer og venner eller i form av den historien og politikken som ble ført overfor kommunistene. Dette sviket deler også deres overlevelsesfortelling i to; Privat og offentlig. De er opptatt av, og forteller om nære opplevelser og hendelser. Dette mens deres tolkninger og forklaringer av egne følelser omhandler det de har møtt i offentligheten. Deres forsøk på å skille den private delen av

historien fra den offentlige blir et håndterlig og forståelig redskap for å takle de følelsesmessige omkostninger deres fortid har ført med seg i deres liv. Motmakten er en slags indre oppreisning mot dette sviket i tillegg til at den har hjulpet dem å skape et skille mellom den samfunnsmessige og den private opplevelsen av etterkrigstidens erfaringer. Det å skyve ansvaret for det vanskelige i deres liv over på samfunnet fritar også deres foreldre for skyld. Dermed skaper de en plattform for en følelsesmessig balanse, og den avgjørende tryggheten i deres liv opprettholdes. Det er slik at i det øyeblikket de verbaliserer sine følelser rundt det å være sviktet, dras grensene fra å tilhøre fellesskapet til det å forstå og presentere seg selv som en av de utstøtte. Dette retter de opp gjennom det å presentere sine foreldre og seg selv som urettmessige og uskyldige offer for en hard politikk og en enda hardere samfunnsmessig prosess. De har dermed skaffet seg tilbake den verdigheten de trenger å se seg selv gjennom, og klarer på den måten å manøvrere seg tilbake til det å tilhøre fellesskapet. Denne grensedragningen mellom det å forstå seg selv som en av oss eller som en av de andre, er en prosess som foregår gjennom hele intervjuprosessen. En viktig ingrediens i denne grensedragningen er å plassere ansvaret for egen situasjon utenfor seg selv og sin familie.

5.5.2.3 Skyld, skam og tabu

I den tause delen av Helge, Ingrid, Knut og Olavs overlevelsesfortelling ligger nok det vanskelige i deres bakgrunn, slik som hos Per og Lars. Det er i den tause delen av deres fortelling tabuet, skammen, skyldfølelsene og opplevelsen av å være annerledes kommer til syne. I deres følelser, kroppsspråk og i egne reaksjoner på det de selv forteller kommer omgivelsenes holdninger, handlinger og reaksjoner på dem som barn av fienden frem. Skapt gjennom tusenvis av regler og påbud (Foucault, 1970/1999). Dette kan ikke sies å være en del av en bevisst tankeprosess, men er bare der som en del av dem. Den sitter i deres kropp, og kommer til syne i taushetens virkemåte. Dette viser at informantene den dag i dag er merket av fortidens skam og tabu, og disse følelsene skaper omkostninger i deres livsutfoldelse (Bourdieu, 1996).

5.6 Hvilken funksjon har overlevelsesfortellingen hatt i den enkelte informants liv?

Informantenes store ulikheter i bruk av motmakt som tilhørighetsmarkør viser at de har ulike måter å definere og forstå sin virkelighet på, og at de også har hatt ulike opplevelser av deres felles bakgrunn som barn av samfunnets fiender. Den viser også at den symbolske makten, på ulikt vis og i ulik grad, har preget den enkelte informants liv (Bourdieu, 1996). Dette henger nøye sammen med i hvilken grad motmaktstrategien har klart å skape et grunnlag for å kunne verbalisere og reflektere over hva fortiden har betydd i deres liv. Lars eller Per er på grunn av

den totale tausheten rundt sin kommunistbakgrunn fratatt muligheten til å reflektere over hva deres bakgrunn har betydd i deres liv. Deres manglende muligheter til å verbalisere, og dele sin historie med andre har derimot ført til at de har ansvarliggjort seg selv for sine opplevelser. De ser seg selv, og sin bakgrunn i lys av forræderstemplet. Taushet som strategi har dermed vært, og er fortsatt, fatal for Lars og Pers muligheter til selvtillit og for deres selvforståelse. Dette fordi deres manglende mulighet til å verbalisere deres bakgrunn har ført til at de er også er fratatt muligheten til å bearbeide fortiden psykologisk, og på den måten skape nye forståelser av sin fortid (Leira, 2003). Dermed har tausheten truet deres livs sjanser også i voksen alder. Følelsen av frykt og skam har tatt voldsom over deres persepsjonskategorier, og forsterket makten i diskursen. Lars og Pers bruk av taushet som motmaktstrategi har ført til at de sitter fast i et forræderstempel som de selv ikke har noen muligheter til å komme ut av. Dette mens Knut og Olavs motmaktstrategi kan sies å ha virket som en buffer mot selvstigma og stempeling. De har på denne måten de oppnådd en slags personlig renselse fra forræderstemplet, i sitt indre. Ingrid sine insisterte på å ha hatt rett har satt henne fast i en forræderposisjon. En posisjon som har ført til at hun ofte har måtte stå ensom og alene og forsvart sine standpunkter. Ingrid er på tross av dette overbevisst om at hun har hatt rett og at resten av samfunnet har tatt feil. Hun ser og tolker seg selv som et offer for historiske, samfunnsmessige politiske og menneskelige feiltak. Dette gjør at hun oppfatter seg selv som moralsk overlegen, og dette beviser hun med *"alt det gale som har skjedd i kapitalismens ånd"*. Det at hun har klart å skape en moralsk diskurs inne i diskursen minsker helt klart smerten over den symbolske volden, som har tatt plass i hennes persepsjonskategorier. Strategiene hennes har nok ikke friset henne fra diskursens smerter eller fra samfunnets nedvurderende blikk. Hun bærer likevel på en forklaring som er blitt til hennes sannhet om egen fortid. Disse skapte sannhetene har gitt både Knut, Olav og Ingrid den tryggheten de har hatt behov for slik at de har klart å bære fortiden på sine skuldre, uten å gi etter.

Helges åpenhet har nok skapt en tydeligere ambivalens i hans følelser, forståelse og bearbeidelse av egen fortid enn hos Knut, Olav og Ingrid. På den andre siden har åpenheten skapt større refleksjonsmuligheter enn hos de andre informantene. Dette har nok i større grad skapt en forståelse av hva den smerten han har boret med seg gjennom livsløpet er et resultat av. Åpenheten har dessuten gitt han en anledning til å dele sin smerte med sine nærmeste. Helges åpenhet har derfor gitt større muligheter til å helbrede seg selv i fra de sårene bakgrunnene har skapt i hans liv.

5.7 Håp

Både Ingrid, Helge, Knut og Olav uttrykker et sterkt håp og en klokkeklar tro på at samfunnet, en gang i fremtiden, skal gi deres foreldre og dem selv en oppreisning for den urettmessige behandlingen, forfølgelsen og overvåkingen de har opplevd. Jeg vil bruke Helges ord til å beskrive det håpet de alle følte: *”Jeg syntes den prosessen som foregår med å gi oppreisning for sånne ting som mine foreldre opplevde, er ekstremt viktig. Den vil kunne endre mye. Men dette er enda veldig vanskelig å ta og føle på for mange i dag. Det ties i hjel. Likevel aner og ser jeg at det begynner å bli ei litt anna historieskriving. Nye generasjoner som begynner å stille spørsmål om hva var det egentlig som skjedde. Men mange, de kjemper også en kamp mot svineriet som enda eksisterer. Men det må jo komme mer om dette, også er det jo enda mange som vet at det finnes en annen historie...”*. Deres håp om endring tyder på at informantene også har begynt å se sin fortid med nye øyne. De representerer også selv nye tider, og et håp om en annen historieskriving ved at de velger å tale om sin bakgrunn. Det at de lar seg intervju, og at de i det hele tatt er gitt en mulighet til å presentere seg som et slags aktiv offer for en urettmessig politikk forteller også noe om at samfunnets sannhetsbilder av kommunistene er i endring – at deres taleløse posisjon er i endring. Diskursens hegemoni er på vei til å gå i oppløsning, og nye sannheter vil komme frem i offentlighetens lys. Denne nye tiden kan en også som informantene selv påpeker se i en ny form for historieskriving, i filmer, dokumenterer, bøker og i den nye vendingen Treholtsaken⁸ har tatt i pressen de siste månedene (oktober 2010). Dette er i midlertidig en prosess som tar tid da det krever at flere trer inn i den nyskapte posisjon og taler sin sak til offentligheten.

6.0 Hva har påvirket den dannelsen av den enkelte informants fortelling

6.1 Alvorlighetsgraden i informantenes fortellinger

De tause elementenes betydning i de enkelte informanters fortellinger gjør det vanskelig å danne seg et bilde av alvorligheten i det tidsvitnene opplevde, og om det har hatt noe å si for hvordan type motmakt tidsvitnene har tatt i bruk for å videreformidle sine historier. Helges åpne fortelling sett i kontrast til Lars og Pers totalt lukkede gir meg likevel et bilde av at

---

⁸ Treholtsaken: Arne Treholt var dømt for spionasje mot Norge. Arbeiderpartipolitikeren og diplomaten ble 20.01.1984 arrestert, og senere dømt til 20 års fengsel og inndragning av 1,1 million for landssvik og spionasje til fordel for Sovjetunionen og Irak. Blant annet fastslo retten at han hatt en rekke hemmelige møter i utlandet med KGB-folk, og han hadde avslørt politiske og militære [hemmeligheter](#) til den sovjetiske sikkerhetstjenesten [KGB](#), og at han hadde mottatt store pengebeløp fra Iraks og Sovjets etterretningstjenester. Treholt har hele tiden hevdet sin uskyld. I 2010 ble det utgitt en bok som hevder at bevismateriale benyttet under rettssaken var laget av politiets etterforskere, og saken blir bestemt gjenopptatt (www.wikipedia.no).

alvorlighetsgraden i det opplevde ikke er av stor betydning for valg av motmakt. Helges far og mor, og Lars og Pers far, var slik jeg opplevde og tolket historiene deres, alle sentrale og viktige deltagere i krigens motstandskamp. Foreldrene til Helge opplevde flere traumatiske og vanskelige episoder og faren til Lars og Per havnet i konsentrasjonsleir til krigens slutt. Sett i kontrast til det Knut, Olav og Ingrid forteller hadde disse fortellingene en langt høyre grad av alvorlighet. Likevel er Lars og Pers historie gjort taus, mens Helges fortelling er åpen og offentlig kjent. Følelsen av alvorlighet i egen fortelling er dessuten en subjektiv følelse som ikke kan settes opp mot andres følelse av alvorlighet. Dette gjør at jeg velger å ikke ta hensyn til fortellingens alvorlighetsgrad i analysens fortsettelse.

6.2 Informantenes alder i møte med diskursen

En av årsakene til de store ulikhetene i informantenes motmaksstrategier er at de har hatt ulike møter med etterkrigstidens diskurs om kommunistene. I informantenes fortellinger kan jeg lese inn diskursens endring i fra 50 - 60,- og 70,- tallets svikerstempel til dagens offerforståelse og en mulig fremtidig oppreisning for kommunistene og deres familier. Dette spranget fra å være sviker, til å skimte en oppreisning for den behandlingen kommunistene har vært utsatt for fra samfunnets side, har gått gjennom en lang og taus periode hvor kommunistene og deres skjebne har vært et taust ikke - tema i samfunnet.

Informantenes alder spenner fra Knut som er ca 40 til Ingrid som er i 70 årene. Det er alle 2. generasjoner, men deres ulikheter i alder tilsier at de har hatt sin oppvekst i ulike tidspunkter sett i relasjon til diskursens stigmatiserende kraft. Ingrid, Per og Helge hadde alle store deler av sin oppvekst under den kalde krigen, mens Lars (tidlig i 50 årene), Knut (ca 40), og Olav (i 50 årene) hadde mesteparten av sin oppvekst og ungdomstid i en tid hvor kommunister var noe man ikke pratet om i samfunnet. Informantene tydeliggjør alle denne ulikheten i oppvekstvilkår gjennom å vise til at de som søsken har tatt ulike posisjoner i forhold til foreldrenes historier. Dette vil jeg eksemplifisere med Helges ord: ” *I dag er arven fra våre foreldre, håndtert helt forskjellig av oss søsken. Vi er gitt ulike rolle. En annen ting er hvordan vi søsken vokste opp. Vi vokste jo opp under helt ulike vilkår. Samfunnet endret seg. Vi snakket vel aldri om denne forskjellen - litt fordi at den eldste broren min forvaltet sannheten. Han skrev om det, tok fighten med de intellektuelle og mot de som da motarbeidet han. I ettertid ser jeg at han har fått det åket å bære korset videre*”. Intervjuet med Per og Lars tydeliggjør også denne ulikheten mellom søsknene. Deres ulikheter alder og oppvekstvilkår har ført til at de har erfart farens tause fortelling på forskjellig vis. Lars vokste opp i en tid da kommunistene var gjort tause i samfunnet, og hvor kraften i diskursen ikke var den samme som tidligere under den

kalde krigens opprinnelse. Han har ikke møtt samfunnets fordømmelse i samme grad som Per, og farens krigshistorie har dermed ikke hatt samme innvirkning i hans liv som i brorens. Lars og Per har derfor ulike erfaringer av samme oppvekst, noe som har ført til at de forholder seg forskjellig til virkeligheten rundt dem. De posisjonerer seg også ulikt i deres forhistorie.

6.3 Familien som minneunivers

Familiehistorien, informantenes alder når de møtte diskursen og erfaringer gjort i livsløpet, har gjennom sin vekslende påvirkning på hverandre formet informantenes historier slik de er blitt til i dag. Det er likevel slik at den opprinnelige historien med den opprinnelige kjernen slik den ble overlevert til informanten fra deres foreldre, tidsvitnene, har skapt den enkelte informants opprinnelige tolkningsramme for de senere møtene med diskursen. I fortellingene til informantene synliggjør de helt klart og tydelig at budskapet i deres fortelling henger sammen med den posisjonen informanten og hans/hennes familie hadde i forhold til etterkrigstidens diskurs om kommunistene. Det kommer også frem at denne posisjonen er en direkte konsekvens av familiens tilgjengelige posisjon i samfunnshierarkiet i det tidsrommet overlevelsesfortellingen ble skapt. Dermed henger det enkelte tidsvitnes muligheter til å ta i bruk motmakt som tilhørighetsmarkør direkte sammen med deres families posisjon i samfunnshierarkiet. Posisjonene i samfunnshierarkiet overføres via sosialiseringprosessen til neste generasjons habitus, og vil dermed også være avgjørende for informantenes muligheter for skapelse av mening i sine historier. Dette har en direkte sammenheng med at familiens posisjon også styrer den enkelte informants subjektive virkelighetsoppfatning, dens handlinger, holdninger og dermed også dens muligheter til å skape en overlevelsesfortelling (Bourdieu, 1996). Denne posisjonen i det samfunnsmessige hierarkiet synliggjøres dermed ikke bare i historiens kjerne, men vil også være de senere erfaringers tolkningsramme. Den enkelte informants ulikhet i bruk av motmakt tyder derfor på at betingelsene for deres oppvekst ikke har vært like. De har hatt ulike posisjoner i samfunnsstrukturen, og de har dermed også hatt ulike muligheter i relasjon til etterkrigstidens diskurs om kommunistene. Dette har igjen gitt dem helt ulike toknings og erfaringsgrunnlag, og deres historie i dag kan derfor sies å være et direkte produkt av familiens posisjon i samfunnshierarkiet. Dermed trer familiens posisjon ut av mitt materiale som et nødvendig utgangspunkt for å belyse hvordan fortellingen og fortolkningen om fortiden har tatt form i informantens habitus, i dag.

6.3.1 Familiens posisjon - bindeleddet mellom diskursen og den individuelle historien

Informantenes muligheter til å skape en troverdig og virksom overlevelsesfortelling henger sammen med deres muligheter til å bli sett og forstått som noe annet enn barn av fienden. Den

enkelte informant må derfor ha en ballast, med seg gjennom livsløpet, som kan veie opp for det tapet av anseelse og det stigma de selv og deres foreldre ble påført av samfunnet, på grunn av deres bakgrunn som kommunister. Den kalde krigens logikk førte til at kommunistene ble fratatt all politisk makt, og ære. Dermed var informantenes muligheter, til å posisjonere seg i etterkrigstidens diskurs om kommunistene, avhengig av deres familier hadde tilgang til makt og ressurser på andre områder i samfunnet. Familiens tilgang til økonomisk, kulturell og sosial kapital vil derfor være avgjørende for at informantene skulle kunne klare å skape seg den fortjenesten de trengte for å tilegne seg en annen posisjon enn forræderposisjonen. Det å skulle kunne bli sett på som noe annet enn forrædere, synliggjør Goffmann (1990) i hans ord om at stigmatiseringsgraden antas å være avhengig av klasses tilhørighet og tilgang til økonomisk, sosial og politisk makt (Goffmann, 1990).

6.3.2 Den økonomiske kapitalens manglende relevans

Den økonomiske kapitalens betydning som moderator for stigmatiseringsgraden kom lite til syne i informantenes fortellinger. Dette kan muligens relateres til etterkrigstidens kontekst hvor den økonomiske faktoren ikke var like synlig for den enkeltes muligheter, slik den er i dag. Etter krigen og i de første tiårene av oppbyggingen av velferdsstaten Norge, hadde størstedelen av den norske befolkningen lav tilgang til økonomisk kapital. De bodde trangt, hadde lite materielle goder og få krav. Den økonomiske kapitalens betydning gjøres derfor irrelevant som ressurs i deres fortellinger. Informantene skaper andre forklaringer på hvorfor de har klart seg i livet. Det er slik at tilgang til økonomisk kapital, til alle tider, har skapt sosiale skillelinjer mellom folk, også i etterkrigstidens Norge. Disse sosiale skillelinjene nedarves blant annet gjennom familiens tilgang til økonomisk kapital, og skrives deretter inn i den enkelte informants habitus gjennom sosialiseringprosessen. Kroppen fungerer som en huskelapp for disse sosiale erfaringene, og skaper grunnlaget for den enkeltes handlinger, adferd, tanker, følelser og vurderinger (Bourdieu, 1999). Disse sosiale skillelinjene kommer også tydelig til uttrykk hvis vi sammenligner Lars og Pers tause strategi med Helges åpenhet. Lars og Pers taushet som strategi må ses i sammenheng med at de ikke har hatt annen kapital og å lene seg på når den politiske kapitalen ble revet bort fra dem. Deres familiers tilgang til makt og fortjeneste lå i den politiske⁹ kapitalen. Da de mistet denne mistet de også all anseelse og

---

⁹ Bourdieu nevner i sine senere verk den politiske kapitalens relevans som den 4. kapitalformen i det moderne samfunnet (Bourdieu, 2006). *Agora*. Journal for metafysisk spekulasjon nr 1-2, 2006, 24. årgang).

verdighet, og deres strategi for å unngå dobbeltstempling ble taushet (Goffmann, 1990). Det å komme fra en familie med lav tilgang til økonomisk, kulturell, og sosial kapital gjorde at de valgte taushet som strategi for å unngå å tiltrekke seg flere negative stempel. Min tidligere analyse har vist at denne strategien førte til en forsterkning av makten i diskursen, og at de derfor oppnådde å drifte nedover i systemet. Det at Per og Lars kom fra en familie som var fattig på økonomiske ressurser i tillegg til det å ha mistet all politisk makt og ære førte til at de ble tilskrevet flere negative egenskaper. Dette gjorde sitt til at deres eneste mulige tilgjengelige posisjon i diskursen var forræderposisjonen. Denne posisjonen har fulgt med dem gjennom hele livsløpet, og påvirket deres muligheter til livsutfoldelse og selvfølelse. Dette handler om definisjonsprosessens dynamikk; Det har i gjennom alle tider vært knyttet stigma til fattigdom, mens det å komme fra en familie med høy tilgang til økonomisk kapital har ført til det motsatte (Ericsson og Simonsen, 2005). Helges mulighet til å være åpen om sin bakgrunn tyder på at familien hadde makt og ressurser på andre områder i samfunnet. Familiens bakgrunn fra en av samfunnets høyre klasser tilsier at de også hadde høy tilgang til økonomisk kapital. Helge og hans familie kunne derfor være åpen om sin kommunistiske bakgrunn, og likevel bli sett med andre blikk fra samfunnet. Familiens tilgang til økonomisk kapital i generasjoner har preget Helges habitus. Derfor har han kunne bli sett ut i fra andre og mer betydningsfulle bilder enn det bildet etterkrigstiden skapte av kommunistene (Bourdieu, 2006). Den nedarvede dannelsen har i generasjoner kommet fra en oppvekst i ”gode kår”. Dette har igjen gitt Helge den beskyttelsen han trengte (i form av ulike symboler) for å unngå å drifte nedover i det sosiale hierarkiet, og for å bli utsatt for ytterligere stigma og stempling. Stempler preller av på en blank fasade (Ericsson og Simonsen, 2005). Det å komme fra en av samfunnets øvre klasser tilsier at Helge har hatt høy tilgang til kulturell kapital. Den økonomiske og kulturelle kapitalen har gitt Helge og hans familie anledning til å plassere seg i en diskurs som opp gjennom tidene alltid har plassert subjektet i en høyre posisjon i samfunnet. Familiens gode økonomiske vilkår, og sosiale status har lagt seg over stigmaet og stempelingen av familien som kommunister og kommunistbakgrunnen har blitt mindre synlig ute i samfunnet, og i Helges selvforståelse.

6.3.3 Den kulturelle kapitalens betydning

Den kulturelle kapitalens betydning kom, i motsetning til den økonomiske kapitalen, til syne både i Helge, Ingrid, Knut og Olavs fortellinger. Helge tydeliggjør sin bakgrunn fra samfunnets overklasser gjennom det å vise at ”*Min bakgrunn synliggjøres sterkest i det at utdanning var vanlig i min familie i flere generasjoner tilbake. Foreldrene mine hadde begge utdannelse fra universitetet – noe som i seg selv ikke var spesielt vanlig for kvinner på den tiden min mor*

vokste opp. Mine foreldres akademiske utdannelser kom sterkt til syne i deres fortellertradisjoner - min familie fargelegger med fakter, sterkt og godt språk som understreker budskapet i det de ønsker å formidle". Her gjør Helge utdanning og kulturell kapital relevant som forklaring på at han har klart seg godt i livet. Han viser samtidig at den økonomiske kapitalen relevant som fortjenestefaktor for den kulturelle. Disse kapitalformene er tett knyttet til hverandre og skaper en gjensidig fortjeneste (Bourdieu, 2006). Helges mor fikk sin universitets utdanning før 2. verdenskrig. Dette var en tid da det var svært uvanlig at norske kvinner og folk fra arbeiderklassen fikk utdanning. Deres tilgang til utdanning lå i deres sosiale status som var avhengig av høy tilgang til økonomisk kapital. Utdanning som symbol for kulturell kapital ble likevel gjort relevant i alle disse informantenes overlevelsesfortellinger. Ingen av de andre informantenes foreldre hadde universitetsutdanning, og både Knut, Olav og Ingrid synliggjør at de kommer fra "små kår", men at de likevel har kunne ta fagutdanning eller høyskoleutdanning. I motsetning til Helge, som kommer fra et høyre lag i samfunnet gjennom generasjoner, har Olav og Ingrid, som første generasjon i deres familie tilegnet seg en akademisk utdanning og foretatt en klassereise oppover i det sosiale hierarkiet. Denne klassereisen blir av disse informantene sett på som et resultat av at deres mor gjennom hele oppveksten synliggjorde hvor viktig utdanning var, og at dette dermed ble et naturlig resultat av deres oppvekst. Dette synliggjøres ekstra godt i Ingrids sterke vektlegging av hennes mor som en slags katalysator inn i kunnskapens verden. Informantene symboliserer sine muligheter til utdanning ved å ta i bruk sin mor som symbol for familiens tilgang til kulturell kapital. Kapitalformen er imidlertid tilegnet gjennom generasjoners dannelse, og må ses i sammenheng med de andre kapitalformene. Dette da de virker gjensidig forsterkende på hverandre. Det er også klart at den kulturelle kapitalens relevans i stor grad er skapt på den økonomiske kapitalens tilstedeværelse (Bourdieu, 2006). Deres bruk av mødrene som symbol kan dermed sies å symbolisere informantenes tilgang til både økonomisk og kulturell kapital. Et annet moment er at etterkrigstidens oppbygging av velferdsstaten Norge tilsa at det ble gitt muligheter for andre grupper i samfunnet til å ta utdanning. Det var ikke lenger bare et privilegium for overklassen.

6.3.4 Den sosial kapitalens relevans

Den samfunnsmessige, historiske og politiske prosessen 2. generasjonen vokste opp under fikk utvilsomt følger for informantenes tilgang til og muligheter til, å knytte nettverk – som barn av kommunister hadde de mistet samfunnets tillit (Ericsson og Simonsen, 2005). De var skilt ut som ikke – normale borgere, og ble av resten av samfunnet sett på som de andre. I denne

situasjonen ble informantenes familier, og de nære bånd, særdeles viktige for den enkeltes muligheter til å danne seg som subjekt. Familiene og de nære båndets betydning tydeliggjøres gjennom Helge, Ingrid, Knut og Olavs bruk av mødrene som symbol for kapitalens relevans i deres liv. I tillegg synliggjør de den sosiale kapitalens innflytelse i deres skarpe skille mellom den private og den offentlige sfære i deres fortellinger. Der skiller mellom disse to sfærene ved å ansvarliggjøre samfunnet for deres problemer, mens de positive faktorene forstås som et resultat av støtte i fra den private sfære, og i særdeleshet deres mødre.

6.4 Klasse symboliseres gjennom en mor som ordner opp

Den nære families betydning synliggjøres som de ressurser informantene har hatt nytte av til daglig i deres oppvekst. I Ingrid, Helge, og Knut og Olavs fortellinger kommer disse ressursene til uttrykk gjennom deres mor som symbol for familiens tilgang til kapital. Alle disse informantene billedgjør sin mor ved å gi henne en viktig og avgjørende betydning for at de har klart seg i livet. Hun billedgjøres gjennom sin sterke tilstedeværelse, og gjennom sin styrke og pågangsmot. Dette kommer, i Helges fortelling, til uttrykk i gjennom morens rolle som en døråpner for familiens nettverk: *”Hun var en sterk, tilstedeværende og stolt kvinne. En mor som ordnet opp, og tok ansvar både for oss barn og samfunnets svakeste - hun åpnet opp dørene og slapp alle inn i huset”*. Hun beskrives også i gjennom sin sterke og uttalte handlingsevne – en handlingsevne som kom til rette i form av en beskyttende hånd over deres barndom. Hun sørget for at de som barn ikke ble mobbet eller på noen måter fikk unngjelde for foreldrenes bakgrunn. Dette gjorde hun for eksempel ved å stille opp og forsvare barna i skolesituasjonen slik som Olavs mor gjorde: *”Gymlæreren min, en tidligere general, var ikke grei med meg. Dermed dro min mor ned til skolen og forlangte samtaler med rektor. Etter det ble det slik at jeg fikk en ny gymlærer. Mamma ordnet alltid opp om det var noe”*. Deres mødre blir ikke kun beskrevet som et symbol for den sosial kapitalens betydning i deres liv. Helge, Ingrid, Knut og Olav beskriver deres mødre som den samlende faktoren (en bauta) for familien. Hun beskrives gjennom hennes sterke og støttende funksjon, og hun gis rollen som deres beskytter, og den som sørget for at de har kunnet gå gjennom livet med hodet hevet. Informantenes beskrivelse av sin mor som en katalysator for deres tilgang til kulturell, økonomisk, og sosial kapital henger, slik jeg ser det, sammen med mødrenes posisjoner i familien i fra 50 - tallet og frem til 70 – tallet. I det tidsrommet mine informanter hadde hovedvekten av sin oppvekst, var en langt annen enn den er i dag. Familiene var som oftest organisert med mor, far og barn, som det vi i dag vil karakterisere som en kjernefamilie. Normen var at mødrene var hjemmeværende med hovedansvaret for barneoppdragelse og

familiens vel og ve. Det at informantene symboliserer kapitalens betydning gjennom mødre henger slik jeg ser det, sammen med hennes sterke posisjon i familien. Det er også en kjensgjerning at de var i en utsatt posisjon i samfunnet, og at de derfor var preget av få støttespillere og at familienettverket derfor overtok noe av funksjonen som det utvidede nettverket normalt ville ha hatt. Informantene ble derfor ekstra avhengig av at familienettverket fungerte funksjonelt. I dag symboliserer de dette gjennom deres billedgjøring av mødre som symbol for deres tilgang til sosial kapital. I denne symboliseringen trer også sammenhengen mellom de ulike kapitalformene frem. Jeg vil bruke Ingrid's beskrivelse av sin mor til å eksemplifisere dette: ”*Jeg har hatt et godt liv, og grunnen til at jeg ikke er preget av disse erfaringene må min mor ta en del av æren for. Hun hadde en enorm styrke - i tillegg til mot og kunnskaper. Og hun møtte samfunnet med denne styrken. Ingen kunne trække på henne. Hun har stått opp for det hun har trodd på i alle sammenhenger. Denne styrken ga henne også evner til å forstå hva som var viktig, blant annet utdanning. Jeg skjønner jo også at min mor var ekstremt viktig for at vi ikke opplevd noe vondt i barndommen. Vi hadde ikke mye penger, men følte oss aldri fattig. Mor sydde om gamle klær, og jobbet ekstra for å skaffe oss det vi trengte av mat. Hun har vært et stort forbilde, og var den som alltid sørget for at alt ordnet seg. Hun tok meg med og lærte meg om politikk, samfunn, og verdien av å det å vite. Hun lærte meg om vitenskapen, og det var også hun som sørget for at alle vi barna fikk utdanning. Hun har vært en klippe i livet mitt*”.

Gjennom informantenes billedgjøring av sine mødre, eller mangel på beskrivelse av mødre som i Lars og Pers fortellinger, beskriver de ulike informantene klart og tydelig familiens posisjon i det sosiale hierarkiet, og hvordan den enkelte informants familie tilgang til kapital har gitt informantene mulighet til å se seg selv ut fra andre posisjoner enn forræderposisjonen som lå åpen i samfunnet. Deres beskrivelse av mødre som akkumulator for deres tilgang til økonomisk og kulturell kapital tydeliggjør det at den økonomiske, kulturelle og sosiale kapitalen virker gjensidig forsterkende på hverandre. Hvis du er i besittelse av mye kapital på et område vil det kunne generere mer kapital på andre områder. I Helges tilfelle har familiens tilgang til mye kapital, gjennom generasjoner, gjort det mulig for han å være åpen om sin bakgrunn. Han har også kunne posisjonere seg i etterkrigstidens diskurs om kommunistene ut fra at han har hatt en høy posisjon i samfunnet. Dette har ført til at han, på tross av smertene han har båret på, kunne fremstå som relativt vellykket. Han har byttet sin tilgang til økonomisk, kulturell og sosial kapital til en symbolsk kapital som i stor grad har overvunnet det stempel han bærer med seg i livet (Bourdieu, 1996). Ingrid, Knut og Olav har ikke samme

klassetilhørighet tilbake i generasjoner slik som Helge har, men i deres tilfelle har deres families tilgang til kapital ført til en opphopning som igjen har gjort det slik at de har unngått å drifte nedover i det sosiale hierarkiet. Deres tilgang til kapital har også her ført til at den symbolske volden ikke har tatt fullstendig over deres persepsjonskategorier, men kapitalens tilstedeværelse har i stedet skapt rom, slik at den har gitt dem den selvfølelsen de har behovd for å takle diskursens stigmatiserende effekt (Bourdieu, 1995). I Knut, Olav og Ingrids karakterisering av sin mor tydeliggjøres det at familiene har hatt noe tilgang til økonomisk kapital, og at familiens tilgang kulturell kapital muligens har gjort at de har klart å omskape noe av den politiske kapitalen de hadde ervervet til kulturelle kapital og styrke denne kapitalens relevans. Tiden de levde i, og familiens tilgang til kapital har virket gjensidig forstekingende på hverandre, og ført til at de har klart å foreta en klassereise oppover i det sosiale hierarkiet. Dette på tross av den byrden deres kommunistiske bakgrunn har skapt i deres liv. Disse kapitalformene viser de gjennom sin opptreden og sine fortellinger – de kommer til uttrykk gjennom deres bruk av symboler. De viser informantenes sosiale betydning og eksistensberettigelse i samfunnet. Dette tyder på at disse informantene har hatt beskyttelse i form av en allerede beskyttet posisjon i samfunnet. I den motsatte enden av det sosiale hierarkiet befinner Per og Lars seg med sin tause fortelling. Deres fortelling skiller seg, i alle sammenhenger, ut fra de andres overlevelsesfortelling. Deres fortelling gir, til eksempel, ingen bilder av familien som støttende og betydningsfull i deres liv, slik som i de andres fortellinger gjør. Deres overlevelsesfortelling gir heller ingen bilder av en mor som ordner opp. De gir i stedet bilder av en barndom preget av skilsmisse, brudd i familien (vertikalt og horisontalt), og en far som er psykisk preget av sine krigserfaringer. De har bakgrunn fra arbeiderklassen, var fattige på økonomiske ressurser, og de hadde heller ingen utdannelse eller kulturell kapital som kunne akkumulere mer kapital. Familiens tilgang til kapital lå hovedsakelig i den politiske kapitalen. Da den ble revet bort fra deres grunn sto de ribbet tilbake uten noe å støtte seg på. Det kan virke som om deres mangel på økonomisk og kulturell kapital, og tap av politisk kapital førte til tap av fortjeneste og en nedadgående spiral, der de andre informantene skapte fortjeneste oppover i systemet. Deres vanskelige situasjon og manglende ressurser førte til vertikale og horisontale brudd mellom familiemedlemmer. I tillegg førte bruddet på datidens sterke normer om kjernefamilien som det eneste rette, i form av skilsmisse, til at de driftet nedover i det sosiale hierarkiet. Dette førte familien inn i en situasjon hvor avmakten har fått råde. I denne situasjonen av avmakt har heller ikke familiemedlemmene klart å generere nok ressurser til opptre som en støttende funksjon for hverandre. Intervjuene med Lars og Per viser at forholdet mellom familiemedlemmene og de nære relasjonene også henger nøye sammen

med de andre kapitalformene nedarvet i generasjoner. De nære relasjonene i familien kan ut fra dette virke både hemmende og fremmende og skaper både muligheter og risikoer. Familiens manglende tilgang til økonomisk og kulturell kapital, og tap av politisk kapital, gjorde at faren deres ikke hadde noe annet valg enn å ta den eneste synlig posisjonen han så som mulig i relasjon til etterkrigstidens diskurs om kommunisten. Den uunngåelige tausheten ble fatal for Lars og Per, fordi den i et generasjonsperspektiv, kun har oppnådde å forsterke diskursens stigmatiserende og stemplende kraft. Gjennom tausheten har Lars og Per blitt tilført både vanære og fordømmelse. Forhold som har ført til at både skam og skyld har vært deres følgesvenn gjennom livet. Tap av politisk kapital kan i realiteten ha betydd at Lars og Per tapte den kapitalen som kunne ha hjulpet dem å generere andre ressurser og hjulpet dem å mestre livene sine på en konstruktiv måte. Skammen og fordømmelsen har isteden bidratt til at de er tildelt en lite attraktiv posisjon som en av samfunnets underklasser.

7.0 Helt utenfor, halvt utenfor eller innenfor?

I denne masteroppgaven i sosialt arbeid har jeg, gjennom en analysering av tidligere statsminister Einar Gerhardsens Kråkerøyatale fra 29.februar 1948, vist hvordan etterkrigstidens samfunnsmessige, historiske og politiske prosess konstruerte en sosial kategori av kommunistene som samfunnets forrædere. Denne analysen synliggjorde også hvordan denne sosiale problemkategorien nedfelte seg i folks bevissthet som sannheten om kommunistene, og hvordan denne sannheten i neste omgang førte til at kommunistene og deres familier ble utsatt for ulike negasjoner av det normale og legitime. Analysen av intervjuene tydeliggjør at kategoriseringen av kommunistene som samfunnets forrædere har skapt omkostninger i den enkelte informants liv - det kan sies at det å inneha en bakgrunn som kommunistbarn har vært, og fortsatt er, en hemsko i deres liv. De er alle, som barn av fienden, påført et smertefullt stigma, som i ulik grad, har påført dem psykiske og sosiale belastninger. Informantenes fortellinger viser at de alle på tross av dette har agert som aktivt handlende aktører, og at de har vist tydelig motstand, mot samfunnets kategorisering av dem selv og deres familier som forrædere. De har vært aktive i sin søken etter motmaktstrategier for å gjøre den situasjonen de til daglig står i levelig og forståelig for seg selv. Helge, Ingrid, Knut, Olav, Lars og Pers motmaktstrategier kommer henholdsvis til uttrykk som: Åpenhet, motfortellinger, en trassig insistering på å ha rett og taushet. Deres ulike bruk motmakt strategier viser seg å ha en direkte sammenheng med familiens tilgang til kapital og posisjon i samfunnsstrukturen. Den enkelte informants bruk av motmakt kan derfor sees på som et direkte resultat av erfaringer gjort i deres livsløp. Disse motmaktstrategiene tydeliggjør at de i ulik grad forstår seg selv og

sitt liv gjennom de dominantes forståelse av dem. Motmaktens hensikt er å markere tilhørighet til samfunnet, og kan sees på som et svar på etterkrigstidens forsøk på å ekskludere kommunistene fra samfunnet. Deres forsøk på å skape tilhørighet har medført at de har prøvd å omkode, skjule, ugyldiggjøre og utelate elementer med kommunistisk betydning til elementer uten kommunistisk betydning, i sitt indre. Det kan virke som om denne omkodingen og utelatelsen av deres bakgrunn er automatisert inn i deres bevissthet, i sosialiseringprosessen, og at den derfor er lite synlig for dem. Deres forsøk på å maskere egen bakgrunn kan imidlertid bare sies å ha vært delvis vellykket – med det resultat at de pendler mellom følelsen av å høre til og følelsen av å være en utstøtt. Deres verden eksisterer dermed i to versjoner: En verden hvor kommunistisk bakgrunn har betydning og en verden uten kommunistisk betydning.

Helge, Ingrid, Knut og Olavs maskeringsstrategier har likevel ført til at de på tross av de smertene de er påført kunne forholde seg til sin bakgrunn på en adekvat og forståelig måte. De har klart å manøvrere seg unna å se seg selv i lys av forræderstemplet. De ser i stedet seg selv ut fra en slags aktiv offerposisjon. De siste års endringer i samfunnets forståelse av kommunistenes situasjon i etterkrigstiden har skapt en ny mulighet til å betrakte seg selv og sin bakgrunn fra et annet ståsted enn forræderposisjonen. Disse mulighetene er ikke gitt til Lars og Per. Deres taushet har gjort at det ikke har vært mulig å omtolke deres posisjon i relasjon til diskursen. Deres tause strategi gir isteden et sterkt vitnesbyrd om at den symbolske makten de har vært utsatt for har tatt fullstendig vold over deres persepsjonskategorier. De følelsene av skyld og skam som den symbolske volden har skapt sitter i deres kropper i form av en mindreverdighetsfølelse. Det er tydeligst i Pers fortelling, at den samfunnsmessige, historiske og politiske prosessen har satt seg i kroppen hans, og skapt en følelse av å ikke høre til i samfunnet. Dette påførte stigma har til sist øvd slik innflytelse i Pers liv at han i stor grad føler selvforrakt. Lars og Pers historie, sett i relasjon til de andre informantenes fortellinger synliggjør at taushet som strategi er lite funksjonelt da denne har svært så negativ innvirkning på deres selvutfoldelse og selvforståelse. Det vil ut fra dette, på tross av faren for dobbeltstigma, være fornuftig å avdekke familiehemmelighetene, gjøre dem velkjente, og dele dem med flere. Dette øker forståelsen for egne reaksjonsmønstre – noe som igjen vil føre til positive endringer i den enkeltes forståelse av seg selv (Ericsson og Simonsen, 2005).

8.0 Litteraturliste

- Bergh, Trond og Erikssen, Knut Einar, 1998. *Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914-1997 Bind 2 Storhetstid og stormkast 1955-1997*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag
- Bourdieu, Pierre, 1975/1995. *Distinksjonen*. Oslo: Pax forlag A/S
- Bourdieu, Pierre, og Wacquant Loic. J. D. 1995. *Den kritiske ettertanke*. Oslo: Pax forlag A/S
- Bourdieu, Pierre, 1996. *Symbolisk makt*. Oslo: Pax forlag A/S
- Bourdieu, Pierre, 2000. *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax forlag A/S
- Bourdieu, Pierre, 2006. *Agora*. Journal for metafysisk spekulasjon nr 1-2, 2006,24.årgang. Ansv.red: Bugge, Lars, Oslo: Aschehoug & Co
- Borgersrud, Lars, 1997. *Wollweber – organisasjonen i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ericsson, Kjersti og Simonsen, Eva 2005 *Krigsbarn i fredstid*. Oslo: Universitetsforlaget
- Eriksen, Anne. 2003. "National Pride, National Pollution". *The Case of Norwegian war Children.* " Arv. 1999 – 2220, Kopisamling HIO, 27.08.09. Oslo
- Engelstad, Fredrik, 2005. *Hva er makt?* Oslo: Universitetsforlaget AS
- Focault, Michel, 1970/1999. *Diskursens orden*. Oslo: Spartacus Forlag A/S
- Focault, Michel, 2001. *Seksualitetens historie 1: Viljen til å vite, E. Schaaning (overs.)* Oslo: Exil forlag
- Gosh, Flora 2007, *Magt og interseksjonalitet i sosialt arbeide*. Nordisk sosialt arbeid. 4:320 - 32
- Goffmann, Ervin 1990. *Stigma*. England. Penguin Books Ltd
- Goffmann, Erving, 1992. *Vårt rollespill til daglig*, oversatt av Risvik, Kari og Kjell, Oslo: Pax forlag A/S
- Goffmann, Erving, 2005. *Goffmann, Erving i Hverdagslivet: Sociologier om det upåaktede*.
- Halvorsen, Knut. 2002. *Grunnbok i helse- og sosialpolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hyden, Lars, 1997. *De otalige berattelserna. I att studera berättelser: Samhallvetenskapeliga och medisinska perspektiv* Lars – C Hyden og Margareta Hyden, Stockholm: Gotia,
- Järvinen, M. og N. Mik-Meyer, 2005. *Kvalitative metoder i et interaksjonistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. Helsinki: Hans Reitzels Forlag.
- Johannesen, A., Tufte, P. A. & Kristoffersen, L. 2006. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Johansen, Anders og Kjeldsen, Jens E. 2005. *Virksomme ord*. Oslo: Universitetsforlaget AS
- Jørgensen, Marianne Winter og Phillips, Louise. 2008. *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg. Danmark: Roskilde universitetsforlag.

Jørgensen, Marianne Winter og Phillips, Louise, 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg. Danmark: Roskilde Universitetsforlag

Kvale, Steinar, 1997. *Det kvalitative forskningsintervju*. oversatt av Tone. M. Anderssen og Johan Rygge, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S (utgave 2001).

Kvale, Steinar og Brinkmann, Svend, 2009. *Interviews*. Thousand Oaks, California: Sage publications LTD

Leira, Halldis. 1990. *Fra tabuiserte traume til anerkjennelse og erkjennelse*. Om arbeid med barn som har opplevd vold i familien. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*. 6 s

Lenz, Claudia, 2007. *Fra matauke til menneskerettigheter*. Fortelling og fortolking av krigsminner i norske familier gjennom tre generasjoner. Artikkel i: http://www.fortid.no/fortid_web/fort0207.pdf

Levin, Irene, 2004. *Hva er sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget

Levin, Irene og Trost, Jan, 2005. *Hverdagsliv og samhandling*. Oslo. Fagbokforlaget

Neumann, Iver B, 2000. *Maktens strateger*. Oslo: Pax forlag A/S

Neumann, Iver B 2001. *Mening, Materialitet, Makt: En innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS

http://www.nkpmn.no/joomla/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1

Sandbæk, Mona, 2001. *Fra mottaker til aktør: Brukerens plass i praktisk sosialt arbeid og forskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.

Schaanning, Espen. 1993. Michel Foucault. I Trond Berg Eriksen (red.). *Vestens tenkere. Fra Freud til Baudrillard*. Bind III. Oslo: Aschehoug.

Schaanning, Espen. 1999. Etterord. I Foucault, Michel. *Diskursen orden*. Oslo: Spartacus Forlag.

Søndergaard, Dorte Marie. 2000. Destabiliserende diskursanalyse: Veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning. I. *Kjønn og fortolkende metode*. Oslo: Gyldendal Akademiske

www.wikipedia.no

9.0 Vedlegg

9.1 Kråkerøyatalen

Det tsjekkosllovakiske folket står for oss som et frihetselskende folk, som tappert har kjempet mot overfallsmenn og undertrykkere av alle slag. Vi har følt oss i et merkelig slektskapsforhold til dette folket, sympatisert med det og høyaktet det. Derfor gjør det oss så inderlig ondt å være vitne til det som nå skjer. Kommunistene er vel de eneste som gleder seg. De sier at det er folkeviljen og folket som nå har seiret. Vi andre har vanskelig for å forstå at det da skulle være nødvendig å sette helt utenfor det parlamentet som det tsjekkiske folket selv har valgt. Og vi har vanskelig for å forstå at kommunistene ikke skulle kunne avvente resultatet av de valgene som skulle ha funnet sted om et par måneder. Under disse omstendigheter må man ha oss tilgitt at vi ikke finner mer enn én naturlig forklaring, nemlig den at kommunistene ikke våget å legge avgjørelsen hos folket i frie valg.

Hendingene i Tsjekkoslovakia har hos de fleste nordmenn ikke bare vakt sorg og harme - men også angst og uhyggestemning. Problemet for Norge er, så vidt jeg kan se, i første rekke et innenrikspolitisk problem. Det som kan true det norske folkets frihet og demokrati - det er den fare som det norske kommunistpartiet til enhver tid representerer. Den viktigste oppgaven i kampen for Norges selvstendighet, for demokratiet og rettssikkerheten er å redusere kommunistpartiet og kommunistenes innflytelse mest mulig. Vi må ikke skape noen hetsstemning mot dem. Vi skal ikke bekjempe dem med de samme metodene som deres tsjekkiske partifeller bekjemper sine politiske motstandere. De norske kommunister vil fortsatt kunne nyte godt av alle demokratiske rettigheter. De vil kunne tale og skrive fritt. Ingen aksjonskomiteer fra andre partier vil foreta utrenskninger i deres redaksjoner, eller blant deres tillitsmenn. Deres representanter i Stortinget og kommunestyre vil kunne fortsette sitt arbeid der, inntil velgerne i frie valg erstatter dem med andre. Og de vil kunne fortsette sitt arbeid for å vinne posisjoner i fagorganisasjonen og nytte sin innflytelse der til å lage aksjoner som skaper forstyrrelser i hele vår samfunnsøkonomi.

Vi skal kjempe mot kommunistene med demokratiske midler og åndelige våpen. Vi skal prøve å overbevise de mange som under krigen i god tro gikk med dem, fordi de trodde kommunistpartiet var nasjonalt og demokratisk. I dag har ingen lenger rett til å være i god tro. De som står i spissen for kommunistpartiet i Norge, er Komintern- og Kominform-kommunister. Som sine kamphjeler i andre land er de i sine hjerter tilhengere av terror og diktatur. Ingen vakre deklamasjoner må lenger hindre folk i å se denne brutale sannheten åpent

i øynene - selv om det for mange blir en uhyggelig oppdagelse. De eneste som kan gi bevis for at denne strenge dom er uriktig, er de norske kommunistene selv. De kan gjøre det ved klart å ta avstand fra den framgangsmåten deres tsjekkiske partifeller har nyttet, og ved åpent å bryte med de internasjonale kommunistorganisasjoner. Men det gjør Peder Furubotns parti aldri. De medlemmer av kommunistpartiet som ønsker å sette Norge foran andre land, og friheten og demokratiet foran andre idealer, må derfor bryte med kommunistpartiet. Fordi jeg tror at problemet for tiden er et innenrikspolitisk problem, synes jeg en har rett til å si at det foreløpig ikke er noen fare for Norge. Det sier jeg i tillit til at det frie norske folket selv sørger for å redusere kommunistpartiet til den beskjedne sekt det var før krigen. Og med det er faren for tsjekkosllovakiske tilstander i Norge redusert tilsvarende. Vi skal se alvoret i situasjonen åpent i øynene, men heller ikke her er det grunn til å male bildet for svart. I en tid som denne hviler det et stort ansvar på alle politiske partier og deres tillitsmenn, på alle organisasjoner og på pressen. Hvis en noen gang skulle ha rett til å stille krav om saklighet og anstendighet i den offentlige debatt, så burde det være i en tid som den vi nå gjennomlever.

9.2 Arbeiderpartiets ståsted under den kalde krigen

Det at Norge valgte en vestlig linje og det faktum at vi senere formet en sterk allianse med USA var likevel ikke så selvfølgelig som det kan fremstå i denne teksten. Det fantes ingen politisk enighet om å motta Marshallhjelpen, eller at Norge skulle bli en av USAs nærmeste allierte land. Dette skyldtes i stor grad at en stor del av politikerne, også i regjeringspartiet, på grunn av krigens konsekvenser, var nøytralt orienterte i forhold til USA og Sovjets maktkamp. Det fantes en stor venstreopposisjon, innad i Arbeiderpartiet, som var sterk motstander av Marshallplanen, og en vestlig samarbeidsordning. Statsminister Einar Gerhardsen hørte lenge til dem som håpet at Norge kunne holde en nøytral linje mellom de to supermaktene USA og Sovjetunionen - dette ved å gå inn i et nordisk forsvarssamarbeid. Denne løsningen sto i skarp kontrast til andre sterke krefter i partiet som ønsket at Norge skulle velge side og gå inn i et samarbeid med USA. Denne siden i Arbeiderpartiet besto blant annet av partisekretær, Håkon Lie, som på den tiden hadde en sterk, ledende, og avgjørende rolle i hvilket syn partiet skulle fronte i saken. Det var kommunistenes kupp i Tsjekkoslovakia, i februar 1948, som fikk Einar Gerhardsen og hans meningsfeller til å snu, og ende på linje med majoriteten i Arbeiderpartiet. Denne nyvunne politiske enigheten førte til at partiledelsen i Arbeiderpartiet kunne disiplinere den indre opposisjonen i partiet, og støtte en løsning som tilsa at Norge ble en del av et forpliktende vestlig samarbeid: Norge valgt side i den kalde krigen, og var blitt en del av USAs nærmeste allierte. En konsekvens av dette var at Sovjet, Norges tidligere allierte, nå ble vår

fiende nummer en. Internasjonale og nasjonale forhold virket gjensidig inn på hverandre, og skapte et nytt bilde av verden hvor Sovjetangst, krigsfrykt og okkupasjonstidens skrekk for femtekolonnister blusset voldsomt opp, og påvirket hverandre gjensidig, og ble til antikommunistisk bevegelse, også i Norge (A. Johansen og J. E. Kjeldsen, 2005). Dette ble utvilsomt også til det internasjonale ideologisk og politiske landskapet norske politikere orienterte seg i. Dermed ble det å stå sammen mot denne nye fienden, kommunistene, det bærende fundament for å hindre politisk splittelse, samle folkets krefter og skape en felleskapsånd for å bygge etterkrigstidens sosialdemokratiske Norge (Bergh og Erikssen, 1998).

9.3 Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Hei

Jeg er, som jeg fortalte i min telefonsamtale med deg for kort tid siden, Masterstudent i sosialt arbeid ved Høyskolen i Oslo, og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for oppgaven er hvilke muligheter 2.generasjonene har hatt til å danne seg selv som subjekt i relasjonen til etterkrigstidens diskurs om kommunistene. I mitt intervju med deg er jeg interessert i å høre din egen opplevelse av din families (far eller mors) historie fra i fra 2.verdenskrig og etterkrigstiden. Jeg ønsker å få høre noe om hvilken betydning disse minnene har hatt i ditt liv. I denne masteroppgaven ønsker jeg å intervju 3-6 personer. Det blir få spørsmål, og intervjuet blir primært å foregå som en samtale der du forteller, og jeg lytter. Spørsmålene vil kun dreie seg om din far eller mors historie, og hvordan du selv har opplevd dette. Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent to timer, og du kan selv bestemme selv tid og sted. Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt. Enkelt personer vil heller ikke kunne kjenne seg igjen i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven er ferdig, innen utgangen av 2010.

Mine veiledere ved Høyskolen i Oslo er Claudia Lenz og Marit Haldar

Dersom du har lyst å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på den vedlagte samtykkeerklæringen og sender den til meg. Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på 41804832 eller sende en e-post til tonebye@gmail.com.

Med vennlig hilsen

Tone Bye

H. Stordalens. v 4, 1389 Heggedal

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om studien og ønsker å stille på intervju.

Signatur ..... Telefonnummer .....